

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Partnerský vztah v seniorském věku

Bakalářská práce

Barbora Derflová

Vedoucí práce: Mgr. Eva Richterová

Praha 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Partnerský vztah v seniorském věku vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30.6.2017

.....

Podpis

Obsah

Úvod	2
Teoretická část	
1. Stáří a stárnutí	5
1.1. Fyzické změny ve stáří	6
1.2. Psychické změny ve stáří	7
1.3. Sociální život seniorů	9
1.4. Životní spokojenost a well-being ve stáří	11
2. Partnerské vztahy	14
2.1 Výběr partnera	14
2.1.1. Závislost mezi výběrem partnera a stabilitou a spokojeností ve vztahu	16
2.2. Vývoj partnerského vztahu	17
2.2.1. Stabilita a spokojenost v partnerství a jejich vývoj v čase	20
2.3. Partnerský vztah stárnoucích lidí a seniorů	22
Praktická část	
3. Cíle výzkumu a výzkumné otázky	26
4. Metodologie výzkumu	27
4.1. Technika sběru dat	27
4.2. Výběr vzorku a prostředí výzkumu	28
4.3. Analýza dat	30
4.4. Etická stránka výzkumu	31
5. Výsledky analýzy	32
6. Diskuze	40
Závěr	49
Souhrn	50
Seznam použitých zdrojů	52
Seznam internetových zdrojů	54
Přílohy	57

Úvod

Každý z nás se ve svém životě nějakým způsobem vyvíjí. Vyvíjí se naše osobnost, tělo, poznávací procesy, ale třeba i sociální život. A právě ten je od určitého okamžiku z velké části tvořen láskou k druhému, partnerstvím a posléze životem v manželství. Není také pochyb o tom, že partnerské vztahy vytvářejí jednu z nejdůležitějších součástí lidského života. Nasvědčuje tomu i neustále rostoucí počet odborných i komerčních publikací, které se věnují problematice partnerského soužití a které se snaží lidem předkládat rady, jak si udržet dlouhodobý a spokojený vztah. Nicméně pokud se podíváme na statistiky rozvodovosti, vypadá to, jako by všechny tyto rady přicházeli vniveč. V dnešní uspěchané době se míra rozvodovosti pohybuje kolem 47%¹ a lidem se zdá ideál šťastného manželství udržovaného do konce života téměř nedosažitelný. Přesto po něm řada z nich touží. Jaký je ale ten správný recept na vytvoření dlouhodobého vztahu? Mnoho odborníků zaměřuje své výzkumy na spokojenost a kvalitu vztahů ve věkové skupině mladší a střední dospělosti, ve které je riziko rozvodovosti nejvyšší. Věnují se problematice spokojenosti manželství a jiným oblastem, z jejichž poznatků se snaží tuto věkovou skupinu ovlivnit. Často však opomíjejí období, které následuje poté. A tím je stáří. A přitom senioři vykazují o mnoho nižší míru rozvodovosti a jejich partnerství mnohdy trvají déle než půl století. Neměla by se tedy pozornost lidí obrátit právě na tuto věkovou kategorii, díky které by posléze mohli lépe porozumět i partnerstvím mladším? Já si myslím, že ano, a právě proto jsem se rozhodla zpracovat mou bakalářskou práci na téma, ve kterém partnerské vztahy seniorů hrají klíčovou roli.

Mým hlavním cílem bude zjistit, jak osoby v seniorském věku vlastně vnímají jejich současný partnerský vztah. Zda v něm pociťují nějaké proměny oproti minulosti, jak ho hodnotí a jaké jeho aspekty jsou pro ně nejdůležitější. Zda mají např. nějaká očekávání od partnera i od vztahu a zda jsou v něm vůbec spokojeni. V čem se kupříkladu s partnerem potřebují a co je takým jejich motorem vztahu, který jim dává sílu v něm nadále pokračovat atp. To jsou otázky, kterým se doposud věnovalo pouze malé množství výzkumů, a proto se na ně pokusím touto prací odpovědět.

¹ Český statistický úřad (2017). Úhrnná rozvodovost v letech 1950-2015. Získané 27.4. 2017 z <https://www.czso.cz/csu/czso/uhhrna-rozvodovost-v-letech-1950-2015>

Teoretická část je rozdělena do dvou hlavních kapitol. V první z nich se pokusím vystihnout období stáří a proces stárnutí. Budu se věnovat jednotlivým změnám, které toto období provázejí, přičemž budu vycházet z různých pojetí vývojových psychologů a gerontologů. Zaměřím se především na ty oblasti, které ve stáří mohou mít vliv na prožívání partnerství, tzn. tělesné a psychické změny, proměna sociálního života a well-being, který uvozuje druhou kapitolu práce. V té se dostanu již k samotnému tématu partnerských vztahů, kde se pokusím o vytyčení nejdůležitějších oblastí, jež s nimi souvisejí. V první řadě popíši proces vybírání partnera. Poté obrátím pozornost k celkovému vývoji vztahu a část věnuji i problematice spokojenosti v partnerství a manželství, v níž předložím výzkumy a názory odborníků významných ve svém oboru. Následuje praktická část předkládající výsledky mého výzkumu, který se zaměřuje na kvalitu partnerského vztahu seniorů, jejich spokojenost v něm a zjišťuje nejdůležitější aspekty vztahu, které senioři oceňují. Součástí této části práce je i závěrečná diskuze, v níž se pokusím zjištěné výsledky interpretovat a posléze implikovat v rámci zmiňovaných výzkumů z oblasti partnerských vztahů.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Stáří a stárnutí

Mnoho demografů moderní doby upozorňuje na celosvětový problém týkající se růstu a stárnutí populace. Tyto jevy byly vyvolány působením několika faktorů, z nichž lze jmenovat např. zlepšování životní úrovně, rozvoj medicíny, vylepšení hygienických podmínek a stravy a v neposlední řadě také rozvoj politických zřízení, která umožňují pomoc i rizikovým skupinám. Je důležité uvědomit si, že celá naše populace stárne a že s každým uplynulým rokem stárneme i my. Přesto lidé v naší společnosti často nahlíží na stáří jako na něco, co se jich netýká, co je příliš v nedohlednu na to, aby tomu věnovali svoji pozornost. V mnoha případech i ti, u kterých stojí stáří za dveřmi. Aneb jak píše C. G. Jung: *„Být starý je krajně nepopulární. Lidé, jak se zdá, neberou na zřetel, že nedokázat zestárnout je stejně hloupé jako neumět odrůst dětským botičkám.“*²

Koho ale můžeme považovat za starého člověka? Existuje vůbec nějaký konkrétní dělicí věk, který by stáří jasně definoval? Odpovědi na tyto otázky se více či méně různí podle toho, z jaké perspektivy na stáří nahlížíme. Z vývojového hlediska se jedná o pozdní fázi ontogeneze neboli přirozeného průběhu života.³ Stáří bývá také označováno za postvývojovou etapu, ve které dochází k proměně osobnosti, jež nevyhnutelně směřuje ke svému konci. *„Podle teorie psychosociálního vývoje E. H. Eriksona je hlavním vývojovým úkolem stáří dosáhnout integrity v pojetí vlastního života.“*⁴

Stáří je však předcházeno procesem stárnutí, který podle V. Pacovského představuje přechodnou vývojovou periodu mezi stářím a dospělostí.⁵ Z tělesného hlediska se pod pojmem stárnutí skrývá souhrn změn ve struktuře a funkcích organismu, které se projevují zvýšenou zranitelností a poklesem výkonnosti jedince.⁶ K těmto změnám však nedochází synchronně, neboť proces stárnutí je individuální a jednotlivé funkce a systémy organismu stárnou nerovnoměrně.⁷ I H. Haškovcová uvádí, že každý člověk stárne již od svého narození,

² JUNG, C. G. (1995): Člověk a duše, str. 112

³ KALVACH, Z., ONDERKOVÁ, A. (2006): *Stáří*, str. 7

⁴ VÁGNEROVÁ, M. (2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 299 pdf zobrazení

⁵ PACOVSKÝ, V. (1990): *O stárnutí a stáří*, str. 30.

⁶ LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. (1998): *Vývojová psychologie*, str. 184.

⁷ DVOŘÁČKOVÁ, D. (2012): *Kvalita života seniorů*, str. 10

každá osoba však stárne jinak. Proto se také setkáváme s hovorovými výrazy, jako jsou „starý mladík“ a „mladý stařík.“ Podle ní však o skutečném stáří můžeme hovořit až od 75. roku života.⁸ Mnoho odborníků ale spojuje stáří také s odchodem do penze, což se ve většině států pohybuje již kolem 65. roku. Je tedy namístě si zde uvést současně uznávané členění druhé poloviny lidského života, jež uveřejnila Světová zdravotnická organizace:

45-59 let: střední věk

60-74 let: vyšší starší věk, rané stáří

75-89 let: pokročilý, stařecký věk, senium

90 let a více: dlouhověkost⁹

1.1. Fyzické změny ve stáří

Výše uvedené členění, které odráží chronologický (kalendářní) věk, je nejběžnějším měřítkem stáří. Sám o sobě ale není určujícím ukazatelem stárnutí, neboť tento proces probíhá ve více rovinách. Jak již bylo řečeno, v životě můžeme potkat osoby, které svým vzhledem ne zcela odpovídají svému skutečnému věku. M. Vágnerová to zdůvodňuje tím, že stárnutí bývá individuálně variabilní z hlediska času, rozsahu i závažnosti projevů. Závisí také na interakci dědičných předpokladů a důsledků různých vlivů prostředí, které se v organismu stárnoucího člověka postupně nahromadily.¹⁰ Jistým ukazatelem se tedy stává i tzv. biologický věk, který odráží objektivní stav fyzického vývoje a vyjadřuje celkový stav lidského organismu.

I. Stuart-Hamilton ve své knize *Psychologie stárnutí* uvádí, že u většiny tělesných soustav dochází k úbytku funkcí již v rané dospělosti, kolem 30. roku. Běžný pozorovatel je ale nezaznamená dříve než v šesté dekádě života¹¹, přičemž uvědomění si takové změny přichází zpravidla náhle, jako reakce na nějakou zátěž. Postupně například dochází k proměnám tělesné tkáně (pokožka, svaly), která ztrácí svou elasticitu. Objevují se první

⁸ HAŠKOVCOVÁ, H. (2010): *Fenomén stáří.*, str. 20.

⁹ PACOVSKÝ, V. (1990): *O stárnutí a stáří*, str. 16-17

¹⁰ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 581 pdf zobrazení

¹¹ STUART-HAMILTON, I. (1999): *Psychologie stárnutí*, str. 20

typické znaky stáří, jako jsou vrásky, šedivé vlasy, změna pigmentace kůže a proporcí těla. Tuk se začíná nerovnoměrně ukládat tam, kde je to z estetického hlediska nepříjemné.¹² Zhoršení se týká i orgánových soustav – vylučovací soustava zpomaluje svou činnost a ztrácí výkonnost při exkreci toxinů, trávicí soustava je méně zdatná při vstřebávání živin, dochází k úbytku svalové hmoty a síly svalů, dýchací soustava přijímá méně kyslíku a výkon oběhové soustavy je omezen sníženou funkcí srdce a periferních cév, které rozvádějí krev po celém těle.¹³ S přibývajícím věkem se zhoršují také základní smyslové funkce, zrak a sluch. Mění se akomodační schopnosti oka i kvalita sluchového vnímání, proto starý člověk přestává dobře slyšet vysoké tóny. Klesá ale i pohybová koordinace a zpomaluje se rychlost a pohotovost reakcí.¹⁴

Všechny tyto tělesné změny postupně vedou k tomu, že se lidské tělo stává náchylnější k různým nemocem. Podle H. Haškovcové přibývá lidí, kteří jsou v seniorském věku omezováni srdečními chorobami, chronickým zánětem kloubů, vysokým krevním tlakem či nemocemi páteře a nohou.¹⁵ Na základě těchto okolností si starý člověk často uvědomuje svoji zranitelnost a stále více se to začíná promítat i do jeho psychiky.

1.2. Psychické změny ve stáří

Spolu se stárnoucím tělem přicházejí také změny v psychice a osobnosti člověka. Kupříkladu intelektové funkce se v průběhu života mohou různě rozvíjet a měnit. To však není způsobeno pouze tím, že v dospělém věku je jejich úroveň a struktura více ovlivňována zkušenostmi.¹⁶ Vědci, kteří se v minulosti zabývali touto otázkou, totiž přišli na to, že staří lidé si sice zachovávají svoji moudrost (krystalickou inteligenci), ale ztrácejí na důvtipu a bystrosti (fluidní inteligenci). Pod krystalickou inteligencí si představme vědomosti, které člověk získal během celého svého života, zatímco fluidní inteligenci definuje schopnost řešit problémy, jež nejsou podmíněny vzděláním či kulturou. Mnoho výzkumů také potvrzuje zhoršení konkrétních schopností intelektu jako pozornost, organizace pojmů, tvořivost, krátkodobá

¹² VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 529 pdf zobrazení

¹³ STUART-HAMILTON, I. (1999): *Psychologie stárnutí*, str. 25

¹⁴ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 525 pdf zobrazení

¹⁵ HAŠKOVCOVÁ, H. (1990): *Fenomén stáří*, str. 372

¹⁶ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 532 pdf zobrazení

paměť či mechanické učení. Je ale důležité říci, že i v tomto ohledu existují výjimky, neboť i rozumové schopnosti jsou ovlivňovány různými, individuálně specifickými faktory.¹⁷

Psychické změny jako takové závisejí v období stáří jak na biologických, tak na sociokulturních vlivech. Biologicky podmíněné změny jsou zapříčiněny různými strukturálními i funkčními proměnami mozku a mohou být dvojího charakteru: změny, které jsou pouhým projevem stárnutí (např. celková pomalost) a poté změny vyvolané nějakým chorobným procesem, tudíž je nelze přisuzovat pouze procesu stárnutí. Změny psychických funkcí na základě sociokulturních vlivů mohou být ovlivněny tzv. kohortovou zkušeností. Jedná se o sociální zkušenost, jež je stejná pro většinu lidí stejné generace. Mohou k nim přispívat ale také očekávání a postoje společnosti, které tlačí seniory do určitého modelu chování a pasivity, což posléze vede ke stagnaci a úpadku kompetencí.¹⁸

Podle M. Vágnerové je stáří spojeno také se zpomalením a oslabením většiny regulačních funkcí, což je příčinou změny emočního prožívání a emoční reaktivity. Staří lidé proto bývají labilnější, hůře ovládají své emoční projevy a mívají větší sklon k úzkostem a depresím. Bývají také více sugestibilní, tzn. emočně ovlivnitelní. Ke změnám dochází také v oblasti vůle. Aktivní vůle se postupně inhibuje, zatímco vůle pasivní bývá silnější. Senior se tak nerad a obtížně rozhoduje, ale zesiluje se jeho stálost a trpělivost.¹⁹ Klesá také motivace k činnostem, které dříve rád vykonával. I. Holmerová poznamenává, že změna postihuje i strukturu osobnosti, neboť ve stáří se akcentují původní charakteristické rysy osobnosti, jako jsou dominance, egocentrismus, ale i dobrota, laskavost, schopnost naslouchat nebo empatie. V důsledku kumulace životních událostí dochází i ke změnám v hierarchii hodnot, převládá touha po klidu a soukromí.²⁰

Každý člověk vnímá své stáří jinak a také na něj jinak reaguje. Existují dva postoje k vlastním psychickým změnám ve stáří, které jsou signálem úrovně zachovaných psychických kompetencí a celkové vyrovnanosti osobnosti. Jsou jimi postoj realistický, jež nevyhnutelné změny akceptuje a hledá způsoby, jak se s nimi vyrovnat a poté postoj nepřiměřený, který se projevuje emočně podmíněným odmítáním reality, či nadměrným pesimismem a rezignací. Z těchto dvou postojů pak může vznikat několik modelů chování,

¹⁷ STUART-HAMILTON, I. (1999): *Psychologie stárnutí*, str. 87.

¹⁸ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str.584 pdf zobrazení

¹⁹ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str.593 pdf zobrazení

²⁰ HOLMEROVÁ, I., B. JURAŠKOVÁ a K. ZIKMUNDOVÁ. (2007) *Vybrané kapitoly z gerontologie*, str. 65

v nichž se odráží celkové ladění osobnosti společně s mírou aktivity.²¹ I když jsou senioři ve větší míře zaměřeni do minulosti, je důležité, aby v tomto bodě nezanevřeli. Celkovým úkolem stáří je sice dosažení integrity, která posléze vede k pochopení vlastního života, ale podle J. Alana je podstatné vyrovnaní vztahu k životu i k okolnímu světu. Proto je třeba zaměřit se na to, co je skutečně významné a naučit se těšit tím, co zůstalo zachováno.²² A právě v tomto ohledu je stáří v mnohém provázáno i se zbytkem společnosti.

1.3. Sociální život seniorů

I. Stuart-Hamilton píše, že pokud chceme porozumět stárnoucí osobnosti, je třeba zvažovat rovněž vnější vlivy ovlivňující sebeobraz starého člověka a jeho životní spokojenost.²³ Ze sociologického pohledu je stáří etapou, ve které dochází ke změně sociálního statusu. Člověk odchází ze svého zaměstnání do penze, často se omezují jeho sociální kontakty a dochází ke koncentraci na sebe či rodinu a nejbližší známé. Změna statusu ve stáří je provázána i se změnou pohledu a hodnocením společnosti, která staré lidi vnímá jako méně hodnotné a schopné, v některých případech i za zbytečné. Stejně jako je zaměstnání a ekonomická nezávislost znakem produktivního dospělého věku, je důchod jednoznačným znakem pro stáří. Znamená potvrzení ztráty výkonnosti a z toho vyplývající závislost na společnosti. Končí s ním také aktivní účast na společenském dění, v němž člověk získává nějakou institucionálně danou roli.²⁴

Aby byl člověk schopen se se stářím a se všemi změnami v něm vyrovnat, musí se na něj řádně připravit. Takováto příprava by se dala rozdělit na tři typy: příprava dlouhodobá, střednědobá a krátkodobá. Pod dlouhodobou přípravou si můžeme představit průběh celého našeho života, jelikož by měla být integrální součástí výchovných a vzdělávacích institucí. Současně s tím hrají roli také naše osobní vztahy s rodiči a prarodiči. Střednědobou přípravu datujeme kolem doby, kdy nám zbývá zhruba 10 let do důchodu. V tomto období by měl každý člověk akceptovat stáří jako zákonitou a nedílnou součást svého života a pomalu se aktivně začít na stáří připravovat např. volbou druhého životního programu (druhým

²¹ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*

²² ALAN, J. (1989): *Etapy života očima sociologie.*

²³ STUART-HAMILTON, I. (1999): *Psychologie stárnutí.* str. 161.

²⁴ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.,* str. 605 pdf zobrazení

životním programem rozumějme novou aktivitu, která člověku pomůže vyplnit jeho nově nabytý volný čas).²⁵ S hledáním nových volnočasových aktivit by měla starému člověku pomoci společnost, která mu poskytne prostor a dostatečnou nabídku možností. Někteří senioři mohou například pokračovat v zaměstnání na zkrácený úvazek, jiní se naopak začínají věnovat svým koníčkům. Důležité jsou ale i společné aktivity, které plní socializační funkci. Může se jednat třeba o univerzity třetího věku, turistické a jiné sportovní spolky, ochotnická divadla atp. Klíčové je uvědomit si, že *realizace takovýchto aktivit je závislá od chování každého jednotlivce. Každý z nás je totiž odpovědný za kvalitu svého života, a tudíž i za kvalitu života ve stáří.*²⁶ Nesmíme ovšem zapomenout ani na přípravu krátkodobou, jež by měla být realizována cca 3-5 let před předpokládaným odchodem do důchodu. V této fázi by si stárnoucí lidé měli začít přizpůsobovat nejenom život, ale také domov. V nejlepším případě si pořídit menší a pohodlnější byt, který bude v blízkosti rodiny a bude přizpůsobený pro život seniorů.²⁷

Jak můžeme vidět z výše uvedeného, i stáří a důchod se dají prožít aktivně. M. Vágnerová však tvrdí, že mnoho lidí si během produktivního života vytvořilo zafixované zvyky spojené s manipulací společností a s řízením se jasně vytyčeným programem. Ten se však po odchodu do důchodu ztrácí a na člověku spočívá svoboda volby. Tato okolnost může být stresující obzvláště pro osoby, které si během života vytvořily silnou profesní identitu. Její ztráta zvyšuje nejistotu starého člověka, mění jeho životní styl, zhoršuje ekonomickou životní úroveň a zmenšuje okruhy pro kontakt s lidmi. Senior odchází ze společnosti do svého soukromí, kde se orientuje především na svou rodinu a blízké známé či vrstevníky. Velmi důležitou roli hrají v tomto věku vztahy s vnoučaty, neboť se stávají zdrojem uspokojení potřeby citové jistoty a představují tak citové zázemí. V rámci rodiny je seniorům totiž poskytována možnost seberealizace, která slouží k potvrzení významu osoby pro své potomky. S přibývajícím věkem se ale zvyšuje závislost starých lidí na ostatních členech rodiny. V této fázi se může u seniorů vyskytovat konflikt mezi potřebou citové jistoty a potřebou nezatěžovat svoji rodinu vlastní nemožností. V takovýchto případech se pak často obracejí na profesionální pomoc, kterou společnost nabízí.²⁸

²⁵ HAŠKOVCOVÁ, H. (1990): *Fenomén stáří*, str. 174.

²⁶ HAŠKOVCOVÁ, H. (1990): *Fenomén stáří*, str. 175.

²⁷ HAŠKOVCOVÁ, H. (1990): *Fenomén stáří*, str. 173-182.

²⁸ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 596 - 631 pdf zobrazení

Často diskutované téma a velký problém v seniorském věku představuje osamělost a sociální izolace, ke kterým dochází ztrátou sociálních kontaktů, popř. ztrátou životního partnera či fyzických nebo psychických kompetencí. Přesto staří lidé hledají způsoby, jak se samotě vyhnout či jak se s ní vyrovnat. Na významu tak začínají nabývat lidé ze sousedství, kteří tvoří jejich sociální teritorium. Značnou kompenzační funkci kontaktu může poskytovat i telefon, který podporuje pocit dostupnosti lidské společnosti a poskytuje jim tak pocit jistoty a bezpečí, v neposlední řadě pak také zvířata a média. Není např. neobvyklé, že se staří lidé ztotožňují s osudy hrdinů v různých seriálech, neboť jim poskytují jakousi náhradní společnost, ve které se stávají symbolickými účastníky dění. Obohacují tak jejich životy, které jsou jinak poměrně chudé na jakékoli události.²⁹

1.4. Životní spokojenost a well-being ve stáří

Životní spokojenost by se dala popsat jako vědomé a globální hodnocení vlastního života jako celku. Je spojena se subjektivním posuzováním současných i minulých životních podmínek a perspektiv do budoucnosti. V porovnání se spontánními pocity zůstává v průběhu celého života poměrně stálá, ale mění se zdroje, které pocity spokojenosti způsobují. Zatímco v mládí je životní spokojenost dána především intenzitou a množstvím emočních prožitků, ve stáří je naopak důležitější rozumové hodnocení života.³⁰ K nejčastěji hodnoceným oblastem patří obzvláště zdraví, práce, finance, volný čas, manželství, vztah k dětem, sexualita, přátelé, příbuzní, bydlení a spokojenost se sebou samým.³¹

D. Hamplová ve své práci uvádí, že životní spokojenost s narůstajícím věkem postupně klesá. Je to především v důsledku zvyšujících se psychických obtíží (oslabení paměti, pozornosti atp.), ale také ze sociálních důvodů kvůli snížení soběstačnosti a oslabení sociálních kontaktů.³² Spokojenost starých lidí a seniorů určuje v první řadě nemateriální stránka života, do níž spadá spokojenost se zdravotní péčí, pocit bezpečí, fyzická síla a zabezpečení v případě jejího oslabení a v neposlední řadě také aktivní přístup

²⁹ VÁGNEROVÁ, M. (2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 560 pdf zobrazení

³⁰ BLATNÝ, M.; DOSEDLOVÁ J., KEBZA, V., & ŠOLCOVÁ, I. (2005). *Psychosociální souvislosti osobní pohody.*

³¹ DŽUKA, J. (2004). Dostupné z: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Dzuka3/subor/05.pdf>.

³² Hamplová, D. (2004). *Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory.*

k životu.³³ Jelikož je ale stáří spojeno s mnoha změnami, jak osobních tak profesních, je podle M. Kravcové celková spokojenost ukazatelem schopnosti se s těmito změnami vyrovnat a přizpůsobit se tak novým podmínkám.³⁴

J. Křivohlavý tvrdí, že životní spokojenost je úzce spjata s pozitivními interpersonálními vztahy, jelikož sociální opora a dobré rodinné zázemí pomáhají seniorům lépe zvládat stres a těžké životní situace.³⁵ Bylo například zjištěno, že lidé, kteří žijí ve fungujícím vztahu, jsou spokojenější, dožívají se vyššího věku a mají lepší fyzické i psychické zdraví, nežli lidé mimo něj.³⁶ Zdraví jako takové ale také hraje důležitou roli, neboť nemoc je faktorem, který se na spokojenosti projevuje naopak negativně. Je ale důležité říci, že spíše než objektivní zdraví je rozhodující především subjektivní vnímání a postoj k nemoci.³⁷ Nižší míru životní spokojenosti vykazují také lidé, kteří své stáří tráví pasivně oproti těm, kteří jsou aktivní a i ve vysokém věku se věnují nejrůznějším volnočasovým aktivitám. Určitou roli hrají i osobnostní a charakterové rysy jako jsou např. emoční stabilita, důvěra, sebekontrola, odolnost vůči stresu, schopnost přizpůsobit se změnám a vyrovnat se se zátěžovými situacemi. Spokojenější bývají lidé emočně stabilní a extroverti.³⁸

S vývojem osobnosti člověka ale dochází také k vývoji regulačních strategií (resp. emocí), jejichž vývoj pokračuje i v období stáří. Jedinci se postupně zdokonalují ve výběru a uplatňování kognitivních a behaviorálních strategií emoční regulace a učí se nové. A i přesto, že podle výzkumů životní spokojenost ve stáří klesá, můžeme v tomto období mluvit i o tzv. paradoxu well-beingu. Jedná se o skutečnost, že ačkoli musí staří lidé čelit mnoha životním ztrátám (kognitivním, osobním i sociálním), vykazují vysokou hladinu pozitivní afektivity a well-beingu (duševní pohody). Senioři vnímají každodenní stresory jako méně časté a méně ohrožující nežli lidé mladší a nemají takovou tendenci k negativní reaktivitě po určité konfliktní události. Well-being je ve stáří spojován s optimismem do budoucna a štěstím v prožívání současnosti, jelikož staří lidé umějí zaměřovat svoji pozornost pouze na pozitiva.³⁹ K tomuto tématu přispěla také teorie socioemoční selektivity, podle níž je časová

³³ KUCHAROVÁ, V. (2002). *Život ve stáří: Zpráva o výsledcích empirického výzkumu.*

³⁴ KRAVCOVÁ, M. (2015). Dostupné z <http://e-psycholog.eu/clanek/245>

³⁵ KŘIVOHAVÝ, J. (2013). *Psychologie pocitů štěstí.*

³⁶ HAMPLOVÁ, D. (2004). *Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory.*

³⁷ SELIGMAN, M. (2003). *Opravdové štěstí: pozitivní psychologie v praxi.*

³⁸ SÝKOROVÁ, D. & CHYTIL, O. (2004). *Autonomie ve stáří.*

³⁹ VALLIANT, G. E. (2002). *Aging well.*

perspektiva (resp. blízkost smrti a vnímání konečnosti života) dominantní silou, jež podněcuje lidskou motivaci a snažení. Proto staří lidé obrazejí pozornost pouze k emočně přínosným aspektům života a vyhýbají se negativním emočním prožitkům.⁴⁰ Tyto teorie well-beingu jsou zaměřeny na každodenní chod života starých lidí, přitom ale opomíjejí oblast, která je s ním z velké části provázána. A to jsou partnerské vztahy. Objevuje se well-being i v uvažování o partnerství jednotlivých seniorů, nebo je jejich náhled stále stejný? Snaží se staří lidé brát jejich vztahy pozitivněji než dříve? To jsou otázky, které doposud nebyli zcela objasněny.

Jak je patrné z výše uvedených informací, životní spokojenost je provázána i se spokojeností v manželství a jeho kvalitou. Zjednodušeně by se dalo říci, že manželská spokojenost odráží míru pociťovaného štěstí v jednotlivých oblastech a aspektech partnerského vztahu. Vzhledem k vysoké míře rozvodovosti se této problematice věnuje stále více výzkumníků, kteří se snaží přijít s nějakým řešením, které by zvýšilo kvalitu vznikajících vztahů. Problémem je, že výsledky těchto výzkumů jsou nejčastěji zaměřeny na ty věkové kategorie, u kterých je riziko rozvodovosti nejvyšší. Podle práce K. Kalibové je nejvyšší intenzita rozvodovosti ve věkové skupině 20-29 let (z celkové dnešní míry rozvodovosti kolem 47% to činí cca 35%) a postupně s narůstajícím věkem a délkou trvání vztahu se tato míra snižuje. U osob starších 55 let se tato hodnota pohybuje u necelých 6%.⁴¹ Čím to tedy je? Je partnerský vztah seniorů spokojenější a kvalitnější? Je založen na jiných a důležitějších aspektech vztahu? To jsou otázky, na které tyto výzkumy jen těžko odpovídají, a proto se jim chci v mé práci věnovat.

⁴⁰ BALTES, M. M. & CARSTENSEN, L. L. (2003). *The process of successful aging: Selection, optimization, and compensation*. (pp. 81- 104).

⁴¹KALIBOVÁ, K. Dostupné z:

<https://web.natur.cuni.cz/geografie/vzgr/monografie/populacni%20vyvoj/rozvodovost.pdf>

2. Partnerské vztahy

Nedílnou součástí sociálního života člověka, tedy i seniora, jsou také jeho partnerské vztahy a partnerská soužití. Představují totiž významný mezník v osobním rozvoji, díky kterému může člověk skrze interakci s druhou osobou poznávat sám sebe, své možnosti i limity. Podle Furmana je partnerský vztah jako takový spojením několika aspektů, jež by měly naplňovat čtyři behaviorální systémy, kterými jsou afiliace, sexuální chování, citová vazba a péče.⁴² Soužití dvou lidí v nesezdaném svazku či v manželství je však často ovlivňováno mnoha faktory. Může se jednat např. o vliv kulturního prostředí, primární rodiny, či přímo o vliv osobnostních charakteristik partnerů. Některé z nich jsou pro oba partnery zcela očividné, jiné zas působí mimo jejich vědomí. V této kapitole se proto zaměřím na partnerské vztahy jako takové. Budu se zabírat otázkou jak a podle čeho si vlastně vybíráme životního partnera, jak se vůbec takový partnerský vztah vyvíjí v čase a co je determinantou spokojenosti ve vztahu. Na konci kapitoly se pak budu věnovat samotnému partnerskému soužití v seniorském věku, které právě z takovýchto otázek vychází.

2.1 Výběr partnera

Výběr partnera by se dal považovat za jeden z klíčových bodů dlouhodobého vztahu a v mnoha případech se stává i jeho predikátorem. Pokud si člověk totiž není schopen najít vhodného partnera, se kterým by se určitým způsobem doplňoval nebo který by odpovídal jeho osobnosti, životnímu stylu atp., pak je velmi těžké dát danému vztahu pevné základy, které by ho udrželi. Není tedy divu, že se této problematice věnovalo mnoho vědců, jejichž poznatky přispěly k vytvoření hned několika teorií. Pro účely mé práce nebudu rozlišovat mezi nesezdaným soužitím a manželským svazkem, neboť se budu zaměřovat především na jednotlivé aspekty společného života, které se vyskytují u obou typů. V obou případech se totiž jedná o dlouhotrvající partnerské dvojice, které žijí ve společné domácnosti, hospodaří spolu, udržují (nebo dříve udržovali) pravidelný sexuální život a často mají společně děti.⁴³

⁴² FURMAN (2002): *The Emerging Field of Adolescent Romantic Relationships*, str. 177–180.

⁴³ KRATOCHVÍL, (2009): *Manželská a párová terapie*, str. 102

Kdybychom měli člověka porovnávat se světem zvířat, zjistíme, že jeho přirozené pudy se od zvířat příliš neodlišují. Z tohoto hlediska je cílem každého jedince zvyšování vlastního fitness, která představuje zdatnost, s jakou jsme schopni předat kopie vlastních genů do dalších generací.⁴⁴ A právě díky výzkumům evoluční psychologie se ukázalo, že primární funkcí monogamie je udržování svazku natolik dlouho, aby spolu partneři mohli vychovávat potomky. Preference mužů a žen se však při výběru partnera liší. Ženy dávají u mužů přednost znakům, jež poukazují na schopnost a ochotu investovat do ní i do jejího potomka. Může se jednat např. o finanční zdroje, sociální schopnosti atp. Muž naopak dává přednost znakům odrážející plodnost ženy (atraktivita, věk,...). Samotné párování jedinců ale není náhodné, neboť vychází z určitých fyzických nebo psychických charakteristik. Kupříkladu podle teorie homogamie si vybíráme takového partnera, který je nám do jisté míry podobný (stejně náboženské vyznání, věk, inteligence, výše dosaženého vzdělání, postoje apod.). Z výzkumů vyplývá, že navzájem podobní jedinci spolu zůstávají déle, jsou spokojenější a mají spolu více dětí, jelikož u nich dochází k většímu altruismu. K této teorii ale existuje i její protipól, nazývaný teorie komplementárního párování. Podle ní si naopak úmyslně vybíráme partnery odlišné, čímž se z evolučního hlediska snižuje riziko křížení mezi geneticky příbuznými jedinci (tzv. inbreeding). Takto vzniklé páry však většinou nemají příliš dlouhého trvání oproti párům založených na vzájemné podobnosti.⁴⁵

Vzájemná podobnost jednotlivců však není jediným kritériem, který se při výběru partnera uplatňuje. Interpersonální přitažlivost totiž podporují i faktory, jež u dané osoby vyvolávají očekávání, že kontakt s určitým partnerem bude příjemný, či že pro ní bude mít hodnotu přímé odměny. D. Murstein ve své teorii uvádí tři uplatňující se síly, které se na procesu výběru podílejí. Jedná se o podnět, hodnoty a role, jež působí ve třech fázích a jejich význam se v každé jednotlivé fázi mění. V první fázi podnětu se partner uplatňuje především svojí přitažlivostí ve vzhledu a chování, přičemž značnou roli hraje i hodnocení těchto charakteristik okolím. V následující hodnotové fázi se jedná zejména o shodu a podobnost v uznávaných hodnotách, postojích a zájmech. Partneři zde získávají informace jeden o druhém a zjišťují, zda se mohou shodnout. Pokud dojde ke zjištění, že se k sobě nehodí, pak v tuto chvíli dochází k rozchodu. Ve třetí fázi se jedná hlavně o kompatibilitu rolí. Oba se snaží zjistit, zda ve vztahu mohou zaujmout či si vytvořit vzájemně se doplňující role a díky

⁴⁴ HAMILTON, W. D. (1964). *The genetical evolution of social behavior*, str. 7, 1-16.

⁴⁵ BARRETT, L., R. I. M. DUNBAR aj. LYCETT. (2007): *Evoluční psychologie člověka*.

tomu pak uspokojovat své potřeby. Zde se pak uplatňuje jak podobnost (např. intenzita potřeby sexuální aktivity) tak protikladnost (kupř. dominance a submise). Ve všech třech fázích se navíc uplatňuje princip vyváženosti výměny, který působí na spokojenost ve vztahu. Jedná se např. o situaci, kdy méně přitažlivý muž nabízí přitažlivé ženě finanční zajištění a životní jistotu a kdy naopak méně atraktivní žena nabízí hezkému muži obdiv, poslušnost, kvalitní sex apod.⁴⁶

2.1.1. Závislost mezi výběrem partnera a stabilitou a spokojeností ve vztahu

„Řada autorů poukázala na skutečnost, že v manželství se vyskytuje neuvědomělá tendence opakovat model své vlastní primární rodiny a že manželský soulad může být značně ovlivněn tím, zda jsou oba modely shodné nebo rozdílné.“⁴⁷ Prvním modelem je model rodičovský, kdy si jedinec vybírá svého partnera na základě jeho podobnosti s rodičem opačného pohlaví. Roli vlastního pohlaví se daná osoba naučila od rodiče pohlaví stejného, avšak společně s tím převzala i způsob chování rodičů v jejich partnerství. Naučená forma vztahu se tak pro něho stává ideálem, ke kterému bude poté nevědomě tíhnout i ve svém vztahu. Toto naprogramování se ale může harmonicky realizovat pouze s takovým partnerem, který svým vnitřním schématem odpovídá rodiči opačného pohlaví. Může se jednat o vnímání ženské a mužské role, o přijetí postavení rodiče v rodině či třeba o rozdělení moci a rozhodování. Podle této teorie bude soužití o to více harmonické, o co blíží si budou modely rodin jednotlivých partnerů.

Druhou teorii pak představuje teorie sourozenecká, podle níž má rozhodující roli pro spokojenost v partnerství opakující se model pořadí a pohlaví sourozenců v primární rodině. Touto problematikou se zabýval Toman, který zavedl pojem duplikační teorém. Spočívá v pravidle, že vztah je tím trvalejší a úspěšnější, čím více se podobá sourozeneckým vztahům v jejich primárních rodinách. To znamená, že nejvíce se člověk bude sice identifikovat s osobou, která v rodině zastávala stejnou roli, avšak komplementární vztah založený na spolupráci a správné interakci vytvoří s partnerem, který zastával roli jeho sourozence.

⁴⁶ MURSTEIN, B. I. (1976): *Who will marry whom?*

⁴⁷ KRATOCHVÍL (2009): *Manželská a párová terapie*, str. 15.

Například starší bratr, který měl v původní rodině mladší setru, si vytvoří nejstabilnější vztah s takovou ženou, která měla staršího bratra a naopak. Dalším typem je vztah částečně komplementární, který se vyskytuje u partnerů s několika sourozenci. V tomto případě by měl být alespoň jeden vztah totožný přinejmenším s jedním sourozeneckým vztahem partnera. Posledním typem je poté vztah nekomplementární, ve kterém se potkávají osoby se stejným postavením v původní rodině. Takový vztah však pravděpodobně nebude příliš spokojený, protože i když se spolu partneři dobře identifikují a rozumějí si v zastoupení, ve vztahu dochází buď k boji o moc (v případě nejstarších sourozenců) nebo naopak k závislosti a přenechávání odpovědnosti u obou jedinců (nejmladší sourozenci).⁴⁸

Tyto zmíněné teorie ale představují jakýsi ideální model, který se ve skutečnosti nemusí zcela přesně reprodukovat. Podle psychoanalytického přístupu se totiž v některých případech stává, že si člověk vybírá svého partnera na základě opačných charakteristik vzhledem k primární rodině, nebo že si při výběru pouze „vzobává“ určité vlastnosti. Určité rysy osobnosti totiž mohou ovlivňovat vztah více než ostatní. Roli hrají ale třeba i jednotlivé typy osobnosti. Cholerik kupříkladu přitahuje svůj protějšek svým charismatem a energií, ovšem jeho zuřivost nejlépe snese flegmatik apod. Je tedy zřejmé, že výběr partnera je odvislý od mnoha faktorů, přičemž ale žádný z nich nezaručuje spokojený a šťastný dlouhodobý vztah stoprocentně. To proto, že záleží především na chtění obou partnerů si takový vztah vytvořit a posléze i udržet.⁴⁹

2.2. Vývoj partnerského vztahu

Každá osobnost se vyvíjí a společně s ní i její partnerské vztahy. V životě každého jednotlivce pak existují určité mezníky, které danou osobu posunou z jedné vývojové fáze do druhé. A právě jedním takovým mezníkem je podle E. Eriksona i láska (neboli vzájemnost zralého odevzdání), která by měla být hlavním úkolem člověka v mladé dospělosti, jenž vyřešil protiklad mezi intimitou a izolací.⁵⁰ Je ale nutné říci, že citově a intimně založené partnerské vztahy vznikají dříve, a to již v adolescenci. Na konci tohoto období je identita

⁴⁸ KRATOCHVÍL (2009): *Manželská a párová terapie*, str. 15-18

⁴⁹ KRATOCHVÍL (2009): *Manželská a párová terapie*, str. 19-21

⁵⁰ ERIKSON (2015): *Životní cyklus rozšířený a dokončený*, str. 69.

jedince totiž většinou téměř stabilizovaná a zralá. Daný jedinec je tak schopen tolerovat ztrátu své nové identity, která je pro dosažení vztahové intimity rozhodující. Zatímco v období pubescence vznikají vztahy jako sekundární projevy sociálního tlaku a uchování si prestiže u vrstevníků, pro adolescenta se už stávají skutečnou potřebou jak po psychické stránce, tak i po stránce sociální a tělesné. Přesto mají tyto vztahy stále povahu experimentace a ve většině případech nemají ani příliš dlouhého trvání.⁵¹

Z úrovně experimentace do fáze trvalejšího a stabilnějšího monogamního vztahu dozrává partnerství v období mladé dospělosti, kdy na významu nabývá vztahová kvalita. Partnerství v tomto období představuje především socializační zkušenost, citové zázemí, sebepotvrzení a obranu proti samotě. Již výše jsme si popsali, že zprvu je partner vybírán především na základě přitažlivosti ve vzhledu a chování, jež je oceňováno okolím, postupem času však dochází k hodnocení podobnosti zájmů, postojů a uznávaných hodnot.⁵² Kvalita vztahu je pak určována mírou dosažené intimity, která se stává předpokladem pro další rozvoj páru i jedince. Podle R. J. Sternberga se dají základní body intimity shrnout zhruba do pěti bodů: sdílení přítomnosti a vzájemná blízkost, potřeba otevřenosti, vzájemná důvěra a respekt, výlučnost a sdílení budoucnosti.⁵³ Tyto body se současně stávají i jakýmsi pilíři vztahu, o které partneři usilují a jež jim poskytují psychickou spokojenost ve vztahu. Pokud je podle těchto bodů dosaženo určité kvality vztahu, může se pár posunout dále. Podle Bergera to značí, že partnerský pár v tomto období prochází určitými fázemi, neboť v každém období má láska jinou formu a uspokojení je založeno na něčem jiném.⁵⁴

První fází je období romantické lásky, kdy dochází k idealizaci a stylizaci partnera. Jedinec očekává další rozvoj tohoto vztahu a je přesvědčen o jeho výlučnosti. Jedná se o jakousi symbiotickou vazbu, ve které převažuje nechuť ke změně. Každý partner má však rozdílné potřeby a představy, které vedou ke zklamání a neshodám, jež jsou vyrovnávány právě idealizací vztahu. Další fází je vztah realistický, do kterého se pár dostane po překonání období napětí a deziluze. Tento vztah je tolerantnější, respektuje odlišné vlastnosti, postoje i projevy partnera, přiznává jemu i sobě větší individuální práva a ponechává mu určité osobní

⁵¹ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 374 pdf zobrazení

⁵² KRATOCHVÍL (2009), *Manželská a párová terapie*, str. 102.

⁵³ STERNBERG (1987): *The triangle of love*.

⁵⁴ BERGER, THOMSON (1998): *The Developing Person*.

teritorium, které je respektováno.⁵⁵ Aby byl vztah funkční a oba partneři v něm mohli uspokojovat své potřeby, musí dojít již k zmíněné kompatibilitě rolí, kdy partneři zaujímají vzájemně se doplňující role. K tomu je také zapotřebí zmiňovaná podobnost rysů a potřeb partnerů, ale i komplementární protikladnost.⁵⁶ Pokud dojde ve všech zmíněných bodech ke shodě, pak se takový vztah stává ideálním základem pro manželství.

Soužití v manželství či v dlouhodobém partnerském vztahu je spojeno se změnou vnímání vztahu a očekávání jednotlivých partnerů. Postupně dochází ke stereotypizaci, k odklonu od ideálu, ke kompromisům či rezignacím. Přesto by měl být vztah zdrojem citové jistoty a bezpečí.⁵⁷ Konkrétní kvalita vztahu v období střední dospělosti může být zjišťována pomocí míry spokojenosti partnerů. Této problematice se věnovala např. N. J. Benokraitisová, která ve svém výzkumu našla společné a opakující se aspekty. Jedná se kupříkladu o podporu partnera, vzájemný respekt, efektivní komunikaci a kvalitní řešení problémů, společně sdílené cíle, přátelství, důvěra, vzájemná podobnost, ale také schopnost překonávat rozdíly atp.⁵⁸ Další autoři k tomu ale dodávají i jiné stránky vztahu např. rodinné hospodaření (zacházení s penězi a rozdělení rolí a povinností v domácnosti), lásku a citové pouto, společné trávení volného času, výchovu dětí, vliv výchovy z primární rodiny, sexuální soužití či domácí násilí.⁵⁹ Z toho vyplývá, že hodnocení vztahu je velmi subjektivní a záleží na individuálních preferencích jedince, důvody pro setrvávání ve vztahu tak mohou být psychologického, sociálního, ale třeba i ekonomického charakteru.

Jak ve své knize uvádí S. Kratochvíl, ve vztahu se liší i jednotlivá očekávání partnerů. Žena od vztahu s partnerem očekává především duševní porozumění, citovou otevřenost a emoční podporu. Chce partnera, který jí bude naslouchat a popovídá si s ní. Který vždy vycítí, co žena potřebuje a bude jí bezmezně a bez překážek vyjadřovat lásku celým svým životem. Muži oproti tomu od manželství či dlouhodobého partnerského vztahu očekávají neustálý obdiv ženy, která mu dokáže uspokojit základní potřeby (uvařeno, uklizeno), poskytne mu domov, a která ho nebude zatěžovat starostmi. Očekávají také libovolnou frekvenci sexu, podle jejich uvážení.⁶⁰ Sexuální život jako takový ale hraje v partnerství velmi

⁵⁵ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 425 pdf zobrazení

⁵⁶ KRATOCHVÍL, (2009): *Manželská a párová terapie*, str. 103.

⁵⁷ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 499 pdf zobrazení

⁵⁸ BENOKRAITIS (2012): *Marriages and families*.

⁵⁹ CULKOVÁ (2009): *Aspekty manželství v kontextu životní spokojenosti v období střední dospělosti*.

⁶⁰ KRATOCHVÍL (2009): *Manželská a párová terapie*, str. 105-113.

důležitou roli a podle mnoha empirických studií má značnou pozitivní souvislost i s celkovou kvalitou a spokojeností v partnerství a manželství. Jedná se však o dynamický proces, jež se proměňuje společně s věkem a jednotlivými fázemi vztahu. Značný vliv na sexuální aktivity a jejich prožívání mají fyzické změny provázející proces stárnutí. S věkem totiž dochází ke snížení hladiny sexuální touhy i frekvence sexuální aktivity. K těmto změnám dochází především po 45. roce života. Avšak i když sexuální život představuje velmi důležitou komponentu ve fungujícím partnerství, starší lidé udávají jako predikátor spokojeného vztahu především sdílenou intimitu a emocionální blízkost.⁶¹ Zde se nám může nabízet otázka, zda senioři vnímají sexualitu opravdu takto? Snaží se o její udržování, nebo je pro ně už naprostým tabu?

2.2.1. Stabilita a spokojenost v partnerství a jejich vývoj v čase

Faktorů, které mají vliv na partnerskou spokojenost, je celá řada. Benokraitisová ve svých výzkumech přišla na to, že se jedná především o to, aby k sobě měli partneři přátelský vztah, důvěrně se znali a byli si lidsky blízcí.⁶² V posledních letech se ale výzkumy začaly zaměřovat i na význam vlastní osoby, vlastních osobnostních rysů a temperamentu, jelikož se ukazuje, že právě sebeúcta, sebevědomí a pozitivní hodnocení vlastní osoby mají také významný vliv na spokojenost v manželství a partnerství.

„Karney a Bradbury (1995) analýzou několika různých výzkumů dokazují, že manželská spokojenost více než cokoli jiného, úzce souvisí s manželskou stabilitou. Nicméně manželská spokojenost nemusí nutně zaručovat manželskou stabilitu a naopak. Mnohá manželství jsou stabilní i přesto, že páry vykazují nízkou úroveň spokojenosti a často zažívají konflikty. Příkladem může být narození potomka, které je často označováno za období nízké spokojenosti partnerů, ale přesto vysoké manželské stability.“⁶³

Stejně jako samotný vztah má i partnerská spokojenost svůj vývoj. Ovšem názory na to, jak taková křivka spokojenosti vypadá, tedy kdy míra spokojenosti roste a kdy naopak klesá, se u jednotlivých autorů různí. Jedna kategorie názorů se přiklání k tomu, že kopíruje

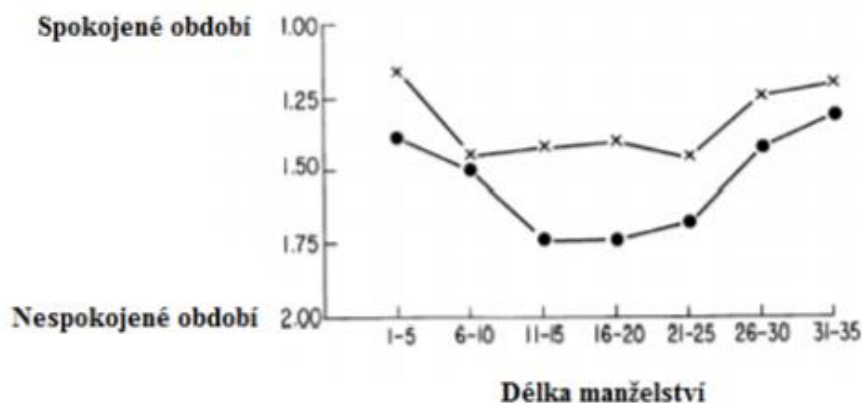
⁶¹ DeLAMATER, J , MOORMAN, S. (2007): *Sexual behavior in later life*, str. 19, 921– 945.

⁶² BENOKRAITIS (2012): *Marriages and families*.

⁶³ CULKOVÁ (2015): *Aspekty manželství v kontextu životní spokojenosti v období střední dospělosti*.

tvár písmene U. Tedy, že na začátku partnerství a manželství je míra spokojenosti vysoká, postupně v průběhu let ale ubývá a nejnižšího bodu dosáhne ve střední dospělosti. Pak však dochází k jejímu opětovnému růstu a směřuje k počáteční hodnotě. Jiné studie naopak hovoří o kontinuálním poklesu spokojenosti, kdy k největšímu úpadku dochází v prvních letech manželství a posléze dále klesá. Další pak, že po určitém úpadku zůstává hodnota nadále poměrně stejná. Z takovéto názorové roztržičnosti vyplývá, že partnerská spokojenost může nelineárně stoupat i klesat podle toho, v jaké fázi se daný vztah zrovna ocitá či v důsledku nejrůznějších životních událostí a faktorů. Stone a Shackelford ale uvádějí, že hlavní faktory, které způsobují pokles manželské a partnerské spokojenosti jsou děti, hodnotové rozdíly, nevěra a neuroticismus.⁶⁴ Jak ale podle těchto výzkumů posoudit spokojenost ve vztazích seniorů, kteří žijí v ustáleném manželství či partnerství již řadu let? Mohli bychom z nich snad usuzovat, že vzhledem k nízké míře rozvodovosti v jejich věkové kategorii senioři setrvávají ve vztahu i přesto, že už v něm nejsou téměř vůbec spokojeni? Nebo naopak to, že v jejich věku spokojenost v partnerství dosahuje nejvyšších hodnot?

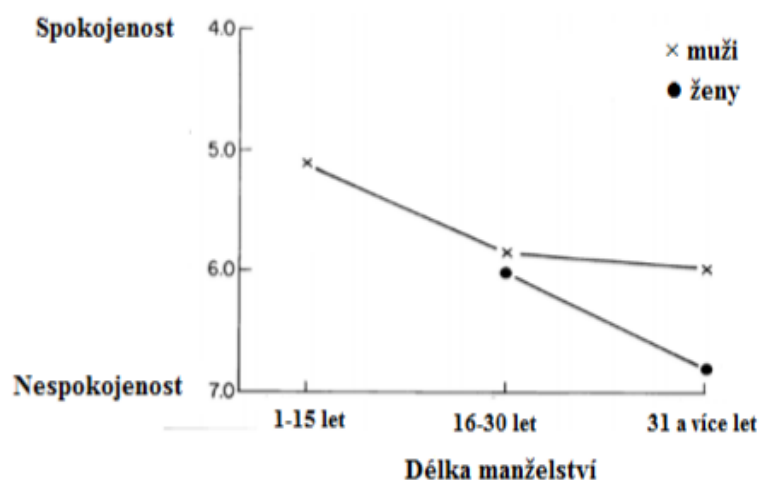
Obrázek 1: Retrospektivní zkoumání spokojenosti v manželství (upraveno dle Vaillant & Vaillant, 1993)⁶⁵

⁶⁴ STONE, E., & SHACKELFORD, T. (2007): *Marital satisfaction*. str. 541-545).

⁶⁵ CULKOVÁ (2015): *Aspekty manželství v kontextu životní spokojenosti v období střední dospělosti*, str. 51.

Obrázek 2: *Prospektivní zkoumání, vývoj manželské spokojenosti v čase (upraveno dle Vaillant & Vaillant, 1993)⁶⁶*

2.3. Partnerský vztah stárnoucích lidí a seniorů

Partnerský vztah stárnoucích lidí ovlivňují různé a vývojově podmíněné změny. Dochází k proměně chápání intimity a generativity, zdravotního stavu, osobnosti atp. Mezi 45. a 60. rokem života navíc dochází i k výrazné změně ve složení rodiny. Děti postupně dospívají a odcházejí z doma, takže rodiče zůstávají doma sami a dostávají se do fáze tzv. prázdného hnízda. Mění se také postoj k partnerovi i ke vztahu samotnému. Partneři jsou svobodnější, mají více volného času a již nejsou tak vázaní. V této době se ale může projevit rozdílnost hodnot a postojů, které byly v předešlém stadiu zastíněny a potlačovány kvůli výchově dětí. Starší člověk si svého partnera neidealizuje, ale akceptuje jej a smiřuje se s ním. Postoj k němu bývá často tolerantnější, shovívavější a již méně náročný než dříve.⁶⁷

Ke změně dochází také v očekávání od partnera, které se dají shrnout do 3 bodů: partner představuje jistotu sociálního kontaktu, který bude vždy k dispozici a člověk tak ve stáří nezůstane sám. Zároveň je oporou při sdílení životních zátěží, takže od něho lze očekávat solidaritu a pomoc. A za třetí představuje partner součást vlastního života a lze s ním sdílet i stárnutí. Starší manželé již nevyžadují tolik společné aktivity ani neustálé potvrzování vzájemného vztahu, jde jim hlavně o reálnou podporu. Partnerství v tomto

⁶⁶ CULKOVÁ (2015): *Aspekty manželství v kontextu životní spokojenosti v období střední dospělosti*, str. 51.

⁶⁷ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 544 - 546 pdf zobrazení

období tedy připomíná spíše přátelský vztah nežli vztah heterosexuálně milenecký, který převažoval dříve. Proměna nastala i v sexuální životě, jelikož sex v tomto období již nepředstavuje jednu z nejdůležitějších podmínek spokojeného soužití partnerů. To je logickým důsledkem stárnutí a stereotypů dlouholetého trvání partnerství.⁶⁸

Zřetelnou zátěž pro manželský a partnerský vztah představuje i odchod do důchodu. Partneři totiž zažívají strach z izolace v rodině a zároveň ze vzájemného přesycení. Mění se tím ale i jejich očekávání od vztahu. Muži se totiž ztrátou svého profesního postavení mnohem více začínají zaměřovat na rodinu a jsou na ní závislejší. Zároveň postupně ztrácí své dominantní postavení v domácnosti a snižuje se jeho sociální status. Na významu naopak často nabývá postavení ženy, která se dostává do dominance. Lidé ve vysokém věku ale mnohem lépe akceptují kompromisy, jelikož jsou si vědomi toho, že s partnerem s největší pravděpodobností zůstanou až do konce života, a tak se jejich vztah stává pevnější a těsnější než dříve. Člověk si ale začíná také uvědomovat, že je pro něho partner velmi důležitý a má pro něho vysokou hodnotu, protože se stává jedním z mála stálých sociálních kontaktů. Navíc jsou na sebe partneři postupem času stále více odkázáni a jeden druhému poskytují potřebný pocit citové jistoty a bezpečí. Manželský a partnerský vztah se tak pro ně stává nejvýznamnějším sociálním zázemím. Partneři často mívají společné radosti, kterými mohou být kupříkladu vnoučata, procházky, zahrada, pes atp. A s ohledem na počet společně prožitých let ve stejných podmínkách je také vysoká pravděpodobnost společně sdílených hodnot a postojů. Jak je nastíněno již výše, s věkem se proměňuje i sexuální život. Sexuální aktivity mohou přetrvávat i ve stáří, bývají však méně intenzivní a jejich hlavním smyslem je potvrzení vzájemné blízkosti a vyjádření vztahu. Podporuje také sebevědomí, sebeúctu a může pomoci také k uvolnění napětí a úzkosti. Zdrojem stresové situace se ve vysokém věku často stává nemoc životního partnera, která je prožívána jako vlastní ohrožení a v případě dlouhodobé péče kvůli závažné chorobě může vést až k syndromu vyhoření. Tímto problémem trpí především ženy, na které společnost vyvíjí nátlak, aby se o svého muže postarali i v tak těžké situaci. Zatímco od mužů se ve většině případech nic takové neočekává. Velkým stresorem a nedílnou součástí stáří je také ovdovění a ztráta životního partnera, které hluboce zasáhnou všechny složky pozůstalého člověka. Zvýší se pocit ohrožení a osamělosti, zhroutí se struktura navykklého denního režimu a jeho smyslu a zhorší

⁶⁸ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 617 - 619 pdf zobrazení

se rovněž i ekonomická situace. Ale i přesto, že většina seniorů po novém partnerství příliš netouží, někteří z nich je navozují. Mají totiž pozitivní stimulační účinky a zbavují seniory úzkosti. Člověk má navíc tendenci se opět začít starat o svůj zevnějšek a věnuje se aktivitám, které by sám již nevykonával.⁶⁹

⁶⁹ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 616 - 628 pdf zobrazení

PRAKTICKÁ ČÁST

3. Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Jak je patrné z teoretické části, odborná literatura se ve vztahu k partnerství v období stáří zaměřuje především na oblast obecného významu vztahů a na to, v čem vztah jednotlivým osobnostem pomáhá. Celá tato problematika partnerských vztahů pak vychází především z vývojových změn, které celkově stáří provázejí, a je také velmi často vztahována k celkové změně prožívání sociálního života. Již méně je ale zaměřena na konkrétní kvalitu vztahu a prožívání jednotlivých aspektů partnerského soužití samotným seniorem. Neodpovídá na otázky, co je základem partnerské spokojenosti seniorů ani na to, co je příčinou stálosti jejich vztahů.

Cílem mého výzkumu proto bude pochopit, jak staří lidé vůbec svůj vlastní partnerský vztah vnímají, jaká v něm mají očekávání, čemu ve vztahu věnují svoji pozornost a co je pro ně důležité. Z výsledků by poté mělo být patrné, zda se pojetí vztahů seniory nějak liší od očekávání žen a mužů v mladším věku a zda došlo třeba k nějakému vývoji a posunu názorů.

Výzkumné otázky:

- Jak senioři hodnotí jejich současný partnerský vztah a jaké aspekty partnerského soužití jsou pro ně nejdůležitější?
- Co senioři očekávají od vztahu a od svého partnera a proměnilo se nějak toto očekávání v čase?
- Co je motorem vztahu seniorů a proč se partneři navzájem potřebují?

4. Metodologie výzkumu

Praktickou část mé bakalářské práce tvoří výzkum. Vzhledem k povaze zkoumaného problému jsem zvolila použití kvalitativní metody, jelikož se budu snažit o hlubší porozumění podstaty a fungování jednotlivých partnerských vztahů. Na rozdíl od kvantitativních metod zkoumá kvalitativní výzkum problematiku intenzivně a zaměřuje se na člověka v jeho každodennosti. A jelikož partnerské vztahy jsou zcela jistě její součástí, použití této metody se přímo nabízí.

Stejně jako i ostatní metody má kvalitativní výzkum své silné i slabé stránky, které se mohou promítnout i do mého výzkumu. Jedna z předností, která zatím nebyla zmíněna, je ta, že se výzkum odehrává v přirozeném prostředí a nikoli v uměle vytvořené laboratorním prostoru, který je od reálného života poměrně vzdálen. To u mého výzkumu představuje důležitou úlohu, jelikož se participanti cítí uvolněněji a mohou tak otevřeně mluvit i o intimních věcech. Jako negativum můžeme poté považovat poměrně značnou časovou náročnost při sběru dat a jejich následné analýze a dále pak to, že se vyskytuje možnost ovlivnění informátora mou osobou a mými preferencemi.⁷⁰

4.1. Technika sběru dat

Jako techniku získávání dat jsem se rozhodla použít polostrukturovaný rozhovor, který představuje zprostředkovaný a vysoce interaktivní proces získávání dat.⁷¹ V takovémto typu interview jsem si mohla vytvářet určitou strukturu, které jsem se posléze držela. Tato struktura byla tvořena jednotlivými otázkami, na které jsem se v průběhu rozhovoru ptala. Pořadí otázek pro mě nebylo svazující a jednotlivé otázky na sebe nemusely navazovat vždy v přesně stanoveném výčtu. Polostrukturované interview mi naopak poskytlo možnost poupravovat si otázky tak, aby se tím co nejvíce zvýšila efektivnost prováděného rozhovoru.⁷² Umožnilo mi také pozastavení se u některých otázek, abych se mohla na

⁷⁰ HENDL (2005): *Kvalitativní výzkum*, str. 223.

⁷¹ FERJENČÍK, J. (2010): *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*, str. 171

⁷² MIOVSKÝ, (2006): *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*.

odpověď zaměřit detailněji a hlouběji. To mi dopomohlo k lepšímu porozumění problému a také k získání mnohem výstižnějších a podrobnějších dat. Informátoři totiž měli prostor se ve svých výpovědích otevřít a odkrýt tak i ty informace, které by v jiných technikách získávání dat zůstaly skryté. To jsou tedy důvody, proč jsem se rozhodla využít právě polostrukturované interview.

Samotný rozhovor je dělen na několik částí. Na prvním místě stojí úvod, ve kterém dochází k mému představení a představení výzkumu, a který slouží také k přijetí vzniklé situace a k navození příjemné atmosféry. Následuje postupné rozvíjení rozhovoru a dostávání se k jádru věci. Pokud se jednalo o informátora nemluvného, bylo třeba jej povzbuzovat cílenými otázkami, hovornějšího jedince bylo naopak lepší nechat mluvit bez přerušování tak, aby se sám dostal k jádru problému. Pokud bylo dosaženo této fáze a došlo k rozzuzlení rozhovoru, bylo možné jej se závěrečným poděkováním a s nabídkou možnosti doplňujícího interview ukončit.⁷³

Jednotlivé okruhy otázek rozhovoru byly pojaty podrobněji a detailněji než samotné výzkumné otázky a v celé své šíři odrážely všechny důležité aspekty, které vzhledem k mému výzkumu považuji za podstatné. Týkají se především osobnosti informátora a osobnosti jeho partnera (charakterové rysy, oceňované vlastnosti a chování atp.), struktury a podoby jejich současného partnerského vztahu (popis vztahu a jeho důležité aspekty), hodnocení spokojenosti ve vztahu a poté podoby jejich současného sociálního a soukromého života (volný čas, společné aktivity atd.). Byl proveden také pilotní výzkum, který nebyl zařazen do analýzy a posloužil k ověření funkčnosti. Jednotlivé osobní rozhovory trvaly od jedné až do 1,5 hodiny s tím, že doba trvání byla závislá především na časových možnostech respondenta.

4.2. Výběr vzorku a prostředí výzkumu

Jelikož je moje práce zaměřena na oblast partnerských vztahů seniorů, vybírala jsem pouze takové informátory, kteří odpovídali následujícím požadavkům:

- věk se pohybuje od 60 let a výše

⁷³ KOHOUTEK, R., *Psychologie v teorii a praxi*. [cit. 2017-05-16]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002/stadia-rozhovoru-jako-poznavaci-metody>

- informátor je již v penzi a do zaměstnání dochází pouze ze své vůle či kvůli přivýdělku k výši důchodu (podle M. Vágnerové je důchod jednoznačným znakem pro stáří, senioři si musejí hledat zdroj aktivity jinde než v zaměstnání a zároveň dochází k nárůstu společného času partnerů v domácnosti, což může mít na partnerský vztah nemalý vliv⁷⁴)
- daná osoba žije se svým partnerem ve společné domácnosti a jejich partnerství trvá přinejmenším 15 let (podle S. Kratochvíla se právě taková doba dá považovat za partnerství/manželství zralého věku⁷⁵).

Všichni získaní informátoři tyto vymezující kritéria splňovali. Věk účastníků výzkumu se pohyboval mezi lety 62 až 77 a průměrný věk činil 69,5 roku. Průměrná délka udržovaného partnerského vztahu pak byla 45 let. Nejkratší trvání vztahu se pohybovalo kolem 30 let a naopak nejdelší dlouhodobý vztah trval úctyhodných 55 let.

Tabulka 1: Pohlaví, věk a délka vztahů informátorů

	Pohlaví	Věk	Délka vztahu
Informátor 1	žena	71	30
Informátor 2	žena	66	35
Informátor 3	žena	62	42
Informátor 4	žena	75	55
Informátor 5	muž	74	48
Informátor 6	žena	66	46
Informátor 7	muž	77	55
Informátor 8	žena	70	48

Polostrukturované rozhovory byly uskutečněny s 8 participanty, přičemž většina z nich byly ženy. Tuto okolnost přisuzuji především tomu, že oproti mužům mají ženy o vztahová témata vyšší zájem a jsou v tomto ohledu komunikativnější, vstřícnější a otevřenější, což je zřejmé z první části práce. Ačkoli se počet informátorů může zdát poměrně nízký, pro účely mého výzkumu a vzhledem k mým výzkumným otázkám a cílům bylo toto číslo dostačující. Informátoři byli osloveni na základě doporučení mých prarodičů, kteří mají vytvořenou

⁷⁴ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*, str. 605 pdf zobrazení

⁷⁵ KRATOCHVÍL (2009): *Manželská a párová terapie*, str. 137

dostatečně velkou sociální sítí vhodných vrstevníků. Tito participanti mi poté poskytli další doporučení na vhodné kandidáty, takže se postupovalo podle tzv. metody sněhové koule. To znamená, že máme vytvořený určitý výběrový klíč pro daný počet osob, které pocházejí z jedné vrstvy či skupiny.⁷⁶ Jelikož cílem výzkumu není porovnávání názorů jednotlivých partnerů v páru, nýbrž spíše hlubší vhled do prožívání vztahu samotného seniora, probíhalo každé interview vždy individuálně jen s jedním participantem.

Vzhledem k tomu, že oblast partnerských vztahů a jeho jednotlivých aspektů může být pro mnoho lidí citlivým tématem, byla značná pozornost kladena i na výběr prostředí pro rozhovor. Bylo důležité, aby se jednalo o místo, kde se informátor cítí dobře a bezpečně, a aby tam zároveň nebylo příliš mnoho rušivých elementů. Proto jsem výběr místa nechávala zcela na informátorovi. Ve většině případech se však jednalo o domácí prostředí. Mým úkolem potom bylo vytvořit při interview příjemnou a uvolněnou atmosféru, abych si u informátora vybudovala důvěru a on tak mohl mluvit otevřeně a upřímně.

4.3. Analýza dat

Jelikož mnou získaná kvalitativní data nemají na rozdíl od dat kvantitativních strukturovanou podobu, budu s jejich organizováním a analyzováním začínat souběžně již se sběrem dat. Protože jsem se v mém výzkumu rozhodla pro jejich sběr pomocí rozhovoru, bylo potřebné, po předchozím souhlasu informátora, všechny odpovědi nahrávat na diktafon. V průběhu rozhovorů jsem se snažila o to, abych informátorům nepodsouvala určité otázky, které se mi z předchozích interview jevily jako důležité. Dále bylo nutné přepsat získaná data ze zvukové formy do písemné elektronické podoby, a to co v nejkratším možném čase po konání rozhovoru. Již při této transkripci jsem předběžně redukovala data, která nebyla pro můj výzkum zcela významná. Jednalo se o tzv. transkripci prvního řádu, při níž jsem odstraňovala především pauzy mezi větami a slovní vatu.⁷⁷ U zbývajících získaných dat byla provedena analýza pomocí metody zachycení vzorců a metody kódování. Za jejich použití jsem se snažila systematicky prohledávat získaná data a následně z nich klasifikovat jednotlivé části a odhalovat možné pravidelnosti. To mi pomohlo data lépe pochopit a

⁷⁶ MIOVSKÝ (2006): *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*, str. 136

⁷⁷ MIOVSKÝ (2006): *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*.

popsat. Nejprve jsem si tedy vyznačila všechny důležité části a výroky, ve kterých jsem posléze hledala nějaké obecnější vzorce a struktury. Takto vzniklé kódy jsem poté postupně přiřazovala k jednotlivým úsekům dat tak, že jsem z nich utvořila kategorie, jež odpovídají cílům výzkumu a výzkumným otázkám.⁷⁸ Při vytváření jednotlivých kategorií jsem se zaměřovala na to, aby jednotlivé kategorie byly úplné a odpovídali mým cílům, aby vycházely z jednotného třídícího systému a byly definovány jednoznačně.⁷⁹

Získané výsledky jsem se poté pokusila interpretovat jako provázaný celek. Ke každému rozhovoru bylo přistupováno jako k samostatnému případu, které byly posléze porovnávány mezi sebou. Jak už bylo řečeno výše, cílem bylo nalezení pravidelností a vzorců, díky kterým bylo dosaženo konečného systému kategorií, jež zachycují podstatu zkoumané problematiky.⁸⁰

4.4. Etická stránka výzkumu

Při komunikaci s informátory jsem dbala na etické hledisko výzkumu. Každý informátor byl obeznámen s průběhem a cílem výzkumu a dotázán, zda s účastí souhlasí. Každému z nich jsem předložila k podepsání písemný souhlas o účasti a nahrávání, jenž byl posléze stvrzen i na začátku nahrávky. Každého informátora jsem ujistila o jeho anonymitě, která byla zajištěna dle potřeby změnou jmen. Současně s tím byl upozorněn na to, že jeho účast je dobrovolná, na otázky tedy může odpovídat podle svého vlastního uvážení a z rozhovoru může kdykoli vystoupit. Identifikační a citlivé údaje nebudou poskytnuty třetím stranám a budou archivovány podle zásady bezpečného uchovávání dat. Při vyhodnocování a formulaci výsledků z rozhovorů jsem se zaměřila na zachování pravdivosti.

⁷⁸ HENDL, (2005), *Kvalitativní výzkum*, str. 223

⁷⁹ MIOVSKÝ (2006): *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*.

⁸⁰ FENZOVÁ, J. (2012): *Žárliivost v partnerských vztazích a její negativní a případné pozitivní důsledky pro partnerské soužití*.

5. Výsledky analýzy

Díky postupné analýze odpovědí v každém rozhovoru jsem pomocí metody kódování a zachycení vzorců získala 5 nejdůležitějších bodů, na kterých stojí partnerský vztah seniorů. Všichni informátoři se ve svých výpovědích o těchto bodech zmiňovaly a hodnotily je jako nejdůležitější součásti vztahu. Jedná se o tyto kategorie:

1. Tolerance a porozumění

2. Důvěra

3. Zdraví a vzájemná pomoc

4. Láska a blízkost druhého

5. Komunikace

Je však důležité říci, že tyto jednotlivé body jsou ve vzájemné provázanosti a často spolu velmi úzce souvisejí. Nyní se podrobněji pozastavím u každého z nich, abych podala vysvětlení toho, jak o nich jednotliví senioři uvažují, jak je pojmají, co je jejich náplní a co pro ně znamenají.

Tolerance a porozumění

Na první pohled se může zdát, že se jedná o dva odlišné pojmy. V odpovědích informátorů se však oba vyskytovaly v těsné blízkosti a provázanosti a v některých případech se jejich významy i překrývaly. Zdá se, že společně s důvěrou vytvářejí nejdůležitější pilíře jejich vztahů.

Tolerance se objevila v odpovědích každého zúčastněného informátora, který jí zároveň považoval za jeden z nejdůležitějších aspektů jeho vztahu a vztahů celkově. Pro většinu těchto seniorů znamenala jakousi akceptaci druhé osoby a zároveň i toho, co tato osoba dělá. Jako nezbytné se ale ukázalo, že by tato tolerance měla být vzájemná. Pro většinu informátorů bylo totiž důležité, aby se partneři navzájem respektovali, vycházeli si vstřícně, neomezovali se ve svých koníčcích, navzájem si ve všem vyhověli a často zmiňovaná

byla také vzájemná ohleduplnost. Je zajímavé, že ve vztazích, které informátoři označili za ne zcela klidné a kde se vyskytl alespoň jeden partner s výbušnější povahou, byl na vzájemnou toleranci kladen obzvlášť velký důraz. Podle mého názoru tomu tak bylo z důvodu, že v těchto případech se musí druhý partner s touto výbušnou povahou smířit a nějakým způsobem ji akceptovat, aby mohl tento vztah fungovat. Jedna informátorka dokonce uvedla, že kdyby nebylo vzájemné tolerance výbušnosti, tak by se vztah zcela jistě rozpadl. Zároveň v těchto neklidných vztazích došlo k určitému posunu. Zdá se, že v pozdějším věku je tato povaha partnera snášena lépe než v minulosti a na začátku vztahu. Je tam také určitý odkaz na lásku a náklonnost, díky které to druhý snáší, přijímá to a v pozdějších letech už to ani nijak neřeší. Vysvětlují si to tím, že většina informátorů uvedla v jejich vztahu přítomnost zvyku a stereotypu, která se může odrazit i v uvyknutí na tuto povahu.

„Já jsem oproti manželovi trochu výbušnější. On to ale asi uznává, že to tady trochu vedu, zná mě. Ten druhý to prostě bere. Když k sobě mají ti lidé nějakou náklonnost, tak to přijmou a nijak to neřeší.“

U vztahů, v jejichž průběhu se objevil nějaký krizový bod (např. problémy s alkoholem), s daní informátoři odkazovali ale také na určité hranice a meze tolerance. Především to pro ně znamenalo míru, do jaké byli schopni daný jev ještě snášet. Partner by podle nich neměl dělat nic, co se druhému nelíbí a pokud by přece jen něco takového bylo, musejí být oba schopní tolerovat určité „úpravy ve vztahu“ tak, aby byli oba alespoň v rámci mezí spokojení.

Zúčastnění senioři také poznamenávali, že díky dlouhodobě udržovanému vztahu jsou nyní již schopní často vycítit potřeby a pocity druhého. Toto vzájemné porozumění a pochopení je spojeno s úctou a právě s tolerancí partnera. Popisují ho jako jakési souznění a vycítění se do partnera.

„Za ty roky už se prostě známe a mě už stačí se na něj třeba jen podívat a vidím, že mu není dobře a že něco není tak akorát.“

Důvěra

Jak už bylo řečeno výše, důvěra hraje ve výpovědích informátorů zásadní roli. Proto se dá také předpokládat, že tvoří jeden z hlavních pilířů, na kterých jsou vztahy seniorů vybudovány. Ti ji totiž považují za nezbytný aspekt, bez kterého by dlouhodobý vztah nebylo možné vůbec vybudovat a bez kterého by vztah nemohl fungovat. Když byli dotazováni na to, co si pod touto důvěrou představují, často zaznívaly opakující se odpovědi. Například to, že se na svého partnera mohou spolehnout, je tu pro ně, vyhoví jim, že nepije, nekrade, nelže a je upřímný a pravdomluvný a že je to jejich opora (ať už psychická či fyzická). Nejčastěji však byla uváděna důvěra v to, že jim partner není nevěrný a že nemá někoho jiného. Co se však týče nevěry, tak pouze dva informátoři s ní měli přímou zkušenost a to pouze v předešlém manželství. Obě tato manželství se právě kvůli nevěře rozpadla, ale daným seniorům se poté povedlo navázat druhá dlouhodobá manželství, která trvají do současnosti. Poté, co jsem se dozvěděla tyto okolnosti rozvodů, zajímala jsem se o to, zda byli informátoři v novém partnerství nějak ovlivněni touto zkušeností. A odpovědi pro mě byly poměrně překvapující, neboť oba participanti uvedli, že důvěra je pro ně tak podstatná a důležitá složka vztahu, že bez ní by nové partnerství nebyli schopni ani navázat. Proto jim vesměs nezbývalo nic jiného, než že druhému partnerovi opět důvěřovali, že je jim věrný. Ostatní informátoři se podle výpovědí nikdy ve svém vztahu s nevěrou nesetkali a nikdy ji neřešili. Podle mého mínění to však nemusí nutně znamenat, že by se v těchto vztazích nevěra nevyskytla, nýbrž že nebyla pouze provalena. Ale i přes to, že si nikdo z nich nebyl zcela jist 100% věrností svého partnera, tak po důkazech nevěry nikdy nepátrali.

„Co se týče nevěry, co já vím, co kde vyváděl. Já po tom ale nepátrám. Ale ani jsem k tomu neměla nikdy důvod.“

„Nikdy jsem neměla třeba zapotřebí řešit nevěru nebo něco podobného a nikdy jsem po tom nepátrala. Člověk si tím nikdy není jistý, ale musí tomu věřit. Bez důvěry by to nešlo.“

Zdraví a vzájemná pomoc

Z výsledků analýzy je patrné, že zdraví a zdravotní stav představuje pro účastněné seniory klíčový aspekt, který ovlivňuje nejen spokojenost ve vztahu, ale i např. sebevědomí a charakter člověka, sexualitu, očekávání a trávení volného času. Svě zdraví si tito senioři uvědomují mnohem více než dříve, z čehož usuzují i důvod takového oceňování.

U jednotlivých informátorů jsem si však všimla značného rozdílu. Pokud se v jejich vztahu zatím žádná vážnější nemoc neobjevila, pak nebylo jeho fungování nijak závažným způsobem ovlivněno a na zdravotní stav proto nebyl kladen ani takový důraz. Avšak u informátora, v jehož vztahu je vážnější nemoc přítomna (diabetes, či hrozba dalších mozkových příhod), ovlivňuje zdravotní stav hned několik rovin vztahu. Často byla u partnera zmiňována proměna v jeho chování a charakteru, která byla těsně spjata s jeho chorobou. Bylo pozorováno, že tito partneři se o sebe mnohem více bojí, připouštějí si danou nemoc mnohem více než v minulosti, jsou méně optimističtí a nemohou si již dovolit věnovat se dříve oblíbeným koníčkům. Jsou také mnohem více odkázáni na pomoc druhého partnera, což je i důvodem jeho vyšší závislosti na něm. V jednom případě se dokonce objevila hranice 70. roku života, která vedla u partnera k jeho proměně. Zde to ale nebylo zcela způsobeno zdravotním stavem, nýbrž uvědoměním si konečnosti života v důsledku úmrtí blízkých osob a přátel. Rozdíl jsem spatřovala také v tom, zda jsem se bavila konkrétně s nemocnou osobou, i s jeho partnerem. U nemocných seniorů byl znát poměrný pesimismus vůči jejich vzniklé situaci a zdůrazňovali závislost na pomoci partnera. Vzájemná pomoc pro ně tedy představovali podstatnou součást a základ jejich současného vztahu, bez které by se neobešli. Myšlena však nebyla pouze pomoc fyzická, ale také psychická v podobě dodávání pozitivní energie, odvahy a podpory, z čehož se posléze odvíjela i celková spokojenost ve vztahu. Naopak partneři, od kterých byla tato pomoc očekávána, ji vnímali jako přirozenou součást, kterou většinou bez výčitek přijali. Nemoc pak pojímali jako něco, co nemohou změnit a co přikládali za vinu stáří. Jejich očekávání od vztahu a od partnera pak byla často spojována se zlepšením jeho zdravotního stavu, aby se opět mohli věnovat společným zájmům atp. Z toho vyplývá, že i když zdraví jejich vztahy ovlivnilo, tak byli schopní se s touto změnou vyrovnat a přijmout ji. U některých nechyběl ani pozitivismus do dalších let.

„Žena se o mě dobře stará, doprovází mě do nemocnice, zkrátka mi pomáhá, jak se dá. Takže jsem spokojený. Pomáháme si navzájem, ale většinu tu pomoc potřebuji já. Já například si ty pobyty v nemocnici moc beru, takže žena mě prostě udržuje trošku nad vodou. Je pro mě nejdůležitější její podpora, fyzická i psychická.“

„Jen by mohl mít trochu větší sebevědomí. Ta nemoc ho hodně poznamenala a už si vůbec nevěří.“

„Ještě by měl být manžel zdravější a pak bych byla šťastnější. Mohli bychom zase cestovat a dělat turistiku jako dřív. Ale nebereme to nijak zle.“

Je nutné také dodat, že u všech informátorů poznamenal zdravotní stav i jejich sexualitu. Téměř všichni tito senioři totiž kvůli předcházejícím zdravotním problémům byli nuceni se pohlavního styku vzdát, ačkoli u všech fungoval v minulosti bez problémů. Následkem lékařského zákroku postupně došlo buď k ochladnutí osoby, nebo k mechanické zábraně styku. Pouze u dvou informátorů se vyskytla snaha i přes nemoc pohlavní styk udržovat, i když uznávají, že je to jiné nežli dříve. Pro ostatní participanty už však sex není aktuální a možný. Proto se snaží sexualitu kompenzovat spíše fyzickou blízkostí druhé osoby, různými doteky či slovy. Většina z nich se to však snaží vnímat pozitivně jako přirozenou součást jejich života a na místo sexuality dávají přednost jiným aspektům vztahu, jako je například vzájemné porozumění a opora. Sexualita pro ně ztratila význam.

„Už je to trošičku jiné. Snažíme se to udržovat, ale je to jiné, protože se tu trochu podepsala ta nemoc.“

„Manžel byl na operaci s prostatou, takže od té doby už sexuálně nežijeme. Pro mě navíc v tomhle věku ne, že by sex nic neznamenal, spíše ho nepotřebuji.“

Láska a blízkost druhého

Také láska se v rozhovorech stala jedním z nejdůležitějších a nejčastěji zmiňovaných aspektů partnerského vztahu. Často naplňovala představu ideálu, ale při bližším zkoumání téměř všichni informátoři dospěli k závěru, že i jejich vztah byl a dosud stále je založen právě na lásce k partnerovi. Popisovali ji jako pocit potřeby druhého, náklonnost a sounáležitost s daným partnerem a jako pocit natěšení na partnera, který je od nich zrovna vzdálen. V mnoha případech byla brána jako samozřejmost, bez které by si jejich vztah ani nedokázali představit. Všichni participanti se také shodli na názoru, že vztah by měl být na lásce založen vždy, že by bez ní nemohl příliš dobře fungovat, jelikož se od ní odvíjí i sexuální stránka vztahu. Za zmínku ale stojí fakt, že se všichni zúčastnění senioři odkazují na jakési „jiné stadium lásky,“ které je nutno chápat v souvislosti s celkovým vývojem vztahu. Na začátku se často vyskytovala romantická láska spojená s vášní a milováním, která u většiny participantů vyústila v uzavření manželství. Zde bych chtěla poznamenat, že důvody uzavření manželství byly různorodé a často se jednalo i o tlak vnějších okolností či těhotenství. Přesto i tito informátoři zmiňovali, že i v takovém případě u nich láska přítomna byla. Postupem času a let se ale podle výpovědí tento aspekt pomalu vytrácel. Tedy že se tento původní koncept romantické lásky postupně přeměnil na lásku partnerskou, která je založena spíše na pocitu blízkosti druhé osoby, na vzájemné pomoci a schopnosti druhého potěšit slovem, činem či radou. Tento posun nastal u všech participantů, ale i přesto všichni tvrdili, že se v jejich vztahu alespoň v malé míře láska stále vyskytuje a že je po ně velmi důležitá. Většina zúčastněných senierek i seniorů uvedlo, že u nich došlo k přeměně ze zmíněného původního milování a vášně na to, že nyní mají partnera už jenom rádi. Vnímají to však jako normální a běžnou součást jejich života, kterou nemá smysl nějakým způsobem řešit a trápit se jí.

„Je důležitá určitě i láska. Bez ní to nejde a nefunguje ani v tom pozdějším věku.“

„Na začátku ale určitě bylo takové to milování a vášně a to už dnes není. Vytratilo se to. Ale to je normální. To ani nejde, aby se lidé, kteří jsou spolu 40 let, nějak milovali.... Každopádně i teď se máme rádi, jinak bychom spolu nebyli.“

Jak si můžeme povšimnout v předcházející ukázce, tito senioři vnímají lásku i jako takový motor vztahu, který je s partnerem drží stále dohromady a posouvá je nadále vpřed. Je pro ně důležité i vědomí pocitu, že je má jejich partner stále rád a odkazují se na různá gesta a maličkosti, díky kterým se v nich tento pocit udržuje. Důležitá je pro ně i blízkost a přítomnost dané osoby, tedy to, že je jim jejich partner nablízku, že se jich dotýká a mluví s nimi, naslouchá a podporuje je. Významnou roli v tomto věku hraje určitě i zvyk a uvyknutí na partnera. Co se týče nějakého posilování vztahu a vzájemné lásky tak většina ze zúčastněných uvádí, že už se o nic cíleně nesnaží. Pokud o to někdy snahu měli, tak to bývalo spíše v začátcích vztahu. Myslím si, že důvodem toho, proč se staří lidé již nesnaží svůj vztah posilovat a utužovat, je to, že se u nich vyskytuje už jakési uvyknutí na partnera, zvyk nebo také stereotyp, který často zmiňují. Pokud se však o udržování vztahy bavili, pak to bylo především ve spojitosti s rodinou či vyjadřováním náklonnosti v době narozenin atp.

„Vím, že mě má rád. Už kvůli jeho dotekům, fyzické blízkosti a celkově kontaktu té osoby ...

Nedá se ale říct, že bychom se cíleně na něco připravovali, třeba na společné večere. To bývalo spíš dříve. Teď se to vyskytne spíše společně s rodinou. ... Manžel se mě třeba snaží často překvapit nějakým drahým dárkem, když mám narozeniny. Dělá mu radost, že mi dělá radost a to oceňuji.“

Komunikace

Téměř všichni participanti se shodli na tom, že pro udržení dlouhodobého vztahu je zapotřebí i fungující komunikace. Z jejich výpovědí navíc vyplývá, že partnerský vztah je jakási vzájemná dohoda partnerů o tom, co si budou navzájem tolerovat, a díky které se dokáží domluvit na řešení nějakého problému. Vzájemná komunikace u nich ale plní i funkci emoční, neboť partner je pro ně osobou, které se mohou vypovídat a která jim naslouchá, když je něco trápí. Avšak i v komunikaci zaznamenali informátoři posun. Zde ale není tak jednoznačný jako u ostatních aspektů, jelikož v ní existují dva rozdílné vývoje. Jedním z nich je postupný vývoj ke klidnějšímu vztahu bez hádek, kde se partneři víceméně pouze domlouvají na tom, kam pojedou na dovolenou, co udělají s financemi atp. Druhý vývoj je naopak o něco více konfliktní. Zdůvodňují to především tím, že v důchodu mají větší prostor

pro řešení maličností a malicherností, které dříve kvůli zaměstnání neměli čas řešit. Tyto vznikající neshody však nepovažují za hádky, ale spíše za dohadování a výměnu názorů. Žádný vztah se však bez občasných hádek neobejde. K nejčastěji zmiňovaným důvodům vzniku hádky patřila výchova dětí, nevhodní kamarádi, alkohol a pak také maličkosti všedního dne. Je zajímavé, že celkem u třech informátorů se vyskytly problémy s alkoholem, které však byly právě díky fungující komunikaci a snaze partnera vyřešeny. Překvapivé také je, že u žádného z participantů se během let nevyskytly hádky kvůli financím. Možná je to ale jen způsobeno daným výběrem informátorů, kteří si během života údajně nikdy na finance a jejich nedostatek například nemohli stěžovat.

„Dřív se třeba vždycky něco našlo, ale teď už se nehádáme. Ten vztah už je daleko klidnější, už je to vlastně jen vzájemná dohoda.“

„Mě připadá, že jak jsme spolu dříve trávili méně času, jelikož jsme měli každý jiné zaměstnání a viděli jsme se až kolem páté hodiny, tak nebyl čas řešit ani nějaké prkotiny.“

Povšimla jsem si také, že u vztahů, kde se vyskytoval alespoň jeden výbušnější partner, se často objevovaly známky well-beingu, o kterém jsem hovořila v teoretické části. Tyto osoby totiž vypověděly, že v průběhu let se naučily výlevy partnera nevnímat a příliš se jimi nezaobírat. A zároveň také to, že v současné době už to vůbec neřeší a zaměřují se pouze na pozitiva, která jim vztah přináší. I u ostatních informátorů se ale objevila tendence vyhýbání se konfliktům, pokud však přece jen nějaké vznikly, pak byly brány jako podružné.

6. Diskuze

V teoretické části jsem se věnovala především problematice stáří a partnerských vztahů, v nichž jsem se snažila o vytyčení nejdůležitějších témat, která se k nim pojí a která jsem pokládala za důležitá vzhledem k zaměření mé práce. Vycházela jsem z dostupné odborné literatury, hlavně z vývojových psychologií a publikací o partnerském soužití, a pak také z předcházejících studií, které k danému tématu vznikly. Musím zde ale konstatovat, že takovýchto studií doposud vzniklo pouze poskrovnu, což se také stalo podnětem pro výběr mé práce. Studie se ve většině případech zabývaly např. celkovou spokojeností v životě nebo spokojeností manželskou, která však byla zaměřena spíše na osoby ve středních letech. Proto jsem se rozhodla zkoumat právě partnerské vztahy seniorů, jejich kvalitu a nejdůležitější aspekty. Snažila jsem se o hloubkové proniknutí do problematiky, díky kterému bych byla schopna identifikovat základní pilíře jejich vztahu a zároveň zjistila, jak senioři vztah hodnotí, jaká v něm mají očekávání a zda došlo např. k nějakému posunu.

Právě kvůli hloubkovému porozumění problému jsem si pro svůj výzkum zvolila kvalitativní přístup, který zcela jistě přináší mnoho pozitiv, ale i některá negativa. Jelikož jsem se ale tomuto problému věnovala již výše, nebudu se zde k němu opětovně vyjadřovat. Je však nutné podotknout, že výběr kvalitativního přístupu se promítl také do všech ostatních procesů, které se k výzkumu váží, tzn. do výběru vzorku, do techniky sběru dat a posléze i jejich analýzy. Ke snaze zaměřit se především na kvalitu a podstatu problému mi zvolený druh výzkumu velkou měrou pomohl. Jistým nedostatkem však je, že kvůli nízkému počtu informátorů nemohu jeho výsledky aplikovat na celou populaci seniorů. Přenositelnost dat na širší populaci je tedy značně obtížná, to však nebyl záměr tohoto výzkumu. K možnosti zobecnění získaných poznatků by bylo zapotřebí dalších výzkumů. K zajištění validity a funkčnosti výzkumu byl použit pilotní rozhovor, na jehož základě byla stvrzena jeho konečná podoba.

S kvalitativním typem výzkumu souvisí i reprezentativnost výzkumného souboru. Ten byl vybrán pomocí přímého dotazování možných vhodných seniorů a posléze pomocí tzv. metody sněhové koule. Jako technika sběru dat byl vybrán polostrukturovaný rozhovor, jehož se zúčastnili takoví participanti, kteří splňovali následující kritéria:

- věk se pohybuje od 60 let a výše
- informátor je již v penzi a do zaměstnání dochází pouze ze své vůle či kvůli přivýdělku k výši důchodu (podle M. Vágnerové je důchod jednoznačným znakem pro stáří, senioři si musejí hledat zdroj aktivity jinde než v zaměstnání a zároveň dochází k nárůstu společného času partnerů v domácnosti, což může mít na partnerský vztah nemalý vliv⁸¹)
- daná osoba žije se svým partnerem ve společné domácnosti a jejich partnerství trvá přinejmenším 15 let (podle S. Kratochvíla se právě taková doba dá považovat za partnerství/manželství zralého věku⁸²).

Povedlo se mi získat dostatečně velký soubor osmi informátorů, díky kterým jsem posléze získala potřebná data. Všichni participanti splňovali výše zmíněná kritéria. Jejich věk se pohyboval v rozmezí od 62 do 77 let, takže by se dalo říci, že se jedná vcelku o rozmanitý vzorek, který dobře mapuje téměř celé věkové rozvrstvení seniorů žijících v dlouhodobém partnerství. Průměrný věk úmrtí v ČR je totiž pro muže 75 a pro ženy 81 let⁸³, tudíž je pravděpodobné, že u starších osob by se vhodní participanti hledali obtížně. I přesto ale může být nedostatkem mého výzkumu to, že se v něm nevyskytují osoby starší 80 let. Je možné, že by se jejich výpovědi odlišovali od osob o něco mladších. Ať už kvůli zvýšené nemocnosti či kvůli pohybovému omezení, které by jim bránilo ve vykonávání jejich koníčků a umocňovala by se tak například jejich závislost na partnerovi. Za možné negativum může být považováno také to, že většina participantů se v produktivním věku zařazovalo spíše do střední vrstvy společnosti a jejich vztah tedy nebyl ovlivněn financemi. Tudíž ani v důchodu se tito lidé na finance nijak zásadním způsobem neodkazovali. Na tento problém jsem však narazila až v průběhu konání rozhovorů. Další možnou slabinou mého výzkumu může být genderová nevyváženost vzorku, jelikož zastoupení participanti byli z větší části ženy. I přesto ale tento fakt zcela za nedostatek nepovažuji, protože se v mé práci nejednalo o vzájemné porovnávání názorů mužů a žen, nýbrž o konkrétní náhled na vztah samotného jednotlivce. V tomto ohledu vzájemného porovnávání nechávám tudíž prostor pro další výzkumy. Bylo by také velmi zajímavé se v dalších výzkumech věnovat již zmiňovaným osobám starším 80 let,

⁸¹ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II.*

⁸² KRATOCHVÍL (2009): *Manželská a párová terapie.*

⁸³ KOLÁŘOVÁ, Z. (2015): *Muži umírají rychleji, ženy jsou nemocnější. Je dlouhověkost úspěch? Dostupné z: <http://www.zdravotnickydenik.cz/2015/05/muzi-umiraji-rychleji-zeny-jsou-nemocnejsi-je-dlouhovkost-uspech/>*

kteří stále žijí se svým partnerem ve společné domácnosti a sledovat, zda se nějak proměňuje podstata jejich vztahu a zda ještě v samotném období stáří dochází k nějakému vývoji vztahu.

I přes možné nedostatky mého výzkumu ale přináší tato studie cenné poznatky a zajímavé momenty, které stojí za povšimnutí. Proto se na ně nyní podrobně zaměřím a pokusím se je co nejsrozumitelněji popsat. Především mě zajímalo, jak senioři vlastně hodnotí jejich současný partnerský vztah a jaké aspekty partnerského soužití jsou pro ně nejdůležitější. Dále pak, zda mají v jejich vztahu ještě nějaká očekávání a popř. jak se tato očekávání proměnila v čase. A v neposlední řadě také to, co je takovým motorem jejich vztahu, který je stále žene společně dopředu a zda se seniorští partneři navzájem potřebují a v čem. Nyní se pokusím zodpovědět jednotlivé výzkumné otázky, které jsem si vytyčila v cílech mého výzkumu.

Jak senioři hodnotí jejich současný partnerský vztah a jaké aspekty partnerského soužití jsou pro ně nejdůležitější?

Je zajímavé, že všichni informátoři v mém výzkumu odpovídali na otázku, zda jsou v jejich současném vztahu spokojeni, pouze pozitivně. Všichni ke své odpovědi navíc dodali, že kdyby v něm spokojení nebyli, tak by z něho vystoupili. Z toho se dá usuzovat, že i senioři vnímají kvalitu jejich vztahu a není jim lhostejná. Tito senioři byli se svým vztahem smíření, nechtěli v něm nic měnit a někdy ani neviděli možnost, jak v tomto věku něco měnit. Často se odkazovali na to, že druhého člověka nelze změnit k obrazu svému a tak jim tedy nezbývalo nic jiného, než se s ním vyrovnat. To odpovídá teorii M. Vágnerové, která tvrdí, že v období stáří si osoby svého partnera již neidealizují, jsou s ním smíření a mají k němu tolerantnější a méně náročný postoj stejně jako i k celkovému pohledu na vztah.⁸⁴ Toto vyrovnávání se s osobou partnera však nejspíše probíhalo v jiných stádiích vztahu, protože ve fázi důchodového věku, ve které se informátoři ocitali, už se téměř všichni orientovali pouze na jeho pozitivní charakteristiky. To ale platilo hlavně u osob, které svého partnera charakterizovali jako klidnou povahu. Pokud se totiž jednalo o partnery, kteří byli charakterizováni jako trochu výbušnější, pak se potvrdila teorie I. Holmerové, o které jsem

⁸⁴ VÁGNEROVÁ, M. (2007) *Vývojová psychologie II.*

hovořila v teoretické části. Tedy, že ve stáří se akcentují některé rysy osobnosti, které zde byly zastoupeny právě výbušností.⁸⁵ Informátoři na tuto psychickou změnu v charakteru jejich partnera nejčastěji reagovali rezignací a nepřipouštěním si případných dopadů jeho chování. Jinými slovy se s touto charakteristikou naučili ve středních letech žít a v důchodu už to poté neřeší a zaměřují se pouze na to hezké, co jim vztah přináší. I v partnerských vztazích můžeme tedy pozorovat určitý odkaz na well-being ve stáří a díky tomuto poznatku tak o trochu rozvinout teorii Baltese a Carstensena.⁸⁶

Celkově však všichni informátoři považují svůj vztah za klidnější a ustálenější oproti jeho minulosti. Zdůvodňují to především tím, že dříve byli bouřlivější, chodili do zaměstnání, věnovali se mnohem více svým koníčkům, celkově byli aktivnější atp. Pokud jsme se však bavili o stereotypu všedního dne, byla většina seniorů proti. Tvrdili, že díky vnoučatům a přetrvávajícím kontaktům se zbytkem rodiny a přátel mají dostatek podnětů pro to, aby byly jejich dny proměnlivé. K tomu se váže i pocit osamělosti, který díky množství těchto podnětů informátoři nepocítovali. Myslím si, že v tomto ohledu ale hraje nejdůležitější roli partner, kterého většina uvedla na první místo a poté zbytek rodiny a stále značné množství přátel. V tomto ohledu jsou moje poznatky rozdílné od názorů M. Vágnerové, která stáří spojuje s pocitem izolace a osamění⁸⁷ i od názorů D. Hamplové, podle níž životní spokojenost kvůli osamocení a oslabení sociálních kontaktů klesá.⁸⁸ Naopak značně odpovídají teorii J. Křivohlavého, v níž je spokojenost ve stáří spjata především s pozitivními interpersonálními vztahy a dobrým rodinným zázemím.⁸⁹ V důchodu netíží partnery navíc potřeba zabezpečit rodinu, ve většině případech ubývá hádek kvůli dětem a jejich výchově a velké problémy (např. hádky kvůli alkoholu), které řešili dříve, již pominuly a jsou vyřešeny. U dvou participantů se objevili častější hádky o běžných věcech spojených s chodem domácnosti, v obou případech však nebyly brány jako hádky, ale spíše jako dohady, které považovaly za podružné. Je zajímavé, že přechod mezi pracovním procesem a důchodem hrál roli jen u jedné informátorky. Ta tvrdí, že období prvních dvou let důchodu bylo pro oba partnery těžké a že si na sebe a na svoji neustálou přítomnost museli zvyknout. Najednou si mnohem

⁸⁵ HOLMEROVÁ, I., B. JURAŠKOVÁ a K. ZIKMUNDOVÁ. (2007) *Vybrané kapitoly z gerontologie*.

⁸⁶ BALTES, M. M. & CARSTENSEN, L. L. (2003). *The process of successful aging: Selection, optimization, and compensation*.

⁸⁷ VÁGNEROVÁ, M. (2007) *Vývojová psychologie II*.

⁸⁸ HAMPLOVÁ, D. (2004). *Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory*.

⁸⁹ KŘIVOHLAVÝ, J. (2013). *Psychologie pocitů štěstí*.

více „lezli na nervy“ a překázeli si. Ostatní participanti se však o tomto problému nezmínili. Podle mého mínění to souvisí s tím, že tato seniorka nepovažovala v rámci vztahu za důležité trávení společného času a společné zájmy. Každý z nich trávil v produktivním věku svůj volný čas spíše sám a neměli vytvořené společné zájmy. Proto, když se ocitli v důchodu, nebyli zvyklí na tolik společného volného času. Oproti tomu většina z ostatních zúčastněných osob na společně trávený čas důraz kladla.

Nejdůležitějším aspektům partnerského vztahu, kterým senioři přikládají největší váhu a které nejvíce oceňují, jsem se věnovala i v analýze dat. Jedná se především o pět základních bodů, které tvoří jakési pilíře jejich vztahu. Jsou jimi tolerance a porozumění, důvěra, zdraví a vzájemná pomoc, láska a blízkost druhého a komunikace. Odpovídá to tedy tvrzení z teoretické části, že ve stáří jsou oceňovány spíše nemateriální stránky života. Dalo by se říci, že těchto pět pilířů odpovídá i Furmanově teorii o čtyřech propojených systémech ve vztahu, přičemž se s ní shodují v afiliaci, citové vazbě a péči. V sexuálním chování dochází ke značné proměně, ke které se dostanu ještě později⁹⁰. Tolerance se tu vyskytuje v pojetí přijetí a akceptace osoby partnera i toho, co dělá. Tím, že se už navzájem znají, zvyšuje se tím i předvídatost chování druhého. Často tedy vědí, co od něho očekávat. Zároveň jsou si za ta léta ale oba vědomi i určitých mezí svého chování a jejich znalost zabraňuje vzniku hádek. Funguje u nich také vzájemné porozumění a někdy až vcítění se do osoby partnera. Ukázalo se také, že jedním z nejdůležitějších aspektů vztahu zkoumaných seniorů, je důvěra. Jednalo se především o víru v to, že je partner nepodvádí a nelže jim a také, že se na něho v případě potřeby mohou spolehnout. V čem ale spatřuji velký rozdíl oproti výzkumům zaměřených na životní či manželskou spokojenost je to, že senioři velkou důležitost přikládají na své i partnerovo zdraví. Např. mnou citovaná Benokraitisová⁹¹ tento aspekt vůbec nezmiňuje a ani v ostatních výzkumech není na zdraví brán přílišný zřetel. Pro zkoumané seniory však zdraví a zdravotní stav představuje klíčovou oblast, která poté ovlivňuje celkovou kvalitu jejich života a společně s tím i kvalitu jejich partnerského soužití. Více si v tomto věku totiž své zdraví uvědomují stejně tak jako i konečnost života. Kvůli nemoci jsou na sebe partneři mnohem více vázaní a jsou odkázáni na vzájemnou pomoc. Podle výpovědí se nemoc ale projevuje i ve změně chování. Postižené osoby jsou smutnější a pesimističtější než dříve. Jsou méně aktivní, jelikož se již nemohou věnovat svým i společným koníčkům a nedokáží vidět dobrý konec.

⁹⁰ FURMAN (2002): *The Emerging Field of Adolescent Romantic Relationships*.

⁹¹ BENOKRAITIS (2012): *Marriages and families*.

Jejich partneři jim tak musejí poskytovat určitou podporu a dodávat jim pozitivní energii do života. Zdravotní potíže se objevovaly především u starších participantů, což potvrzuje tvrzení H. Haškovcové, že se zvyšujícím věkem se zvyšuje i náchylnost k nemocem, což se poté může projevit i v celkové kvalitě života seniora a v aktivním prožívání volného času.⁹² Podle výpovědí participantů mohu také souhlasit s názory Sýkorové a Chytila, kteří tvrdí, že spokojenější bývají aktivní senioři.⁹³ Protože u těch, v jejichž vztahu se vyskytovala nemoc bránící aktivnímu trávení času, se objevovaly výroky spojené s očekáváním uzdravení, aby se tyto osoby mohli opětovně navrátit ke koníčkům, které je naplňovaly.

Co se lásky a potřeby blízkosti partnera týče, tak participantů přílišnou změnu nespatořovali. Láska je stále součástí jejich vztahů a tvoří také jednu část z jeho základů. Je ale zajímavé, že ji většinou popisují jako „jiné stadium lásky,“ kde už nepřevládá milování a vášnivost, nýbrž vzájemná blízkost, pomoc a porozumění. Vnímají ji také jako nezbytnou součást, bez které by partnerský vztah vůbec nemohl fungovat. V tomto ohledu se tedy shodují s názory Bergra a Thomsona, podle kterých má láska v každém období jinou formu a uspokojení je založeno na něčem jiném.⁹⁴ K lásce neodbytně patří i sexualita, v níž dochází v období stáří ke změně. DeLamater tvrdí, že je založena spíše na sdílené intimitě a emocionální blízkosti, s čímž se moje výsledky shodují.⁹⁵ V mém výzkumu se však objevují 2 informátoři, pro které je sexualita stále důležitá, a proto se ji snaží udržovat. Limitujícím je pro ně v této oblasti spíše zdravotní stav, který v sexualitě hraje největší roli. Stejně jako láska je důležitá i fungující komunikace. Jak už bylo řečeno výše, zkoumaní senioři vnímají svůj vztah jako mnohem klidnější, bez nějakých vážnějších hádek, vše si dokáží bez násilí prodiskutovat a efektivně se dohodnout, což rovněž pokládají za důležité.

V závěru odpovědi na první výzkumnou otázku mohu tedy konstatovat, že se většina oceňovaných aspektů v partnerském vztahu seniorů shoduje s výsledky výzkumů, které byly zaměřeny na manželskou spokojenost u osob ve středním věku (viz. Benokraitisová a další). Zdá se ale, že u seniorů přibývá ještě jeden důležitý aspekt, který ovlivňuje jejich spokojenost v partnerství. A tím je zdraví a zdravotní stav. U většiny participantů se též objevuje rozpor

⁹² HAŠKOVCOVÁ, H. (1990): *Fenomén stáří*.

⁹³ SÝKOROVÁ, D. & CHYTIL, O. (2004). *Autonomie ve stáří*.

⁹⁴ BERGER, THOMSON (1998): *The Developing Person*

⁹⁵ DeLAMATER, J , MOORMAN, S. (2007): *Sexual behavior in later life*.

ohledně stereotypu všedního dne, který zmiňuje M. Vágnerová⁹⁶, jelikož mnozí z nich ho díky četnosti přetrvávajících kontaktů a aktivit nepociťovali. Co se týče stereotypu v partnerském vztahu, zaznamenala ho pouze jedna seniorka. Ostatní zmiňovali pouze jakýsi zvyk na partnera, který však od stereotypu odlišovali. Sexualita ubývá na významu, namísto toho oceňují vzájemné porozumění a pomoc. Partnerský vztah pro ně představuje významné sociální zázemí a jistotu.

Co senioři očekávají od vztahu a od svého partnera a proměnilo se nějak toto očekávání v čase?

Odpověď na tuto výzkumnou otázku opět velmi úzce souvisí se zdravím partnerů. Většina ze zkoumaných seniorů totiž uvedla, že od svého partnera již žádná očekávání nemají. Pouze by si přáli, aby byl zdravější. Vnímali to většinou jako posun, jelikož dříve na zdravotní stránku nemuseli tolik hledět. Jedna informátorka dokonce uvedla, že jejich vztah byl před onemocněním manžela mnohem bezstarostnější. Nyní už se oba o jeho zdraví obávají, kvůli čemuž se vzdali společně sdílené turistiky. Aniž by si to ale participant uvědomovali, tak se v jejich odpovědích často objevovalo i jiné očekávání. A to je očekávání pomoci v případě potřeby. Vzájemná pomoc pro tyto seniory (a obzvláště pak pro nemocné) představovala také základ jejich vztahu, bez kterého by nebyl považován za plnohodnotný. Další očekávání, která informátoři zmiňovali, se týkala spíše vzájemného porozumění, naslouchání, pomoci v problému, poskytnutí rady či samotných charakteristik partnera. Tam, kde se např. vyskytovala výbušnost, se také objevilo přání o eliminaci výjevů partnera. Naopak tam, kde byl partner nastíněn pozitivními vlastnostmi, převládala tužba po zachování současného stavu. Zde bych se chtěla pozastavit u tématu výběru partnera. Podle D. Mursteina se ve výběru uplatňují tři fáze – přitažlivost ve vzhledu a chování, shodnost uznávaných hodnot a postojů a poté kompatibilita rolí.⁹⁷ Podle výpovědí mých participantů ale nemohu se všemi fázemi souhlasit. Většina z nich si sice partnera vybírala na základě vzhledových a osobnostních charakteristik, ale k uzavření manželství je většinou donutili vnější okolnosti (těhotenství, nutnost přestěhování). Z toho důvodu u některých případů došlo k „přeskočení“ druhé fáze a tito informátoři se se vzniklou situací museli vyrovnat a na

⁹⁶ VÁGNEROVÁ, M. (2007) *Vývojová psychologie II.*

⁹⁷ MURSTEIN, B. I. (1976): *Who will marry whom?*

nově vzniklé role si museli uvyknout. Pokud bych chtěla porovnat očekávání, která měli od svého partnera v mládí s očekáváními, která od něho mají nyní, bude to značně obtížné, protože pro seniory bylo velmi těžké se rozpomenout na dobu před svatbou. Při hlubším zamyšlení jsme se však, myslím, k základu dostali. Většina informátorů např. očekávala, že s daným partnerem uzavřou manželství a že s ním založí rodinu. Objevilo se také očekávání, že jejich vztah bude podobný vztahu jejich rodičů a předpokládal se dobrý vztah dětem. Všechna tato očekávání byla spíše brána jako automatická náplň vztahu. Je důležité také poznamenat, že dvě respondentky byly podruhé vdané. Tyto ženy silně zdůrazňovaly očekávání, že jejich nový partner bude dobře vycházet s jejich dětmi, že jim nebude nic vyčítat a že celkově bude jeho vztah k nim kladný. Zároveň pro ně nový partner představoval opětovnou jistotu a dodal jim novou energii do života.

Pokud bych měla tato očekávání srovnat s těmi, která ve své knize překládá S. Kratochvíl⁹⁸ a kterým se věnuji v teoretické části práce, musím uznat značnou rozdílnost, protože mé výsledky nevykazují rozdíl mezi odpověďmi mužů a žen a celkově je jejich náplň poněkud jiná. Je ale pravda, že u jedné participantky se objevilo očekávání jejího manžela, který vyžadoval vzorný chod domácnosti a to, aby měl uvařeno a uklizeno. Bohužel nebyl ochoten účastnit se mého rozhovoru, takže potvrzení tohoto očekávání by bylo nepodložené. Pokud bych měla podat srovnání s názorem M. Vágnerové, o kterém píše v kapitole o partnerských vztazích seniorů, pak mohu potvrdit jejich platnost. Tedy, že partner - senior má pro druhého vysokou hodnotu, představuje jistotu a je od něho očekávána podpora, pomoc a solidarita při těžkých životních událostech⁹⁹.

Co je motorem vztahu seniorů a proč se partneři navzájem potřebují?

Může být poněkud překvapující, že i senioři považují za motor vztahu, který je žene dopředu, stále lásku. Shodli se na tom všichni participanté. Zároveň také tvrdili, že není možné vybudovat dlouhodobý vztah bez lásky a kdyby nebyla součástí jejich vztahu, tak by se dávno rozpadl. Další palivo do tohoto motoru představovala potřeba blízkosti druhého a v případě výskytu nemoci i vzájemná pomoc. Tím také navazujeme na druhou část výzkumné otázky týkající se potřeby partnera. Nejčastěji se objevovala právě potřeba jeho pomoci. Ať

⁹⁸ KRATOCHVÍL (2009): *Manželská a párová terapie*.

⁹⁹ VÁGNEROVÁ, M.(2007) *Vývojová psychologie II*.

už se jednalo o pomoc při nemoci, či jen o dopomoc při chodu domácnosti. Dále také potřeba jeho přítomnosti a toho, že je schopen jim naslouchat, poradit, dodat jim pozitivní energii a podporu. Jak už jsem zmiňovala výše v diskuzi, u zúčastněných se vůbec neprojevila potřeba pomoci partnera po finanční stránce. Všichni sice uváděli, že peníze jsou v životě důležité, ale že si nikdy na svoje finanční zabezpečení nemohli stěžovat. Myslím si, že to je i hlavní důvod toho, proč tuto stránku vztahu nepovažoval za důležitou ani jeden z participantů.

Na závěr bych chtěla ještě poznamenat názor M. Kravcové, která tvrdí, že celková životní spokojenost ve stáří vychází z toho, jak je člověk schopen se se všemi změnami v něm vyrovnat a přijmout je.¹⁰⁰ Osobně si myslím, že to hrálo klíčovou roli i u mých informátorů, kteří se v jejich současném partnerství cítili spokojení. Všichni z nich totiž pojímali změny ve stáří i stáří jako takové za přirozenou součást života a dokázali ho přijmout a akceptovat bez zbytečných negativních brýlí.

¹⁰⁰ Kravcová, M. (2015). *Vybrané osobnostné charakteristiky a zvládanie záťaže ako prediktory životnej spokojnosti seniorov.*

Závěr

Na závěr mé práce bych chtěla shrnout nejzákladnější body ve výsledcích mého výzkumu a trochu se zamyslet nad jejich využitím. Partnerské vztahy představují jednu z velkých kapitol našich životů, a proto je velice důležité věnovat jim pozornost. Ať už se jedná o partnerství mladá nebo starší, všechny nás nějakým způsobem ovlivňují a utvářejí naší osobnost. Nemalou měrou působí i na celkový pocit spokojenosti a štěstí v našem životě. Je ale nepopíratelné, že stejně jako se vyvíjejí jednotlivé osobnosti, vyvíjejí se s nimi i jejich partnerské vztahy. Proto jsem se ve své práci zaměřila na soužití osob v seniorském věku, abych zjistila, co je jejich základem. Velmi zajímavým zjištěním bylo, že všichni zúčastnění informátoři se cítí v jejich současném vztahu spokojení a nemají chuť ani potřebu v něm něco měnit. Jejich vztahy jsou založeny na pěti základních pilířích, které jsou tvořeny tolerancí a porozuměním, láskou a blízkostí druhého, efektivní komunikací, důvěrou a zdravím. A právě zdraví a pak také vzájemná pomoc hrají v jejich věku klíčovou roli, která ovlivňuje celkovou kvalitu vztahu. Díky těmto pěti aspektům dokázali tito senioři vybudovat pevný a dlouhodobý svazek, který by se mohl stát vzorem pro mladší generace. Nesmíme však zapomínat na to, že i oni museli na svém vztahu dlouho pracovat, aby se dostali do fáze, v níž se nacházejí nyní. Ačkoli i oni měli ve svém životě okamžiky, které nebyly lehké a i přesto, že se museli vyrovnat se různými fyzickými i psychickými změnami (svými i partnerovými), dokázali je společnou snahou překonat, k čemuž jim značně dopomohlo právě těchto pět bodů. Nechtějme tedy po našich vztazích to, aby byly bezchybné a bezproblémové. Zkusme se spíše poučit ze vztahů těch, kterým se povedlo dlouhodobý vztah vybudovat a udržet si ho a zaměřme se především na to, co právě jim k tomuto cíli dopomohlo.

Věřím, že moje práce přinesla v oblasti partnerských vztahů seniorů nové a zajímavé poznatky, které se třeba stanou i podnětem pro další zkoumání. Zároveň doufám, že se vzhledem k rychle rostoucí a stárnoucí populaci bude zaměřovat pozornost společnosti na seniory stále více a dopomůže tak k vyplnění chybějících informací v oblasti stáří.

Souhrn

Předkládaná práce se zaměřuje na vnímání partnerského vztahu osobami v seniorském věku. Stárnutí populace se stává fenoménem moderní doby, a proto je důležité, aby společnost obrátila svoji pozornost právě k tomuto tématu. Stáří jako takové je pojímáno jako pozdní fáze ontogeneze neboli přirozeného průběhu života. Je předcházeno procesem stárnutí, jež je spjato s mnoha změnami, fyzickými i psychickými. Tyto změny jsou ale individuálně variabilní a závisejí na genetice i vlivech okolního prostředí. Z tělesných změn se jedná především o úbytek tělesných funkcí, proměny tkáně a objevení typických znaků stáří (vrásky atp.), které postupně vedou k větší náchylnosti k nejrůznějším nemocem. Ty se pak mohou projevit i v psychice člověka. U stárnoucího člověka dochází ke zhoršení konkrétních schopností intelektu, jako je pozornost, tvořivost, organizace pojmů, krátkodobá paměť či mechanické učení. Projevuje se i celkové zpomalení osoby i většiny jejích regulačních funkcí, které ovlivňují emoční prožívání. Proto staří lidé mívají větší sklon k úzkostem a depresím. Sociální život seniorů je spjat se změnou statusu, odchodem do penze a s omezením sociálních kontaktů. Dochází k větší závislosti osoby na rodině a partnerovi, kteří se stávají zdrojem uspokojení potřeby citové jistoty a poskytují ji citové zázemí. Velkým problémem pak představuje osamělost způsobená ztrátou blízké osoby, zejména životního partnera. Všechny tyto faktory mají vliv na celkovou spokojenost života seniora a významný vliv tedy mají i partnerské vztahy. Výběr životního partnera je z evolučního hlediska spjat s preferencemi žen zajištěného partnera a s preferencemi mužů plodné partnerky. Ve výběru partnera se může uplatňovat rodičovský či sourozenecký model, který může určitým způsobem predikovat spokojenost v partnerství. Vzniklé partnerské vztahy se posléze vyvíjejí. Stabilnější a trvalejší monogamní vztah založený na kvalitě se objevuje nejčastěji v mladé dospělosti, kdy se pár dostává do fáze romantické lásky. Dochází zde k idealizaci a stylizaci partnera. Dalším trváním se pár dostane do fáze realistického vztahu, kde již dochází k odklonu od ideálu a velkou roli pro spokojenost v tomto partnerství hrají očekávání. Jedná se např. o podporu partnera, vzájemný respekt, efektivní komunikaci, sdílené cíle, přátelství, důvěra atp. Přesto však může míra spokojenosti ve vztahu klesat a růst podle jednotlivých období, ve kterých se zrovna pár nachází. Následuje stádium zralého partnerství, ve kterém se nachází i osoby v seniorském věku.

Protože se většina existujících výzkumů zabývajících se partnerskými vztahy a spokojeností v nich zaměřuje především na střední dospělost a období následující po ní je značně opomíjené, stal se partnerský vztah seniorů předmětem mého zkoumání. Byla použita kvalitativní metoda, přičemž data byla sbírána pomocí polostrukturovaných rozhovorů. Následně byla analyzována pomocí metody kódování a metody zachycení vzorců. Z této analýzy vzniklo pět nejčastěji zmiňovaných kategorií, které se v mém výzkumu staly pilíři partnerského vztahu seniorů. Jednalo se o toleranci a porozumění, důvěru, zdraví a vzájemnou pomoc, lásku a blízkost druhého a poté komunikaci. Těchto pět kategorií se objevilo ve výpovědi každého účastníka, a tudíž se dá předpokládat, že právě ony jsou rozhodujícími faktory pro kvalitu a spokojenost v partnerství seniorů. Tolerance byla pojímána jako vzájemná akceptace druhé osoby a zároveň i toho, co tato osoba dělá. Dále jako ohleduplnost, vzájemné respektování, vyhovění si a neomezování druhého, s čímž spojovali vzájemné porozumění. Důvěra se rovněž stala základem jejich vztahu a jednalo se v první řadě o důvěru v to, že jim není partner nevěrný, že je pravdomluvný a upřímný. Největším zjištěným rozdílem oproti výzkumům, které se zaměřují na mladší věkové kategorie, se stalo pojetí zdraví a vzájemné pomoci. Ukázalo se totiž, že kvalita vztahu seniorů je přímo odvislá od zdravotního stavu partnerů, jelikož ovlivňuje i celkové ladění osobnosti, sexualitu a prožívání sociálního života a volného času. Kvůli zdraví je také seniory kladen velký důraz na vzájemnou pomoc. Jakýmsi motorem vztahu, který pohání partnery stále dál je láska, která je stále součástí jejich vztahu a tvoří její nezbytnou součást, bez které by si vztah neokázali představit. A nezbytností se pro ně stala také efektivní komunikace, díky níž dokázali v průběhu let vyřešit někdy i závažné partnerské problémy, ale která jim poskytuje také jakési emoční uvolnění. Důraz na jednotlivé složky vztahu se různí podle typu partnerství, ve všech se ale tyto kategorie vyskytují a jsou považovány za důležité. Zúčastnění informátoři byli v jejich současném vztahu spokojeni a neviděli potřebu v něm něco měnit. Od partnera očekávali především pomoc a jeho blízkost v případě potřeby, porozumění a emoční i fyzickou podporu.

Seznam použitých zdrojů

- Alan, J (1989). *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama, Pyramida (Panorama).
- Baltes, M. M. & Carstensen, L. L. (2003). *The process of successful aging: Selection, optimization, and compensation*. In U. M. Staudinger & U. Lindenberger (Eds.), *Understanding human development: Dialogues with lifespan psychology*, Boston, MT: Kluwer Academic Publishers.
- Barrett, L., R. I. M. Dunbar aj. Lycett. (2007) *Evoluční psychologie člověka*. Praha: Portál
- Benokraitis, N. J. (2012). *Marriages and families. Changes, choices and constraints (7th Ed.)*. Prentice Hall: Pearson Education.
- Berger, Thomson, (1998): *The Developing Person*,
- Blatný, M.; Dosedlová; J., Kebza, V., & Šolcová, I. (2005). *Psychosociální souvislosti osobní pohody*. Brno, CZ: MSD
- Culková, (2015): *Aspekty manželství v kontextu životní spokojenosti v období střední dospělosti*, Brno, diplomová práce (Mgr.). Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Psychologický ústav.
- DeLamater, J , Moorman, S. (2007) *Sexual behavior in later life*. *Journal of Aging and Health*, 19, 921– 945.
- Dvořáčková, D. (2012): *Kvalita života seniorů: v domovech pro seniory*. Praha: Grada.
- Erikson, E. H. (2015): *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*. Přeložil Jiří ŠIMEK. Praha: Portál.
- Fenzová, J. (2012): *Žárlivost v partnerských vztazích a její negativní a případné pozitivní důsledky pro partnerské soužití*. Olomouc. diplomová práce (Mgr.). UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI. Filozofická fakulta.
- Ferjenčík, J. (2010): *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Vyd. 2. Přeložil Petr BAKALÁŘ. Praha: Portál.

- Furman, W., & Wehner, E.A. (1997). *Adolescent romantic relationships: A developmental perspective*. In S. Shulman & W.A. Collins (Eds.), *Romantic relationships in adolescence: Developmental perspectives: New directions for child development*, (s. 21-36). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Hamilton, W. D. (1964). The genetical evolution of social behavior: I. *Journal of Theoretical Biology*
- Hamplová, D. (2004). *Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory*. Praha, CZ: Sociologický ústav AV ČR
- Haškovcová, H. (1990): *Fenomén stáří*. Praha: Nakladatelství Panorama.
- Haškovcová, H. (2010): *Fenomén stáří*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team.
- Hendl, J. (2005): *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Holmerová, I., B. Jurašková a K. Zikmundová. (2007): *Vybrané kapitoly z gerontologie*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Praha: EV public relations.
- Jung, C. G. (1995): *Člověk a duše*. Praha: Academia.
- Kalvach, Z., Onderková, A. (2006): *Stáří. Pojetí geriatrického pacienta a jeho problémů v ošetrovatelské praxi*. Praha: Galén.
- Kratochvíl, S. (2009): *Manželská a párová terapie*. Praha: Portál.
- Křivohlavý, J. (2013). *Psychologie pocitů štěstí*. Praha: Grada Publishing.
- Kuchařová, V. (2002). *Život ve stáří: Zpráva o výsledcích empirického výzkumu*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Langmeier, J., Krejčířová, D. (1998): *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
- Miovský, M. (2006): *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, Psyché (Grada).
- Murstein, B. I. (1976): *Who will marry whom?: Theories and research in marital choice*. New York: Springer Pub. Co..

Pacovský, V. (1990): *O stárnutí a stáří*. Praha: Avicenum.

Seligman, M. (2003). *Opravdové štěstí: pozitivní psychologie v praxi*. Praha, CZ: Ikar

Sternberg, R. J. (1988): *The triangle of love*, New York, Basic Books.

Stone, E., & Shackelford, T. (2007). *Marital satisfaction*. In R. Baumeister, & K. Vohs (Eds.), *Encyclopedia of social psychology*. (pp. 541-545). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Stuart-Hamilton, I. (1999): *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál.

Sýkorová, D. & Chytil, O. (2004). *Autonomie ve stáří: strategie jejího zachování*. Ostrava, CZ: Zdravotně sociální fakulta, Ostravská univerzita.

Vágnerová, M. (2007): *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.

Vaillant, G. E. (2002). *Aging well*. New York, NY: Little, Brown and Company.

Seznam internetových zdrojů

Český statistický úřad (2017). *Úhrnná rozvodovost v letech 1950-2015*. Získané 27.4. 2017 z <https://www.czso.cz/csu/czso/uhrnna-rozvodovost-v-letech-1950-2015>

Džuka, J. (2004). *Life quality and subjective well-being—theories and models, similarities and differences*. *Psychologické dimenzie kvality života*. Prešov, 42-54. Dostupné z: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Dzuka3/subor/05.pdf>.

Kalibová, K. *Rozvodovost*, citováno dne 20.5.2017. Dostupné z: <https://web.natur.cuni.cz/geografie/vzgr/monografie/populacni%20vyvoj/rozvodovost.pdf>

Kohoutek, R., *Psychologie v teorii a praxi. Stadia rozhovoru jako poznávací metody* [online]. 2010 [cit. 2017-05-16]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002/stadia-rozhovoru-jako-poznavaci-metody>

Kolářová, Z. (2015): *Muži umírají rychleji, ženy jsou nemocnější. Je dlouhověkost úspěch?* Dostupné z: <http://www.zdravotnickydenik.cz/2015/05/muzi-umiraji-rychleji-zeny-jsou-nemocnejsi-je-dlouhovekost-uspech/>

Kravcová, M. (2015). *Vybrané osobnostné charakteristiky a zvládanie záťaže ako prediktory životnej spokojnosti seniorov*. E-Psychologie, 4(9), 12 - 23. Dostupné z:

<http://e-psycholog.eu/clanek/245>

Seznam obrázků a tabulek

Obrázek 1: *Retrospektivní zkoumání spokojenosti v manželství (upraveno dle Vaillant & Vaillant, 1993), str. 21*

Obrázek 2: *Prospektivní zkoumání, vývoj manželské spokojenosti v čase (upraveno dle Vaillant & Vaillant, 1993), str. 22*

Tabulka 1: *Pohlaví, věk a délka vztahů informátorů, str. 29*

Přílohy

Příloha č. 1: Český a cizojazyčný abstrakt bakalářské práce

Příloha č. 2: Přepis rozhovoru 1

Příloha č. 3: Přepis rozhovoru 2

Příloha č. 4: Přepis rozhovoru 3

Příloha č. 5: Přepis rozhovoru 4

Příloha č. 6: Přepis rozhovoru 5

Příloha č. 7: Přepis rozhovoru 6

Příloha č. 8: Přepis rozhovoru 7

Příloha č. 9: Přepis rozhovoru 8

Příloha č. 10: Vzor informovaného souhlasu

Abstrakt bakalářské práce

Název práce: Partnerský vztah v seniorském věku

Autor práce: Barbora Derflová

Vedoucí práce: Mgr. Eva Richterová

Počet stran: 56

Bakalářská práce se zaměřuje na klíčové oblasti partnerského vztahu seniorů. Hlavním cílem bylo zjištění, jak senioři vůbec pojmají jejich partnerský vztah, jaké jeho aspekty nejvíce oceňují, co očekávají, co je stále drží pohromadě a co je pro ně v partnerském soužití nejdůležitější. V teoretické části jsem se věnovala komplexnímu popisu stáří a změnám, jež ho provázejí. Druhá část je zaměřena na partnerské vztahy, kde předkládám nejdůležitější teorie i výzkumy zabývající se výběrem partnera, vývojem vztahu a spokojenosti v něm. Praktická část je tvořena výzkumem kvalitativního typu, který podává hloubkovou analýzu problému. Data byla získávána pomocí polostrukturovaných rozhovorů s 8 seniory a zpracovávána metodou kódování a zachycení vzorců. Z výsledků je patný velký důraz na zdraví a zdravotní stav obou partnerů, ale také na vzájemnou pomoc, toleranci, důvěru, lásku a komunikaci.

Klíčová slova: stáří, partnerské vztahy, manželská spokojenost, očekávání, vývoj vztahu

Abstract of thesis

Title: Partnership in old age

Author: Barbora Derflová

Supervisor: Mgr. Eva Richterová

Number of pages: 56

The Bachelor's thesis focuses on the key fields of seniors' partnership. The main aim was to learn how seniors perceive their partnership, which aspects they appreciate the most, what they expect, what keeps them together and what the most important points in their partnership are. In the theoretical part I analyse the complex description of the old age and related changes. The second part is focused on the partnership, where I present the most important theories and researches on choosing a partner, the development of the partnership and the satisfaction with it. The practical part consists of qualitative research that presents a depth analysis of the issue. Data have been obtained through semi-structured interviews done with eight seniors. Methods of coding and pattern capture have been used. Results emphasize health and health state of both partners, mutual help, tolerance, trust, love as well as communication.

Klíčová slova: old age, partnerships, marriage satisfaction, expectations, development of the partnership

Příloha č. 2: Přepis rozhovoru 1

Informátor 1 (žena, věk 66 let)

1. Když se řekne partnerský vztah, co si pod tím představíte?

Záleží na tom, v jakém stádiu vztah je, jestli je to rok, dva, tři. Ale pokud je to už třeba dvouletý vztah, pak si myslím, že by měl trvat po celý život. Takže když už si někoho vyberu a jsem s ním dva roky, pak už to vypadá, že s ním budu po celý život. Dávám přednost hlavně dlouhodobým vztahům. Když už, tak už. Pod partnerským vztahem si představuji hlavně pochopení a blízkost druhého člověka, vzhled pro mě není moc podstatný, nejdůležitější je charakter.

2. Když se nad tím tak zamyslíte, jak podle Vás vypadá takový ideální vztah, ve kterém byste chtěla žít?

Ideální vztah asi nikde neexistuje, ale je to asi v tom, aby si partneři navzájem nelhali, aby k tomu druhému měli důvěru a pochopení, aby se na něj mohli spolehnout, aby si rozuměli a měli stejné zájmy. Třeba sportovní, společenské, aby prostě mohli chodit všude spolu. To znamená, že když on bude sportovní typ a bude pořád pryč, ale já nebudu, tak je to špatně. Důležité je tedy i společné trávení času. Pak také mít společně děti a celý vztah by měl být založen na lásce. Partnerství a přátelství jako takové tam samozřejmě být musí, ale pokud tam není láska, pak to podle mě není možné. Člověk toho druhého musí mít opravdu rád, aby mu mohl ve všem pomoci a nebyl k němu laxní.

3. Podobá se tomu Váš současný vztah s partnerem? Proč ano/ne?

No teď už ve stáří třeba já nechci ze zdravotních důvodů sportovat, ale můj muž je zase opak, ten je pořád aktivní. Pořád sportuje, na kole je třeba každý den. Ten společný čas už tam prostě není tolik jako dřív. Ohledně toho přátelství a lásky si myslím, že se nic nezměnilo. Musím vědět, že se na toho druhého můžu spolehnout a že mi pomůže.

4. Jste ve Vašem vztahu spokojení? Máte k němu nějaké výhrady?

Jsem. Myslím si, že kdybych nebyla, tak že bych nemohla žít s člověkem, který by mě třeba v něčem omezoval, nebo kdybych prostě nebyla spokojená. To bych musela jediné něco překousnout nebo si říct, že na starý kolena to už nemá cenu se rozvádět nebo něco podobného. Nikdo nemůže říct, že by to třeba ještě někdy nehrozilo, ale v našich letech už si člověk říká, že tady bude takový krátký čas, že by to nemělo smysl. Jasně, že se někdy pohádáme, třeba kvůli dětem, ale nikdy to nedošlo tak daleko, že bychom chtěli od sebe. Vždy to byly jen takové ty normální věci, děti, peníze a někdy až blbosti.

5. Jaká emoce ve Vašem vztahu převládá? Můžete ho k něčemu přirovnat?

Můj muž je strašný klidás a já naopak někdy vybuchnu. To on nikdy, ani nikdy nezvýší hlas. Nikdy to nedojde k tomu, že bychom spolu třeba týden nemluvili, u nás to trvá třeba jen odpoledne, já vydržím maximálně do rána, ale potom už se ho zase ptám, co si dá ke snídani. On je ale opravdu klidás a nic ho nerozhází. Celkově je ten vztah klidný, žádné excesy se nedějí, člověk se maximálně normálně pohádá, ale to je asi normální. Myslím, že bez hádek vztah ani nikde nemůže existovat, přece jen jsme každý jiný.

6. Jak dlouho jste se svým současným partnerem? Jste manželé?

Jsme spolu 46 let, tedy skoro 50 a jsme manželé. Naše generace to tak měla nastavené, že pokud se holka do 20 nevdala, tak to bylo divné. V dnešní době už je to jinak. Z mých dvou dcer ještě ani jedna vdaná není.

7. Proč jste tehdy uzavřeli manželství/rozhodli se pro společné soužití? Jaké byli hlavní důvody...proměnili se tyto důvody nějak?

My jsme spolu 2 roky chodili a pak jsme spolu už chtěli bydlet. V té době to bylo mnohem jednodušší, protože jsme si o byt mohli požádat. Pak jsme ho ale pustili, protože se nám naskytla možnost postavit si dvojdoměk s kamarádem. To trvalo 3 roky a pak přišly děti. Důvody se asi nijak nezměnili, hlavně jsme byli pořád v jednom

kole, takže jsme nad tím nikdy nepřemýšleli. Po dětech pak zase přišly vnoučata, takže to zase začalo celé dokola, protože je tady máme pořád.

8. Kdybyste měli Váš partnerský vztah popsat od začátku do konce, v čem je stejný a v čem se liší? Co se za tu dobu nejvíce změnilo?

Seznámili jsme se v práci. On byl takový klidný a nekonfliktní, uměl se bavit a od mé oslavy 18. narozenin jsme vlastně až doteď spolu. Určitě jsme byli tenkrát zamilovaní, ale nešlo mi u něho ani tak o vzhled jako spíše o charakter. No a náš vztah byl pak vždycky takový, že jsme pořád byli spolu a pořád se něco dělo. Takže jsme vlastně ani nikdy neměli čas přemýšlet o tom, že bychom se třeba rozešli. Jestli se něco změnilo, to nevím. Spíše asi ne. Možná se změnil trochu manžel, že s vyšším věkem je jakoby trochu sebestřednější, že dává přednost hlavně sobě, než třeba společnému času či rodině. Nevím, co nás pořád drží dohromady, asi stále ta láska, ale ani netoužíme po nějakých změnách. Nechceme měnit ten náš zavedený stereotyp, jsme na sebe zvyklí.

9. Snažíte se vztah nějakým způsobem utužovat, posilovat a udržovat? Co je takovým Vaším motorem vztahu?

V našem věku je to spíše už takový stereotyp. Člověk sice plánuje, ale když pro sebe člověk může něco udělat ze dne na den, tak to uděláme. Člověk nikdy neví totiž, jak dlouho tady ještě bude. Zážitky ale máme vždycky společné, protože jezdíme spolu. Nesnažíme se o nějaké společné romantické večere, ale často trávíme společné chvílky s přáteli venku na terase. Chodíme tedy každý měsíc někam na večeři, ale že by mi jen tak přinesl květinu, to už ne. Sedíme třeba spolu venku, ale člověk už to tak nebere, jako že by se snažil nějak úmyslně posilovat vztah.

10. Je tento vztah takový, jaký jste si ho představovali při seznámení?

Já už si nepamatuji, co jsem si tenkrát představovala, ale nemyslím si, že bych v životě něco chtěla změnit. Už jsme spolu hodně let, ani nevím, jestli by šlo ještě něco změnit. Takže už to není ono, ale už si nemyslím, že bych něco chtěla měnit. Ani jsem nad žádnou změnou nikdy neuvažovala, ale nemohu mluvit za partnera.

11. Proč jste si vlastně vybrala právě tohoto partnera? Co pro Vás bylo důležité a co je pro Vás důležité nyní? Změnili se nějak Vaše požadavky a očekávání od životního partnera? Čeho si na něm ceníte, např. jaké vlastnosti jsou pro vás důležité?

Byl a je klidný, spolehlivý. Vzhled pro mě nikdy nehrál podstatnou roli. Hlavně asi ta bezkonfliktnost a to, že všechno udělá a zařídí. Je vždycky v klidu, takže se tak trochu doplňujeme v tomhle. On si vždycky zachová chladnou hlavu a počká, až třeba já se uklidním. Očekávání asi žádné nemám, všechno se asi vztahuje k tomu, jaký můj manžel je.

12. V čem se s partnerem potřebujete?

Já jeho potřebuji určitě, vůbec si neumím představit žít sama. Je pro mě důležitá jeho přítomnost. Určitě i asi finance, protože z dnešního důchodu člověk sám těžko vyžije. Jak se říká, ve dvou se to lépe táhne. Pak určitě i kvůli podpoře a také rodinným vztahům. Vnoučata ho milují.

13. Co pro Vás je ve vztahu nejdůležitější? Jakých aspektů společného života si ceníte a jaké aspekty partnerského soužití jsou pro Vás nejdůležitější? Co konkrétně oceňujete a co naopak postrádáte?

Spolehlivost a určitě upřímnost. Hodně důležitá je i důvěra, nikdy jsem neměla třeba zapotřebí řešit nevěru nebo něco podobného a nikdy jsem po tom nepátrala. Já osobně nesnáším lhaní, proto oceňuji upřímnost a pravdomluvnost. Člověk si tím nikdy není jistý, ale musí tomu věřit. Bez důvěry by to nešlo. Důležitý je také společný čas, pořád jsme byli spolu. Sportovali jsme společně, jezdili jsme na dovolené a doteď i jezdíme. Partner u mě stojí na prvním místě. Rodina a vnoučata jsou samozřejmě důležité, ale s tím partnerem přece jen žiju. Nejdůležitější je ale podle mě ve vztahu důvěra a to, že by se ti lidé měli vzájemně tolerovat.

15. Sexuální život – proměny, jestli vůbec, je pro ně důležitý? Proč ano/ne?

Sexuální život se u nás hodně proměnil. Manžel byl na operaci s prostatou, takže od té doby už sexuálně nežijeme. Pro mě navíc v tomhle věku ne, že by sex nic neznamenal, spíše ho nepotřebuji. Kdyby ale nedošlo k té operaci, tak si myslím, že by to dále pokračovalo. Každopádně to postupně takhle vyšumí a člověk už to ani nevyhledává a nepotřebuje ho. V tom vztahu jsou pak důležitější věci než právě ten sex. Sex už prostě není na prvním místě. Spíše jde o tu soudržnost lidí doma a o vzájemné chování.

14. Trávíte spolu svůj volný čas? Jak? Podílíte se společně na sociálním životě?

Ano, celý život jsme byli pořád spolu. Jezdili jsme společně na dovolené, sportovali atp. Samozřejmě, že ho občas trávíme odděleně, já částečně pracuji ve firmě, kam si chodím pokecat s ostatníma holkama, on zase jezdí na různá sportovní soustředění. Společně ale stále chodíme na výlety, z těch rutinních věcí často hrajeme karty, koukáme společně na televizi, hrajeme na zahradě pinkponk nebo jsme u bazénu. Hodně času trávíme také se společnými přáteli, pořád u nás někdo je a pořád se tu něco děje. Staráme se také společně o vnoučata.

Příloha č. 3: Přepis rozhovoru 2

Informátor 2 (žena, 75 let)

1. Když se řekne partnerský vztah, co si pod tím představíte?

Soužití dvou lidí, kteří si vycházejí vstříc, mají se rádi, jsou k sobě tolerantní. Na tom hodně záleží. Na druhou stranu, že se ale ani neomezují, ve svých koníčcích například. Společně hospodaří, nedělají si naschvály.

2. Když se nad tím tak zamyslíte, jak podle Vás vypadá takový ideální vztah, ve kterém byste chtěla žít?

Kdyby to všechno, co jsem vyjmenovala, bylo splněno a bylo plněno. Kdyby tam nebyl žádný kaz. Ale vždycky se něco najde, co se bude kazit.

3. Podobá se tomu Váš současný vztah s partnerem? Proč ano/ne?

V současné době ano. Protože už jsme spolu 56 let, takže teď už ano. Ale dříve tomu bylo jinak. Když jsme spolu byli asi tak 10 let, tak byly problémy. Bylo to kvůli manželovi, protože měl tehdy v práci s partou sklony k pití. Ale to se vyřešilo, dostal nůž na krk, že buď já, nebo oni. Ale to jsme překonali a pak už se vše vyvíjelo dobře.

4. Jste ve Vašem vztahu spokojení? Máte k němu nějaké výhrady?

Ano. Protože ten náš život probíhá v klidu, v míru, bez nějakých velkých rozporů. Domluvíme se na dovolené i na tom, co budeme dělat. Je jasné, že občas nějaké šarvátky jsou, ale to je podružné. Prostě jen to, co přinese život a co se dá lehce přejít a zapomenout. Tenkrát to bylo jiné a nebylo to lehké. Měli jsme malé děti, takže já jsem prostě řekla ne. V podstatě on sám na sobě zapracoval a překonalo se to. V současnosti k našemu vztahu ani nemám výhrady.

5. Jaká emoce ve Vašem vztahu převládá? Můžete ho k něčemu přirovnat?

Nyní je vztah úplně v klidu. Dalo by se říct, že je ideální. Oproti minulosti se tedy proměnilo – po té události vlastně záhy. Předtím byl ten vztah také klidný, přišlo až s tou jeho novou prací. To období trvalo asi rok a půl až dva, pak tam začal dělat šéfa a už taky nemohl. Možná, že se teď ten náš vztah do stereotypu vrací po těch letech, už vlastně nemáte co změnit v tom vztahu. Protože když mi to tak vyhovuje, tak proč bych to měnila? Co bych si vymýšlela? Ale nevádí mi to, řeknu si, že to tak asi musí být. My totiž tu změnu máme v divadle. Přijdeme totiž do styku s jinými lidmi. Takže kolem sebe mám takový rozruch a potkám se starými známými.

6. Jak dlouho jste se svým současným partnerem? Jste manželé?

Ano, jsme spolu 55 let.

7. Proč jste tehdy uzavřeli manželství/rozhodli se pro společné soužití? Jaké byli hlavní důvody...proměnili se tyto důvody nějak?

Protože tenkrát výbor řekl mým rodičům, že musí vzít do svého baráku někoho do podnájmu. A tak se udělalo to, že jsem se vdala a nastěhovali se tam. Takže nás k tomu vedly spíše vnější události. A zůstali jsme spolu, protože jsme se měli rádi a já pak byla těhotná. Akorát pak byl ještě rok na vojně, dosloužit jí.

8. Kdybyste měli Váš partnerský vztah popsat od začátku do konce, v čem je stejný a v čem se liší? Co se za tu dobu nejvíce změnilo?

V mládí byl ten vztah bouřlivější, to je jasné, byly děti. Teď už jsme takoví uklidnění, mírumilovní. Když byli kluci malí, tak hodně sportovali a můj muž se jim tomhle ohledu hodně věnoval. Když jsou děti, tak to není vždycky úplně ideální. Někdy jsme se ve výchově třeba nepohodli, ale to nese život. Celkově se ten vztah ale vyvíjel k lepšímu. Ten začátek byl tedy těžký, těžce jsem to nesla. Ale pak jsem to nějak přežvýkala a přešlo se to. Teď si ve všem vyhovíme. Často se s manželem smějeme a komunikaci máme dobrou. Tím, že bydlíme společně se synem, tak jsme stále v obležení lidí a pořád jsme v interakci. Je ale pravda, že někdy jsem ráda sama. Když jde

vždycky 1 za 14 s přáteli pryč, tak si to vychutnávám. Dělán si, co chci a je mi v tu chvíli dobře. Ale jednou za čas mi to takhle stačí, nechtěla bych to vícekrát.

9. Snažíte se vztah nějakým způsobem utužovat, posilovat a udržovat? Co je takovým Vaším motorem vztahu?

Já nevím. Za ty roky už je to trochu zvyk. Já se na něj jenom podívám a už vím, že není něco v pořádku. Hlavně si přeji, aby to takhle pokračovalo dál. Tak, jak to je. Ale to taky záleží na zdravotním stavu v našem věku.

10. Je tento vztah takový, jaký jste si ho představovali při seznámení?

Tenkrát jsem nepředpokládala, že by mohlo dojít k takovému zádrhelu. Ale jinak se to vyvíjelo dobře. Předtím ta očekávání právě moc nesplňoval. Ale jak říkám, zapracoval sám na sobě, musel se rozhodnout. Ale pak to šlo dobře. A pak už jsme žádný zádrhel neměli. Nikdy jsem neměla moment, kdy bych si řekla, že kdybych se rozvedla, bylo by mi lépe.

11. Proč jste si vlastně vybrala právě tohoto partnera? Co pro Vás bylo důležité a co je pro Vás důležité nyní? Změnili se nějak Vaše požadavky a očekávání od životního partnera? Čeho si na něm ceníte, např. jaké vlastnosti jsou pro vás důležité?

Seznámili jsme se po maturitě na koupališti. Líbil se mi jednak vzhledově a byl vtipný a pozorný. Byl po vojně, ale neměl jí doslouženou ještě. No a začali jsme spolu chodit a vdávala jsem se vcelku mladá. Já jsem v celkovém ohledu trochu bouřlivější než můj muž. Manžel je takový spíš klidný. Já jsem ho v podstatě nikdy neviděla zuřit. Na první místo bych dala asi lásku, ochotu, peníze asi až na poslední místo, protože si za celý život na peníze nemůžu stěžovat. Pak zdravotní stav, protože čím starší budeme, tím to bude horší.

12. V čem se s partnerem potřebujete?

Určitě. Někdy v divadle třeba dojde ke střetu a já se mu pak můžu vypovídat a ten vztek a zuřivost tak odejde. Vyslechne mě a řekne, abych se na to vykašlala a tak podobně.

13. Co pro Vás je ve vztahu nejdůležitější? Jakých aspektů společného života si ceníte a jaké aspekty partnerského soužití jsou pro Vás nejdůležitější? Co konkrétně oceňujete a co naopak postrádáte?

No podívejte se, už jsme staří, takže si pomáháme jeden druhému. Já jsem třeba před 2 lety měla úraz a můj muž se o mě staral až tak, že mi to lezlo až někdy trochu na nervy. Stejně tak když jemu není dobře, tak já o něj. Za ty roky už se prostě známe a mě už stačí se na něj třeba jen podívat a vidím, že mu není dobře a že něco není tak akorát. Tak se ho na to zeptám a on buď odpoví, nebo ne. Podle toho se já buď stáhnu, nebo naopak. Oceňuji také ohleduplnost. Ani jeden druhého neomezujeme, když máme například sraz. A co nás teď drží dohromady? Určitě se máme rádi. Je to pro mě důležité, vědět, že mě má rád. Pak také zdravotní stav. Co bych tedy změnila? Jsem spokojená. Teď už je v tom vztahu vzájemná ohleduplnost a pomoc, vzájemně se podržíme a postaráme se jeden o druhého. Jsem ráda, že ho mám a že ho mám ráda. Že se o něho starám a nedělá mi to žádný problém. Nejvíce si na partnerovi cením jeho obětavosti a také doufám, že mě má rád. Pomáhá mi i v domácích pracích, nebrání se tomu a je ochotný.

15. Sexuální život – proměny, jestli vůbec, je pro ně důležitý? Proč ano/ne?

Za mlada bylo všechno v pořádku bez nějakých velkých výkyvů. Ale ke stáří jsem měla gynekologické problémy, byla jsem na operaci a ochladla jsem. Teď se třeba pomazlíme, dáme si pusy, obejmeme se, ale to vše. Já jsem to brala, tak jak to je. Ale doufám, že mi byl muž věrný. Je jasné, že se otočí za hezkou ženou. Jediné, kdy jsem měla pochybnosti, bylo, když byl na vojně. Ale jinak jsem mu důvěřovala. Ale i na té vojně byl dost často doma. Ruku do ohně za to dát nemůžu, ale je lepší nevědět, takže jsem po tom nikdy nepátrala. Přece jenom, co oči nevidí, to srdce nebolí.

14. Trávíte spolu svůj volný čas? Jak? Podílíte se společně na sociálním životě?

Ještě pořád máme rozvinutý sociální život. Oba chodíme na brigádu do divadla. Navíc když byl náš pes mladší, tak jsme spolu trávili celá odpoledne. Nachodili jsme s ním tehdy spoustu kilometrů. Jinak máme zahradu, takže

jsme se o ní společně starali a stále chodíme do toho divadla. A to nám vyhovuje. Pořád jsme vlastně spolu, jezdíme spolu na dovolené, do lázní. Dalo by se tedy říct, že veškerý čas trávíme spolu. Někdy si třeba manžel zaleze do garáže a já si luštím křížovky, to si od sebe trochu odpočineme, ale jinak jsme spolu.

Příloha č. 4: Přepis rozhovoru 3

Informátor 3 (muž, věk 77 let)

1. Když se řekne partnerský vztah, co si pod tím představíte?

Vzhledem k tomu že jsem ze staré školy, tak si pod partnerským vztahem představuji manželství. Měla by tam být určitě vzájemná tolerance, vzájemná úcta a pochopení. Láska je taky důležitá, asi by to bez ní nešlo, protože by to bez ní muselo na něčem zkrachovat.

2. Když se nad tím tak zamyslíte, jak podle Vás vypadá takový ideální vztah, ve kterém byste chtěl žít?

Nic není ideální. V každém vztahu se najde něco, co není ideální. Takže představu o ideálním vztahu vůbec nemám, protože vztah za ideální ani nepovažuji. Jedno české přísloví praví: Není kostelíčka, aby v něm nebylo kázáníčka.

3. Podobá se tomu Váš současný vztah s partnerkou? Proč ano/ne?

Ta tolerance, úcta, pochopení v tom je. Teď si myslím, že nás rozdělí už jenom smrt. Já jsem se nad myšlenkou toho, proč jsme pořád spolu, nikdy nepozastavoval. Zkrátka k sobě ještě pořád něco cítíme. Jsme prostě spolu, vzájemně si rozumíme, nemáme žádné připomínky jeden k druhému. A když je máme, tak je vyřešíme hned. Takže komunikace u nás funguje v každém případě. Všechno se snažíme vyřešit. Vzájemnou pomoc v našem věku beru jako součást. Bez toho by to nešlo.

4. Jste ve Vašem vztahu spokojení? Máte k němu nějaké výhrady?

Já ano. Samozřejmě. Kdybych nebyl, tak bych z něj utekl. Asi hlavně proto, že mi nic neschází. Mám třeba kamaráda, kde drží vztah dohromady majetek a jinak se vlastně nesnášejí. U nás tomu tak není, protože my jsme se ve své podstatě majetku zbavili. Já dnes mám vesměs jen manželku, auto a psa. Toť vše, víc nemám. Je to dnes hlavně o té přítomnosti druhého.

5. Jaká emoce ve Vašem vztahu převládá? Můžete ho k něčemu přirovnat?

My jsme oba dva klidní. Už se nehádáme, dřív se třeba vždycky něco našlo. Jednalo se třeba o pracovní vztah a byl jsem málo doma a pak kvůli dětem. Ten vztah už je daleko klidnější, už je to v pohodě. Už se jen domlouváme, kdy a kam pojedeme. Celý ten náš život už je vlastně jen vzájemná dohoda. Myslím si, že jsem hlava rodiny a rozhoduji třeba o tom, jaký postoj zaujmeme k dění v Bangladéši a moje žena pak o tom, co uděláme s penězi, kam pojedeme na dovolenou atp. A tak to v životě funguje. Všechno je to ale na vzájemné dohodě.

6. Jak dlouho jste se svojí současnou partnerkou? Jste manželé?

35 let

8. Kdybyste měli Váš partnerský vztah popsat od začátku do konce, v čem je stejný a v čem se liší? Co se za tu dobu nejvíce změnilo?

V prvopočátku jsme se ve své podstatě snažili oba být dominantní. Ale pak jsme přišli na to, že každý musí popustit. Že se to nedá lámat přes koleno. Čas ukáže, kdo v čem popustí a kdo co se naučí přijmout a pak už to jde samo od sebe. Celý ten vztah měl pak takové zajímavé špatné období, ale okázali jsme ho zvládnout. A myslím si, že to nakonec ten vztah posílilo. Věkem začínáme myslet úplně na jiné věci. Dneska je to o pomoci jeden druhému, už se nehoníme za penězi jako dřív. Už nás netíží zabezpečení rodiny. Ale za mlada to se mnou žena neměla lehké, měl jsem takové excesy, co se týče alkoholu, pak se to ale časem srovnalo, dostalo se to do určitých mezí a bylo vše v pořádku. Na to období na sebe tedy nejsem zrovna moc pyšný, ale stalo se. Vykodrcal jsem se z toho a pak už se to časem srovnalo. Ale je to zásluhou hlavně méj ženy. Kdyby to byla jiná žena a byla by trochu netrpělivá, tak by tohle období určitě šlo ke krachu.

9. Snažíte se vztah nějakým způsobem utužovat, posilovat a udržovat? Co je takovým Vaším motorem vztahu?

Určitě. Snažíte se projevit nějakou pozornost v době narozenin, svátků, Vánoc a tak podobně. Takže tím dáváte partnerovi najevo, že o něj ještě stojíte, že k němu máte nějaký vztah.

10. Je tento vztah takový, jaký jste si ho představovali při seznámení?

Já jsem žádná očekávání tenkrát neměl. Jaká taky člověk může mít v 21 letech. To ještě takové nevybouřené mládí. Možná časem přišlo očekávání toho, aby ten vztah vydržel i do budoucna.

11. Proč jste si vlastně vybral právě tuto partnerku? Co pro Vás bylo důležité a co je pro Vás důležité nyní? Změnili se nějak Vaše požadavky a očekávání od životní partnerky? Čeho si na ní ceníte, např. jaké vlastnosti jsou pro vás důležité?

Prostě mi padla do oka a bylo to. Vzhledově i povahou, ale pak převládala povaha. Každopádně lepší ženu jsem si nemohl přát a to myslím vážně. Dokázala překousnout různé věci, hlavně z mojí strany. Takové úlety, ne přes ženský, ale tak obecně v tom jednom období. Ale to už dávno přešlo. Byla trpělivá a nemyslím si, že by se během let nějak proměnila. Pořád zůstala tak tolerantní. Nepozoruji tedy žádné změny, v tom vztahu se většinou jednalo hlavně o mě. Očekávání od partnerky jsem neměl, protože v průběhu toho našeho života se člověk vyvíjí. Protože jsme se byli schopní domluvit ne čemkoli, proto ten náš vztah fungoval a funguje do dneška. Já jsem na svojí ženu vždycky mohl spolehnout, v čemkoli. To je jedna z věcí, které si tedy hodně cením. Pak už není nic jiného, protože od té spolehlivosti člověka se pak odvíjí všechno ostatní.

12. V čem se s partnerkou potřebujete?

Potřebujete se čas od času někomu vymluvit, vypovídat se. V životě se stávají věci, které vám nesednou a vy si potřebujete s někým popovídat, domluvit se, jestli to tedy je dobré, nebo to není dobré. Proč zrovna tak a ne jinak. Takže v tom potřebujete toho partnera, abyste se dohodli. Takže spíš ta emoční stránka hraje roli. Finance a tak podobně už neřešíte léta.

13. Co pro Vás je ve vztahu nejdůležitější? Jakých aspektů společného života si ceníte a jaké aspekty partnerského soužití jsou pro Vás nejdůležitější? Co konkrétně oceňujete a co naopak postrádáte?

Ve vztahu nemám nic, co by mi nevyhovovalo. Všechno jsme si nastavili tak, že jsme v tom vztahu spokojení. Ale myslím si, že to musí být příkladem rodičů svých a tyto příklady táhnou. A pak vzájemná tolerance a všeobecně důvěra. Pokud partnerovi nebudete v čemkoli důvěřovat, tak je úplně zbytečné, abyste spolu byli.

15. Sexuální život – proměny, jestli vůbec, je pro ně důležitý? Proč ano/ne?

V našem věku už to nepřichází v úvahu, hlavně tedy z mojí strany. Ale jinak jsme neměli žádné problémy. Ta intimita se sem tam někdy ještě vyskytne, jako mazlení atp. Ale už to pro mě není zas tak důležité. Je to dobré proto, že si třeba nepřipadáte tak sám a opuštěný. Když jsem byl mladší, tak pro mě důležité bylo. Ale postupem času se to zkracovalo, oddalovalo někam jinam, dnes už si o tom můžeme jen vyprávět. Místo sexuality je pro mě teď důležitější vzájemné pochopení.

Příloha č. 5: Přepis rozhovoru 4

Informátor 4 (muž, věk 74 let)

1. Když se řekne partnerský vztah, co si pod tím představíte?

Je to vzájemná důvěra dvou lidí, podle mě opačného pohlaví. Nechci tady komentovat vztahy žena, žena, nebo muž a muž. To se mi vůbec nelíbí.

2. Když se nad tím tak zamyslíte, jak podle Vás vypadá takový ideální vztah, ve kterém byste chtěla žít?

Podle mě vzájemná důvěra, tolerance. Vztahy se vytvářejí podle toho, jak se vyvíjejí. Když se lidi vezmou, tak pak přijde rodina a pak už je to taky něco jiného. Přicházejí nové povinnosti, o které se musejí postarat oba dva. Vzájemná pomoc je taky tedy důležitá a spolupráce na chodu domácnosti.

3. Podobá se tomu Váš současný vztah s partnerkou? Proč ano/ne?

My už si dneska lásku nijak navenek nevyjadřujeme, už to není takové, jaké to bývalo dříve. Stává se ten vztah normální, dobrý a jeden druhého si vážíme. Máme se k sobě tak, aby to všechno fungovalo, tak, jak má. Zvykli jsme si na sebe a tím, že víme, co jeden a druhý potřebujeme, tak se vzájemně tolerujeme a pomáháme si.

4. Jste ve Vašem vztahu spokojení? Máte k němu nějaké výhrady?

Jsem. Žena se o mě dobře stará, doprovází mě do nemocnice, zkrátka mi pomáhá, jak se dá, takže spokojený jsem. Pomáhá mi zároveň i psychicky, jelikož jsem teď trochu labilnější povahy, protože ta nemocnice na mě poměrně dost působí, myslím negativně. Což mě v průběhu let změnilo. Výhrady ke vztahu nemám. Ve vztahu máme vzájemnou důvěru.

5. Jaká emoce ve Vašem vztahu převládá? Můžete ho k něčemu přirovnat?

Tak občas máme každý jiné názory, ale vždycky si to vysvětlíme a vyřešíme si to v klidu. Nikde to podle mě není úplně ideální, že by každý se vším souhlasil. Když máme každý trochu jiný názor, tak je ta debata trochu třeba je vzrušena, nebo se třeba jeden na druhého rozčílíme. Ale ne, že bychom se takhle tady prali, nebo se hádali tak, že by to hraničilo já nevím, třeba s fackami, to neexistuje. Jiné názory jsou, to je všude, ale vždycky se to nějak uklidní a srovná se to, tak aby to šlapalo dál v pořádku. Buď si to vzájemně vyříkáme, nebo jeden ustoupí. Nedokážu uvést nějaký konkrétní příklad, ale nějakou vzrušenější debatou se to uklidní. Nikdy ta hádka nedošla do takové úrovně, že bychom třeba uvažovali nad rozvodem. Já většinou uznám, že žena má pravdu, takže většinou ustoupím já. Já jsem taková měkčí povaha. Myslím, že pokud v tom vztahu je jeden měkčí, tak je to lepší, než když jsou oba kohouti. Ale říkám, to jsou konflikty malé, většinou je ten vztah klidný.

6. Jak dlouho jste se svou současnou partnerkou? Jste manželé?

My jsme spolu 48 let.

7. Proč jste tehdy uzavřeli manželství/rozhodli se pro společné soužití? Jaké byli hlavní důvody...proměnili se tyto důvody nějak?

No, že bychom museli, tak to ne. Ten vztah, který tehdy začínal, jsme brali tak, že by mohl vydržet, proto jsme se vzali. Chtěli jsme ten vztah posunout dál. Ani jeden jsme nehledali nikoho jiného, tak nám nezbývalo než být spolu, by se dalo říct, protože já jsem ve vztahu spokojený. Jsem spíše takový srab, leccos vydržím, nehledám nikoho jiného. Nakonec jsou tady dvě děti. Takže ta rodina nás taky drží dohromady. My tady bydlíme s dcerou a syn bydlí u Prahy, ten za námi občas dojíždí, nebo dojíždíme mi k němu, takže ten vztah, co máme se synem i s dcerou nám vyhovuje a nemá smysl něco bořit, kvůli něčemu novému. Ty pilíře toho vztahu jsou, jak říkám ve vzájemné pomoci a také už jsme koneckonců staří, takže nemá smysl budovat něco jiného, to už považuji za nesmysl. To už zkrátka musíme vydržet až do konce.

8. Kdybyste měli Váš partnerský vztah popsat od začátku do konce, v čem je stejný a v čem se liší? Co se za tu dobu nejvíce změnilo?

Seznámili jsme se v autoškole. Já už jsem pracoval a manželka si tam zrovna taky dělala řidičák. Společně jsme tu autoškolu udělali, potom byl takový menší mejdan, a protože žena bydlela na koleji, tak jsem jí šel doprovodit. No a víceméně mě sbalila ona, když to takhle řeknu. A potom už to pokračovalo, že jsme spolu chodili. Dneska mi ta její dominance taky vyhovuje, tím, jak mi pomáhá. Je dominantní i v těch věcech okolo. Postupem času se to podle mě jeví k lepšímu. Že mi žena pomáhá co nejvíce, když mi bude pomáhat takhle až do koce života, tak budu spokojený. Z její strany už je ta pomoc mnohem větší než z mojí strany. Dříve to nebylo až tak potřeba. Konfliktů již je taky méně.

9. Snažíte se vztah nějakým způsobem utužovat, posilovat a udržovat? Co je takovým Vaším motorem vztahu?

Pomáháme si navzájem, ale většinou tu pomoc potřebuji já, takže bych řekl, že se snažím, co můžu, ale jsem v tom vztahu takový slabší. Já například si ty pobyty v nemocnici moc beru, takže žena mě prostě udržuje trochu nad vodou. Je pro mě nejdůležitější její podpora, fyzická i psychická. Udržuje chod domácnosti, chodí nakupovat, obstarává domácnost, vaření apod.

10. Je tento vztah takový, jaký jste si ho představovali při seznámení?

Já nevím přesně, co jsem si tenkrát představoval. Prostě jsem spokojený a nic jiného bych neměnil, jsem málo průbojný, takže bych se ani nesnažil. Navíc si nemám ani na co stěžovat, nic mi v tom vztahu nechybí. Jsem spokojený. V tom vztahu se to všechno vždycky nakonec uklidní, shodneme se a pokračujeme normálně dál.

11. Proč jste si vlastně vybrala právě tuto partnerku? Co pro Vás bylo důležité a co je pro Vás důležité nyní? Změnili se nějak Vaše požadavky a očekávání od životního partnera? Čeho si na něm ceníte, např. jaké vlastnosti jsou pro vás důležité?

No já jsem ani žádnou jinou nehledal. Tohle byla první a poslední. Začalo to vážně a vydrželo to. Prostě jsem si řekl, tohle je ona, tak jo. Já jsem jinou pak už nehledal. Líbila se mi spíše povaha. Byla chytrá, taková více rozhodná než já. Už tenkrát jsem si odhadnul, že když budeme spolu, tak ze začátku bude spíše dominantní. Já mám takovou povahu spíše ustupující, nechám za sebe rozhodovat a tak. Mě to tak do určité míry vyhovovalo. Dneska také spíše tu domácnost vede manželka.

12. V čem se s partnerkou potřebujete?

V tom, že prostě jsem víceméně marod. Finanční stránka je dobrá, když můžeme být dva. To je jasné, protože v dnešní době jsou peníze potřeba, co si budeme povídat.

13. Co pro Vás je ve vztahu nejdůležitější? Jakých aspektů společného života si ceníte a jaké aspekty partnerského soužití jsou pro Vás nejdůležitější? Co konkrétně oceňujete a co naopak postrádáte?

Podle mě by to měla být vzájemná důvěra, tolerance jeden ke druhému. Myslím, že ty vztahy se vytváří v průběhu času. Ze začátku je to zamilovanost, potom se vytvářejí jiné, důležitější vztahy. Když se potom ti dva lidé vezmou, tak přijde rodina, to je už něco jiného než ten začátek. Přicházejí povinnosti a musí se o ně postarat oba dva. Protože na to nestačí jenom žena, aby vychovávala děti, musí se do toho zapojit i ta druhá strana. Vzájemná pomoc, aby se oba dva podíleli na chodu té domácnosti.

15. Sexuální život – proměny, jestli vůbec, je pro ně důležitý? Proč ano/ne?

Pokud je to možné, tak se rádi máme i po té fyzické stránce. Postupem času se to samozřejmě proměnilo. Ze začátku to bylo takové volnější, teď když jsme si na sebe zvykli, tak to je čím dál tím lepší, vývojem toho vztahu se to spíše zlepšovalo.

14. Trávíte spolu svůj volný čas? Jak? Podílíte se společně na sociálním životě?

Já jsem dříve hodně jezdil na kole, teď to zdravotní stav nedovoluje. Kvůli mozkovým příhodám mám strach, že to neustojím. Většinou spolu chodíme třeba nakoupit, ale manželka často chodí na nějaké koncerty, nebo na nějaké hudební záležitosti a na to má kamarádku. Dříve jsme spolu chodili více, třeba do divadla, ale to mne nějak nebavilo, ale někdy jsem se uvolil, že jsem šel. Většinou jsme sportovali každý zvlášť, já na tom kole. Ale

hodně jsme společně chodili, ale kvůli tomu zdravotnímu stavu, tak už to tolik nešlo. Partnerský vztah to nezměnilo, ale nevím, jak moc to ženě vadí, že s ní na ty koncerty nehodím, i když má na to kamarádku.

Příloha č. 6: Přepis rozhovoru 5

Informátor 5 (žena, věk 71 let)

1. Když se řekne partnerský vztah, co si pod tím představíte?

Představuji si pod tím, že oba partneři mají nějaké společné zájmy, dokáží si věci vydiskutovat, pokud dojde k nějaké třetí ploše, dokáží si pomáhat v dobrém i zlém. Čili když přichází nemoc, nebo nějaká indispozice, tak ten druhý je na blízku a dokáže pomoci tomu druhému radou a fyzickou pomocí, dokáže toho druhého i tak nějak pochopit a dodat mu pozitivní myšlení, aby věřil, že se z něčeho špatného dostane. Je to tedy hlavně ta podpora partnera i třeba fyzickou pomocí a vzájemná pomoc v nesnázích. Neberu to tak, jako by to k životu patřilo, protože nikdo neví, v jaké situaci se může člověk nalézat sám. Také je to takové to potěšení z maličkostí, to, že se něco tomu druhému povede. Pak ty zájmy jsou asi skutečně hodně důležité, naladit se na stejnou vlnu a vycítit, že ten druhý je tady u vás a že jste si vybrala prostě partnera pro život.

2. Když se nad tím tak zamyslíte, jak podle Vás vypadá takový ideální vztah, ve kterém byste chtěla žít?

Tohle je moje druhé manželství. Žijeme spolu od svých 40 let. Ten ideál, to není o princeznách a o princích, je to spíš získávání takového nadhledu, že nad nedůležitými věcmi mávnete rukou. Ale důležitá je důvěra, spolehnutí, že ten druhý vás chápe. Ale je to asi rozdílné, než když se člověk seznamuje ve 20 letech, tak později ty ideály jsou prostě jiné. U prvního vztahu vlastně otevíráte neznámou knihu, zkušenosti přicházejí postupně. Podruhé už víte, co je důležité a co je podstatné, tedy to, co jsem řekla, ty maličkosti, nebo takové ty drobné nedorozumění dáváte stranou a důležitá je pak podpora. A zvláště, když přijdou skutečně vážné věci, jako je třeba úraz, operace. V tom mládí je pro vás důležité, jak si krásně užijete večery, dovolenou a tak.

3. Podobá se tomu Váš současný vztah s partnerem? Proč ano/ne?

Já bych řekla, že z takových 80ti procent ano. Jsou prostě nálady, že ten člověk nemá svůj den, ale z těch 80ti procent bych řekla, že ano. Manžel je občas třeba v negativním rozpoložení, to, co ho nebolelo včera, tak ho bolí dneska a víc. Snažíte se to rozptýlit a ono se to vždycky nedaří. Ten druhý si myslí, že je na tom hůře, a vaše povzbuzení ani nepomáhá. Ta podpora třeba není tak přijatá. Zkrátka se z toho musí někdy ten druhý dostat sám. Někdy se také ty myšlenky kříží, že já to myslím jinak a on to chápe jinak. Jako, když se nesoustředí na to, v čem se nalézáte. On to kolikrát vidí trochu jinak. On sice hodně čte, ale když se ho zeptám na obsah, tak mi ho nedokáže odvyprávět. Není v tom trošku rovnováha. Když chodil do práce, tak byl hodně ponořený do problému jiných. A tím, že teď už je doma a tím, že má bolesti, tak se docela ponořuje až moc do toho svého stavu. Je to rozdíl, když člověk chodí do práce a má ten den úplně jinak nastavený, dělá zajímavé věci, popovídá si. Ale než tohle úplně vymizí z toho člověka, tedy to, že je potřebný, tak potřebuje čas. Má to takový náběh do toho pocitu nepotřebnosti, to vede kupříkladu ke špatné náladě.

4. Jste ve Vašem vztahu spokojení? Máte k němu nějaké výhrady?

Tím, že jsou tady moje tři děti, i když mají svoje manželství, tak já jsem spíše zahlcena zvenčí. Mám hodně telefonů, občas i nějaký e-mail a takové věci. A přijde mi, že manžel tohle nemá. To jeho povídání je spíše nárazové. Více také prožívám to, co se děje tady i ve světě, například volby ve Francii, protože moje dcera tam žije, ale takové věci manžel tolik neprožívá. V tomhle se odlišujeme. Ale spíše už jsem s tím srovnaná, protože tyhle věci nezměním, to by přešlo v hádku a to nechci, mě hádky vyčerpávají.

5. Jaká emoce ve Vašem vztahu převládá? Můžete ho k něčemu přirovnat?

Já bych řekla, že máme víceméně takový srovnaný styl. Víím například, jakou reakci očekávat. Řekla bych, že už je to takový ustálený běh života, ale dokážeme se i pohádat, kupříkladu kvůli politické situaci, protože jsme oba na jiné straně. Manžel chce trvale sociální demokracii, to mě rostou vlasy vždycky. Já zastávám jiné lidi. Nebo někdy to je třeba i u těch dětí, zbytečně třeba zažalují. Ale přesto musím říct, že si vážím toho, že manžel s nimi vychází dobře. On opravdu dobře snáší všechny tři a těší se na ně, dokáže s nimi najít společnou řeč. Samozřejmě, že se občas stane takové to nabroušení. Prostě už to беру, že to k tomu patří. Občas od něho

třeba v domácnosti slýchávám, co vařila jeho maminka a kolik toho vařila. Ale myslím si, že to není důvod k nějaké hádce. Postupem času během toho vztahu je znát taková ta nabroušenost, alergie na něco, ale zase se to vyváží tou pracovitostí. Můžu se na něho spolehnout. Tím, že už se známe, tak ta předvídatost je tady větší. Že se třeba vyhýbáte věcem, které skončí nerozhodně. Snažím se zbytečně nevyvolávat nějaký konflikt, ale ne vždycky to vyjde. Někdy ze slovíčka, které nepokládáte vůbec za tolik důležité, aby kvůli němu muselo být nějaké nedorozumění. Ale většinou nad tím mávnete rukou a jdete si po svém.

6. Jak dlouho jste se svým současným partnerem? Jste manželé?

Jsme spolu 30 let.

7. Proč jste tehdy uzavřeli manželství/rozhodli se pro společné soužití? Jaké byli hlavní důvody...proměnili se tyto důvody nějak?

Já jsem po rozvodu měla osmileté dítě a chtěla jsem, aby mělo mužský vzor. A tohle přišlo nečekaně. Seznámili jsme se na jedné slavnosti a on na mě večer čekal. Pak za mnou přišel na nádraží, seznámil se s mým osmiletým synem. A pak to plynulo tak nějak přirozeně. Je pravda, že za celou dobu vždycky, když syn potřeboval poradit, tak mu poradil, dokázal mu něco spravit, kromě toho byl zábavný, měl mnoho kamarádů. Byla tam najednou určitá spolehlivost a jistota. I jeho rodina na mě dělala dobrý dojem, že je tam taková snášlivost a že se mají vzájemně rádi. Můj první manžel se zamiloval do své spolupracovnice, tak jsem si říkala, že když chlap dokáže opustit tři děti, tak je něco špatně. Ale to je minulost. Byl v tom takový ten optimismus, aby děti měli nějaký mužský vzor a určitou životní jistotu a navíc byl znedaleka a celkově to bylo tak nějak spontánní.

8. Kdybyste měli Váš partnerský vztah popsat od začátku do konce, v čem je stejný a v čem se liší? Co se za tu dobu nejvíce změnilo?

Tím, jak jsme dříve chodili do práce, tak jsme na řešení nějakých prkotin neměli čas. Takže takových sporů bylo méně. Připadalo mi, že byl tenkrát zábavnější i legračnější, více jsme se nasmáli. Je tam určitá změna. Víím, že některé věci prostě nezměním, i kdybych se snažila sebevíc, ale samozřejmě víím, že i on si myslí, že mám svoje mouchy, to já beru. Snažím se být v tom ustáleném partnerství. Děti mi kolikrát říkají, jak to mohu vydržet, ale oni jsou mladí a vidí věci mnohem radikálněji. Mají občas pocit, že toho po mě žádá moc. Můj muž si myslí, že jsem na tom pořád zdravotně lépe, takže si neuvědomuje, že bych určité věci dělat neměla. Někde si ten partner tu ženu více hýčká. Někdy si taky říkám, že se na to vykašlu, že je toho moc, ale pak si nakonec řeknu, jedeme dál. Nakládá toho na mě moc, uvažujeme, jestli ten náš dům ještě vůbec zvládneme. Myslím, že už to tak zůstane, jednak jsem konzervativní člověk, mám ustálené názory a také mám pocit, že ty plusy vztahu převládají. Já se stále snažím myslet mladě a pozitivně. Nemám ráda velké otřesy. V našem vztahu velké změny už nečekám.

9. Snažíte se vztah nějakým způsobem utužovat, posilovat a udržovat? Co je takovým Vaším motorem vztahu?

Nedá si říct, že bychom se cíleně na něco připravovali, třeba na společné večeře. Spíše to přijde znenadání. Najednou se to naskytne, spíše společně s rodinou. Bývalo to spíše dříve. Motorem vztahu je nějaká víra dělat věci dobře, určitě je to v tom, že jsme hodně pracovití, třeba ta fyzická práce na té zahradě. Já nevidím alternativu a důvod něco zásadně měnit a ani se mi nechce.

10. Je tento vztah takový, jaký jste si ho představovali při seznámení?

To jsem určitě nemohla předpokládat, jak to bude.

11. Proč jste si vlastně vybrala právě tohoto partnera? Co pro Vás bylo důležité a co je pro Vás důležité nyní? Změnili se nějak Vaše požadavky a očekávání od životního partnera? Čeho si na něm ceníte, např. jaké vlastnosti jsou pro vás důležité?

Mě se hrozně líbilo, jak navázal vztah s mým synem a zároveň byl ke mně pozorný a opravdu hodně jsme se spolu smáli. To na mě dělalo opravdu dobrý dojem. Vlastně jsem se tak uklidňovala i z té rány osudu, že mě opustil muž. Tohle přišlo nějak v pravou chvíli a říkala jsem si, ten člověk má úplně jiný pohled na život, má jiné

hodnoty, a tak to tak postupovalo dál a dál. Ty jeho hodnoty mne zklidňovaly a dávaly mi víru, že život není tak zlý. Měla jsem zase takový pocit jistoty. I když ho neznám od svých dvaceti, je to člověk, který mě dokáže nějak vést a nemusím se bát. Manžel se mě třeba snaží překvapit, když mám narozeniny, nějakým drahým dárkem. Dělá mu radost, že mi udělá radost a to oceňuji. Nějaká ta očekávání patří k životu, že se zlepší třeba zdravotní stav. Já bych byla ráda, kdyby se hodně smál, protože mě mrzí, že to vymizelo. Komunikace je taky někdy taková, že něco myslím jinak, ale on si to vyloží po svém. Tedy přála bych si, aby to bylo chápáno tak, jak to myslíte. Taky to chytání za slovo nemám ráda. Ale to asi trochu souvisí s výchovou, každý jsme byli nějak jinak vychováváni.

12. V čem se s partnerem potřebujete?

Tak je to také ta finanční stránka, není vztahovačný, co se týče peněz. Opravdu si nepamatuji, že by mne někdy omezoval. Ale kdybych neměla rezervu, tak se ozve, ale takovým tím lehkým tónem. Ne, že by mě peskoval. Dopřává mi svobodu a já jí nezneužívám. Mám pocit, že máme vůči sobě čistý stůl a dokážeme diskutovat.

13. Co pro Vás je ve vztahu nejdůležitější? Jakých aspektů společného života si ceníte a jaké aspekty partnerského soužití jsou pro Vás nejdůležitější? Co konkrétně oceňujete a co naopak postrádáte?

Společné zájmy, dokážeme si spolu věci vyříkat, vzájemná pomoc, blízkost, pochopení, dodání pozitivní energie, vzájemné pochopení, podpora. To, že vím, že mě má rád. On by to těžko ze sebe dostával, ale já vím, že to tam je. Také že neříká planá slova a z ničeho nic vás potěší. Manžel také ocení tu snahu, že domácnost má rád a přijde mi třeba naproti, nebo mi pomůže s nákupem. Také často vytuší věci, aniž byste mu je nějak říkala. A to skutečně oceňuji. Myslím, že taková ta partnerská láska tam určitě je. Pocit potřeby druhého, pohlazení, sounáležitost toho druhého. Víím, že se na sebe těšíme, když se jeden o druhého vzdálí. Samozřejmě to není ta vášnivost. Ale na druhou stranu znáte ty potřeby druhého. Na začátku tam ta vášnivost byla, postupem času se to tak ustálilo, ale má to svoje plus, víte, že ten člověk je vybrán dobře, že má určité kvality a dokáže vás určitým způsobem potěšit, slovem, radou. A asi i ta důvěra v toho partnera, že ty jeho slova nejsou jiná než činy, že je pravdomluvný a taky takový ten životní optimismus i přes nemoc. Vidím, že je oblíbený v nějakém kruhu přátel. Má v sobě něco takového dobrosrdečného. Pro ty jeho doteky, je tam ta fyzická blízkost, kontakt té osoby.

15. Sexuální život – proměny, jestli vůbec, je pro ně důležitý? Proč ano/ne?

Dneska je to spíše o těch dotecích, povídání, hlazení. Je to už jiné, protože je tam samozřejmě ten handicap. Sexualitu už vnímáme jinak, než tomu bylo dříve, ale je to především dáno tím zdravotním stavem.

14. Trávíte spolu svůj volný čas? Jak? Podílíte se společně na sociálním životě?

Společně určitě chodíme na nákupy, to děláme pořád společně. Pak takové ty společné práce na zahradě, které zvládneme. Ale už je to taky jiné, protože na to už pomalu nestačíme. Určitě tam byla tehdy také společná výchova, společné zájmy. Určitě to byla turistika, setkávání s přáteli, což u některých zůstalo dodnes, manžel chodil na fotbal. Později nastoupila ta zahrada, ale ta nás poslední dobou docela vyčerpává, počítač, návštěvy dětí. Takže to, že nechodíme do práce je kompenzováno dalšími věcmi. Ale těch posledních pět let už spíše čekáme na návštěvy, které budou tady. Udržuji styk s kolegyněmi z práce, kamarádkami ze školy. Mě připadá, že jak jsme spolu dříve trávili méně času tím, že jsme měli každý jiné zaměstnání a viděli jsme se až kolem páté hodiny třeba, tak nebyl čas třeba řešit ani nějaké prkotiny.

Příloha č. 7: Přepis rozhovoru 6

Informátor 6 (žena, věk 70 let)

1. Když se řekne partnerský vztah, co si pod tím představíte?

Nejenom lásku, ale i takové porozumění. Jeden druhému si musí vyhovět, to je myslím základem. Prostě taková ta volnost, důvěra a vzájemná pomoc. Hlavně tedy důvěra. V to, že ho tady mám, že je tu pro mě, vyhoví mi, je to moje opora a můžu se na něj spolehnout, když ho potřebuji. Musí tam být určitá ohleduplnost. Dnešní mladí lidé potřebují všechno hned, ale ono to tak často nejde. Nic se nesmí lámat přes koleno.

2. Když se nad tím tak zamyslíte, jak podle Vás vypadá takový ideální vztah, ve kterém byste chtěla žít?

Já myslím, že úplně ideální vztah neexistuje. Že se vždycky objeví nějaká ta maličkost. Takže úplně ideální na 100% asi nikde není. Pak se do toho může přimíchat problémy s dětma, finanční problémy, nebo problémy s rodiči a okolím a tak podobně. I když člověk něco udělá a myslí si, že je to dobře, tak ten druhý to může vyhodnotit jinak. Prostě se nikdy úplně nevcítíte do toho druhého člověka, a i když se snažíte sebevíc, tak zrovna něco nemusí tomu partnerovi vyhovovat. A než si to třeba stačí říct, tak už to není ideální. Musejí si to tedy umět říct. Láska je taky určitě důležitá, bez ní by to asi ani nešlo, protože se od ní odvíjejí i ty sexuální stránky.

3. Podobá se tomu Váš současný vztah s partnerem? Proč ano/ne?

Myslím, že v našem vztahu je láska stále. Je to sice už něco trochu jiného než kdysi, ale pořád tady musí být. Myslím si, že jen taková ta náklonnost by asi nestačila. Ono když tady je, tak ji člověk bere jako samozřejmost, nevím, jak ji popsat. Ale je to v těch všedních maličkostech.

4. Jste ve Vašem vztahu spokojení? Máte k němu nějaké výhrady?

Jsem. Ještě by měl být tedy manžel zdravější a pak bych byla ještě šťastnější. Mohli bychom zase cestovat a dělat turistiku jako dřív. Ale to teď už prostě nejde. Ale jako nebereme to nijak zle, jen si třeba občas zavzpomínáme. Nebo jdu třeba občas s dcerou. Takže jediné, co bych chtěla změnit je to zdraví, ale jinak nic.

5. Jaká emoce ve Vašem vztahu převládá? Můžete ho k něčemu přirovnat?

My jsme cekem klidní, manžel je strašný klidás, já jsem oproti němu trochu výbušnější. Manžel to ale asi uznává, že to tady trochu vedu, zná mě. Jak se říká: Manžel je hlava, ale žena je krkem, který s tou hlavou kroutí. Ale vždycky se v tom vztahu dovedeme domluvit, popovídáme si a vyřešíme to. Komunikace je pro nás moc důležitá. Nedokážu si představit, že bychom spolu třeba nemluvili. Někdy jsme třeba měli nějakou rozepři, ale nikdy jsme se úplně nehádali. Ty rozepře byli třeba jen kvůli tomu, kam pojedeme atp.

6. Jak dlouho jste se svým současným partnerem? Jste manželé?

48 roků to bude.

7. Proč jste tehdy uzavřeli manželství/rozhodli se pro společné soužití? Jaké byli hlavní důvody...proměnili se tyto důvody nějak?

My jsme se d sebe zamilovali, nebyli jsme nijak donuceni.

8. Kdybyste měli Váš partnerský vztah popsat od začátku do konce, v čem je stejný a v čem se liší? Co se za tu dobu nejvíce změnilo?

Dokud byl manžel zdravý a mohl jezdit na kole, tak to bylo úplně ideální. Teď už je to trochu smutnější kvůli jeho zdravotnímu stavu. Takže to ten vztah trochu změnilo. Už mám o něj takovou obavu, bojím se ho pustit samotného do města, aby se mu něco nestalo třeba. Prostě už to není ono. V tuhle hodinu už by byl třeba někde na kole. Takže ta nemoc se tam určitě projeví, už to není tak bezstarostné jako tenkrát. Často jsme jezdili společně na dovolené na turistiku, na kola atp. Tam jsme vždy jezdili spolu. Teď už jsme více doma, máme zahrádku, takže jsme tam. Člověk se mění, stárne. Ale řekla bych, že to nevádí, že je to normální. I já jsem se

proměnila. Ať už postavou ale i tím, že už na všechno nestačím tak jako dřív. Ale ten druhý to prostě bere. Když ti lidé mají k sobě nějakou náklonnost, tak to přijmou a nijak to neřeší. Čas už se nedá vrátit, člověk si může jenom říct, že ho bolí třeba nohy, ale alespoň má tak důkaz o tom, že žije. Jinak si myslím, že já např. jsem pořád stejná, možná malinko už klidnější. Já jsem předtím totiž učila a často jsem si to přenášela domů. Ale nijak nás to nepoznamenalo. Teď už je jedno, kdy se co udělá a když se něco odloží, tak to ničemu nevadí. Jinak se nehádáme, maximálně si třeba vyměníme názory, ale není nic drastického. Ani si nemyslím, že by náš vztah byl stereotypní. Máme hodně podnětů.

9. Snažíte se vztah nějakým způsobem utužovat, posilovat a udržovat? Co je takovým Vaším motorem vztahu?

Spíš se snažíme dělat všechno proto, aby manžel byl v pořádku a mohli jsme zase nějak společně fungovat. Že bychom byli nějak spolu teďko cíleně to ani ne. Ale to jsme nikdy moc nechodili, vždycky to bylo spojené s rodinou nebo dětmi. A to zůstalo i do teď. Často jsme se scházeli a tak. Chodili jsme třeba společně na procházku, ale že bychom šli společně sami na večeri to ne. Ale já беру posilování vztahu i díky těm společenským večerům s rodinou. Myslím, že k udržování vztahu stačí, když ti dva spolu žijí, akčně. Jedou na návštěvu, na dovolenou, do divadla, na koncert. A musí se do toho zapojit celá rodina. Ne, že by si jeden jezdil a druhý se staral o děti. To ne. Motorem vztahu je rodina i kamarádi a také to, že tady jeden ro druhého jsme.

10. Je tento vztah takový, jaký jste si ho představovali při seznámení?

Moji rodiče žili spokojeně, nikdy jsem je neviděla hádat se atp. Takže jsem chtěla žít nějak podobně a to si myslím, že se uskutečnilo.

11. Proč jste si vlastně vybrala právě tohoto partnera? Co pro Vás bylo důležité a co je pro Vás důležité nyní? Změnili se nějak Vaše požadavky a očekávání od životního partnera? Čeho si na něm ceníte, např. jaké vlastnosti jsou pro vás důležité?

No my jsme si asi tak padli do oka a zamilovali jsme se do sebe. Byl zodpovědný, ohleduplný. Vzhled mě taky přitahoval, ale hlavně to jeho chování. Pak když jsme spolu byli déle, tak se mi líbil i jeho vztah k rodičům a k přátelům, přesto, že nebyl příliš společenský. Teď je pro mě nejdůležitější to, že tady je. Že když přijdu domů, tak že tady bude. Poslouchá mě, podporuje. Dokážeme si promluvit. Pak mám ráda všechny takové ty drobnosti, že mi udělá kafe, kouká se mnou na televizi. Je také mírný, hodný, klidný. Jen by mohl mít trochu větší sebevědomí, ta nemoc ho hodně poznamenala a už si vůbec nevěří. Co se týká peněz tak jsem taky nikdy neměla problémy. Vždycky jsme se o důležitých výdajích domlouvali, ale takové ty obyčejné nákupy nikdy neřešil. A to si myslím, že je také důležité. Nemusím nikomu předkládat účty. Prostě tím, že doma vařím, tak se o ty běžné výdaje starám já. A co bylo potřeba, tak se vyřešilo. Také si důvěřujeme a bereme to jako samozřejmost. Nevěru jsme nikdy neřešili a ani nevím, jak bych to řešila. Přeji si, aby zdravější, ale jinak žádná očekávání nemám. A všechna ostatní očekávání jsem brala jako samozřejmost. Myslím, že se s partnerem doplňujeme, v chování, jednání.

12. V čem se s partnerem potřebujete?

Určitě ano. Já teď musím být u manžela stále kvůli jeho zdravotnímu stavu. Ale i dřív, když jel třeba někam na kolo na týden, tak jsem věděla, že se vrátí a bude tu zase pro mě. Pak také ta komunikace, že tu mezi námi je.

13. Co pro Vás je ve vztahu nejdůležitější? Jakých aspektů společného života si ceníte a jaké aspekty partnerského soužití jsou pro Vás nejdůležitější? Co konkrétně oceňujete a co naopak postrádáte?

No asi to, že tady prostě je, tedy ta jeho přítomnost. Pak určitě důvěra a spolehnutí na manžela. Pak také vzájemná pomoc a emoční podpora, jak se říká, že si člověk druhému vyleje srdíčko. I vlastně fyzická pomoc, když je jeden nemocný třeba. Já myslím, že se to odvíjí i od těch dětí, když je potřeba se o ně postarat. Je důležitá určitě i láska, ale ta může postupem času i vzniknout. Bez lásky to nejde a nefunguje ani v tom pozdějším věku.

15. Sexuální život – proměny, jestli vůbec, je pro ně důležitý? Proč ano/ne?

Už je to teď trošičku jiné. Snažíme se to udržovat, ale je to jiné. Už se tu trochu podepsala ta nemoc. Jsou pro mě důležitější jiné stránky sexuality, doteky, fyzická blízkost a tak podobně. Musí se to tak vykompenzovat. Byl pro mě důležitý a je pořád, bez něho by vztah nebyl úplný. Nikdy však nebyl na prvním místě. Musí se to všechno brát tak, jak to jde.

14. Trávíte spolu svůj volný čas? Jak? Podílíte se společně na sociálním životě?

My jsme zaměstnaní až až, i když jsme oba v důchodu. Hlavně trávíme čas s rodinou. Máme dvougenerační domek, bydlíme tu s dcerou. Takže se staráme o vnuka, odvádíme ho do školy a tak podobně. Pak máme taky tu zahrádku, tu mám hodně ráda a trávím tam hodně času. Jinak chodím třeba s kamarádkou do divadla nebo mám také ráda koncerty. Můj muž tam se mnou ale nechodí, dříve chodil, ale moc ho nebaví, takže chodím s kamarádkami. Nejvíc si odpočívám na zahrádce, kde mám zeleninovou zahrádku, manžel zas jezdil na kole. Teď už tedy nemůže a tak to kompenzujeme třeba procházkami. Asi by bylo něco jiného, kdybychom bydleli sami v paneláku.

Příloha č. 8: Přepis rozhovoru 7

Informátor 7 (žena, věk 62 let)

1. Když se řekne partnerský vztah, co si pod tím představíte?

Vztah dvou lidí, porozumění a zázemí. Celková harmonie, že si navzájem pomáhají, důvěřují si. Plánují spolu a mají spolu domácnost. Jsou tam samozřejmě i pozitivní i negativní věci, to je normální. Později rodina a děti, ten vztah by k rodině měl vést. Jinak by pro mě ten vztah byl prázdný. Mít jen s někým vztah a neřešit budoucnost, to by mě nenaplňovalo.

2. Když se nad tím tak zamyslíte, jak podle Vás vypadá takový ideální vztah, ve kterém byste chtěla žít?

Vztah bez starostí. Abych nemusela kalkulovat, co si můžu dovolit a kam se můžu podívat. Já ani nemám představu, jak by měl vypadat ideální manžel, protože jsem od mala zvyklá jenom makat. Manžel je ze staré školy. To znamená, že když přišel z práce, tak chtěl mít uklizeno a navařeno. Ale asi by neměl pít a hádat se. Ale i ta finanční stránka určitě hraje roli. Pak i ta povaha partnera, protože pokud on by stál za nic, tak to nemá smysl. Měl by být pracovitý, pomáhat, žít pro rodinu, která by pro něho měla být na prvním místě. A aby nepil.

3. Podobá se tomu Váš současný vztah s partnerem? Proč ano/ne?

Já jsem spokojená, nějaký velký rozdíl nevidím. Když jsme spolu začínali, tak jsme se hlavně poznávali. Pak se ten vztah samozřejmě vyvíjel, ale vychovat nějak druhého člověka a změnit ho k obrazu svému nelze. Určité úpravy by měl každý partner tolerovat. Což u nás je. Ale časem se to stále zlepšovalo. Tolerovala jsem mu jeho kamarády a koníčky a on zase mě. Nejdůležitější je tedy tolerance a důvěra. Pokud to v té rodině není, tak to nemůže fungovat. Ale samozřejmě ta tolerance má i své meze, může chodit s přáteli, ale nesmí třeba chodit domů opilý. Je to tedy i vzájemná dohoda. Pokud 1 druhého omezuje více, pak je to také špatně. My jsme ještě ze staré školy. Žena má být doma, starat se o domácnost a muž má chodit do práce a živit rodinu. A to tak zůstalo do dneška. Ale třeba na dovolenou se vždy jezdí a jezdilo společně. Celý náš vztah ale stojí na důvěře, že nemá jinou, že mi nezahýbá, že mi nelze a můžu se na něho spolehnout. Pak také je důležitá komunikace. Vždy když byly neshody, tak jsme schopní si to vyříkat. Často jsem iniciátorem já, ale vždycky jsme to vyřešili. Pokud by komunikace nebyla, tak by se vztah dávno rozpadl. Musejí to ale vnímat oba dva. Musí fungovat i takovéto svěřování, když má jeden problémy a tak podobně. Partner vám poradí.

4. Jste ve Vašem vztahu spokojení? Máte k němu nějaké výhrady?

Určitě. Kdybych nebyla, tak z něho vystoupím. Asi bych ani nic neměnila. Když se tak dívám zpátky, tak bych neměnila. Hádky třeba byly nejčastěji kvůli dětem. Já jsem něco zakazovala a on to povolit, rozdíly ve výchově, trestech atp. Ale před dětmi jsme se nikdy nehádali. Někdy ještě kvůli kamarádům, ale to jsme vždycky dokázali vyřešit. Myslím, že velkou roli hrály i zvyky z původních rodin, hlavně ve výchově. Ani jedni rodiče nebyli rozvedení a dbali na pracovitost. Vždycky jsme stáli při sobě, i když byly někdy nějaké neshody, ale vždycky se to překonalo. Myslím, že kdyby třeba muž nebyl spokojený, tak z toho vztahu odejde. Ale on ví, že se má kam vrátit, že tu má navařeno a tak. A já to dnes neřeším. Prostě to беру jako součást života. Beru to jako takové zázemí a zvyk. Chci, aby se v tom vztahu cítil dobře hlavně manžel. A já jsem díky tomu spokojená. Mě dělá radost to, že se postarám o ostatní, že pracuju pro ostatní.

5. Jaká emoce ve Vašem vztahu převládá? Můžete ho k něčemu přirovnat?

Teď už to ustalo, dřív jsem byla výbušná. Když se ale manžel napil, tak byl taky. Každopádně já byla víc a to se po letech úplně proměnilo, protože teď je výbušnější manžel. Já už jsem se to naučila vypouštět a přecházet. Jedním uchem tam a druhým ven. Úplně se to prostě obrátilo.

6. Jak dlouho jste se svým současným partnerem? Jste manželé?

Jsme spolu 42 let a jsme manželé.

7. Proč jste tehdy uzavřeli manželství/rozhodli se pro společné soužití? Jaké byli hlavní důvody...proměnili se tyto důvody nějak?

Seznámili jsme se na internátu, pak šel na vojnu a napsal mi a tak to začalo. A vzít jsme se museli, protože jsem byla v jiném stavu. Ale vztahy s rodinami i přesto byly dobré. Dohromady nás držela láska, důvěra, děti. Neměli jsme důvod se rozejít. Neuměla bych si představit zůstat v jiném stavu sama. V té době to ani nebylo úplně obvyklé. Brali jsme to jako normální součást života. Takže jsme se vzali a čekali jsme, jestli to bude fungovat.

8. Kdybyste měli Váš partnerský vztah popsat od začátku do konce, v čem je stejný a v čem se liší? Co se za tu dobu nejvíce změnilo?

Zprvu byl celý vztah založený na lásce a pak se to ještě prohlubovalo a zklidňovalo. Ale to už je tím, že člověk je starší a dokáže si něco odříct nebo říct si logicky, že něco nejde. Když jsme byli mladší, tak jsme byli ještě takoví bouřliví a nedozrálí a neuvědomovali jsme tu důslednost a to, co z toho ještě může vzejít. Dneska se člověk z chyb z mládí poučil a už je to klidnější a lepší. Samozřejmě se ten vztah vyvíjel, ale vychovat nějak druhého člověka a změnit ho k obrazu svému nelze. Určité úpravy by měl každý partner tolerovat. Nyní je manžel výbušnější než dřív, ale to jen pod vlivem, když se napije. Když se třeba slaví narozeniny nebo tak, tak řeknu něco, co se mu nelíbí a on vybuchne. A druhý den si to pak ani nepamatuje. Je to vždycky takový momentální zkrat. Ale že by byl jinak agresivní, to ne. Dříve mě to hodně mrzelo a srovnávala jsem se s tím špatně, změnilo se to, až když byly děti velké. Naučila jsem se to přijímat. Člověk se časem naučí, že když je druhý pod vlivem nebo je ve špatné náladě, tak do něho člověk nesmí rýt. Člověk má pak lehčí hlava a nezabývá se tím. A dneska už to nevnímám. Když má někdy takový stav, tak ho nechám se vykecat. Úplně jsem rezignovala, protože to nemá cenu. Čím více jsem se to snažila řešit totiž, tak byl agresivnější. To opravdu nemělo cenu, chtělo to změnit taktiku. Dřív to bylo třeba každý měsíc, teď už jen při oslavách třeba. Že bychom se teď nějak hádali to ne, už je to v tomhle ohledu klidnější. Plánujeme společně, kam pojedeme, kolik utratíme peněz a co koupíme atp. Vždycky ale jeden informuje toho druhého, co chce koupit a domluvíme se na tom. A takhle to bylo vždycky. Nikdy se neutrácelo bezhlavě, ale zároveň jsme se kvůli penězům nikdy nehádali. Měli jsme společnou kasu a o finance jsem se starala hlavně já. Takže buď zařizujeme věci společně, nebo to zařizují já. Řekla bych, že lásku v našem vztahu stále přetrvává a je založena hlavně na důvěře. Postupně je ten vztah asi i trochu stereotypnější. I když dříve byl také, jen jiný. A dnes je také zavedený a zůstane asi i do budoucna. Každopádně se trochu zklidnil, protože je méně starostí.

9. Snažíte se vztah nějakým způsobem utužovat, posilovat a udržovat? Co je takovým Vaším motorem vztahu?

Jsou i takové dny, kdy si jdeme třeba někam na večeři nebo si někam sednout. Ale už je to méně, protože jsme spolu prakticky pořád. Bez dětí a bez nikoho. Ten vztah už je tak utužený, že jeden bez druhého by asi ani nebyl.

10. Je tento vztah takový, jaký jste si ho představovali při seznámení?

Já žádné představy neměla. Prostě buď to bude fungovat, nebo ne. Nedokázala jsem si představit, jak by to mělo vypadat. Byla jsem mladá. Měli jsme vzory z rodiny a tak jsme se nějakým způsobem sehráli. Hned na mě přehodil finanční stránku domácnosti.

11. Proč jste si vlastně vybrala právě tohoto partnera? Co pro Vás bylo důležité a co je pro Vás důležité nyní? Změnili se nějak Vaše požadavky a očekávání od životního partnera? Čeho si na něm ceníte, např. jaké vlastnosti jsou pro vás důležité?

Byl hezký, měl dlouhé kudrnaté vlasy, byl to sportovec. Hrál fotbal, což mi imponovalo, protože jsem ho hrála taky. Byl fajn, hodný, zábavný. Nevytahoval se, nebyl dotěrný ani arogantní. Prostě normální kluk, který mi padl do oka. Manžel je jinak pracovitý, pravdomluvný, láskyplný, prostě správný chlap do nepohody. Rád jí a umí pochválit. Pomůže, dokáže se vcítit, nedokáže říct s nerozvahou ne. Ale určitě u nás dominuje láska a ochota. Můj muž je takový rodinný typ, o rodinu se vždycky dokázal postarat. Člověk toho druhého musí také trochu usměřňovat, aby to vyhovovalo oběma. Během let se ale změnil, v chování. Celkově se zklidnil, bývali jsme bouřliví. Už nemá tolik kamarádů a nehraje fotbal. Teď je více doma. Dříve když chodil do práce, tak třeba neměl tolik času na děti. Teď spolu mají mnohem lepší vztah, dokáže se s nimi bavit. Je také výbušnější, když se napije. Ale já ho v takových chvílích nechávám být. Také se o sebe více bojí. Dříve nebyl vůbec nemocný a teď už je to horší. Je v nejistotě a je z toho nervózní. Já se ho snažím ale podpořit, i když to člověku někdy leze na nervy. Ale mám starost. On to tedy nese opravdu špatně. A čím je starší, tím to nese hůř. Já bych řekla, že to

snáším lépe. Žádná očekávání od něho nemám. Jen to, aby zůstal takový, jaký je, zdravý atp. Nevím, jak by si teď zvykla na jiného partnera.

12. V čem se s partnerem potřebujete?

No ono se nic nezměnilo. Všechno funguje pořád dál. Pro ten svůj klid, bezpečí a pohodlí. Prostě pro takový ten vnitřní klid, že někoho mám, že se můžu někam vrátit a že od něho můžu čekat pomoc. Že si můžu s někým popovídat, pohádat, jezdit s někým na dovolenou. Je to součást mého života.

13. Co pro Vás je ve vztahu nejdůležitější? Jakých aspektů společného života si ceníte a jaké aspekty partnerského soužití jsou pro Vás nejdůležitější? Co konkrétně oceňujete a co naopak postrádáte?

Pořád je tam ta láska. Kdybych byla sama, tak bych se cítila osamělá, neměla bych se o koho starat. Čím je člověk starší tak ten vztah má určitou jistotu. Máte se o koho opřít a i pomoc druhého je důležitá. Taková ta praktická pomoc. I přítomnost toho druhého.

15. Sexuální život – proměny, jestli vůbec, je pro ně důležitý? Proč ano/ne?

Dříve bylo vše v pořádku, pak ale přišla nemoc a bylo po všem. Beru to ale jako součást života, člověk na tom nic nezmění. A ani žádná nevěra u nás nebyla zapotřebí. Jeden druhému jsme si stačili. Věřila jsem mu, i když jsem občas dokázala žárlit. Ale vždycky jsme o tom dokázali mluvit a vyřešili jsme to. Upřímnost zde tedy také hrála roli. Ale já jsem nikdy neměla důvod žárlit. I když třeba on nikdy lásku úplně nahlas nevyjadřoval. Dával to najevo spíš gesty, doteky a tak podobně. Zprvu mi to vadilo, ale zvykla jsem si. Naučila jsem se to vycítit z těch jeho gest. Bylo to takové potvrzení, že mě má rád. To už člověk za ta léta pozná.

14. Trávíte spolu svůj volný čas? Jak? Podílíte se společně na sociálním životě?

Dřív jsme častěji chodili tancovat třeba, bavit se. Byli jsme v jednom kole s dětmi. Teď už je ten život takový usedlejší, jsme na zahradě, která je takovým balzámem na nervy. Je to tu jiné než tom našem paneláku. Většinou tedy volný čas trávíme tam. Často sem chodí návštěvy a je tu klídek a pohoda. Společně. I na dovolené jezdíme pořád společně. Nebo jezdíme na rodinné návštěvy a tak podobně. Taky ještě chodíme oba občas na brigádu, takže přijdeme do jiné společnosti. Hodně také cestujeme, jezdíme na výlety a na hory.

Příloha č. 9: Přepis rozhovoru 8

Informátor 8 (žena, věk 66 let)

1. Když se řekne partnerský vztah, co si pod tím představíte?

Toleranci, porozumění, ale hlavně tu toleranci. To si myslím, že je v tom vztahu nejdůležitější. Důvěra a tolerance. Nevím, jak bych popsala důvěru. Nejspíš, že mi nelže, že někde nekrade. Opravdu si myslím, že nejdůležitější je ta důvěra a tolerance. Pak asi, že si ty lidi i trochu rozumějí, trochu souznějí, alespoň v něčem. I když to zase až tak důležitý není, že by museli mít všechno stejný, jako třeba nějaké koníčky. To vůbec není důležitý. Opravdu ta tolerance je nejdůležitější. Toleruji toho člověka i to, co dělá. To co dělá, když tedy nedělá něco, co mě se nelíbí tedy. Např. manžel si jede na kola s chlapama a já zase se ženskýma, a přitom znám páry, kde na sebe oba žárlí. A to já prostě neakceptuju. Já akceptuju to, co dělá, stejně tak jako on mě. Tolerujeme si jiné zájmy, navzájem si nezávidíme.

2. Když se nad tím tak zamyslíte, jak podle Vás vypadá takový ideální vztah, ve kterém byste chtěla žít?

Takový neexistuje. Člověk si třeba i myslel o někom, že je to ideální vztah, chodili pořád spolu, rozuměli si, měli jste pořád pocit, že spolu pořád chodí za ručičku. A pak jste zase zjistila, že to tak ideální není. Takže ideální vztah, asi aby si rozuměli, aby se měli rádi. Určitě je pro ten vztah důležité, že se ti dva mají rádi, jako ne vysloveně lásku, protože ta časem vyprchá. Ale přece nebudu s někým, koho nebudu mít ráda.

3. Podobá se tomu Váš současný vztah s partnerem? Proč ano/ne?

No my jsme taková itálie doma, takže já nevím, jestli se to podobá. Oba jsme výbušní. Prostě jsme italské manželství. My doma hulákáme. No a tak se vyhulákáme a je to dobré. A já jsem ještě takový typ, že mám ráda navrch, jsem dominantnější. Ale myslím si, že to náš vztah nijak neovlivňuje, jelikož můj muž to má na háku, že jsem dominantní. Ne, že by to pak vzdal, spíš se prostě o určitý věci starám já, např. dovolenou a další věci obstarávám já. A on se o to vůbec nestará, on to vypouští, nemá potřebu. Ale jak říká, jsme itálie. Nemáme žádné velké konflikty např. kvůli penězům, to ne. Ale já jsem prostě po mojí mamince takový generál a on už to tak jako bere. Ale máme se rádi, jinak bychom spolu nebyli. Já vždycky říkám: Já se s tebou nemůžu rozvést, protože je drahý nájem. A on zase: A kdo by mi vařil? Ale to si děláme legraci. Náš vztah je ale už trochu stereotyp, hlavně ve zvycích. Ať už jde o to, v kolik stáváme, nebo co si vaříme ke snídani, prostě je to stereotyp.

4. Jste ve Vašem vztahu spokojení? Máte k němu nějaké výhrady?

Ale jo. I když si třeba někdy stěžuju, ale ano. Co mi třeba vadí je, že můj muž je hrozně hlučný, je trochu cholerik a někdy mi leze na nervy. Ale asi bych nic neměnila. On mi myje okna, chodí nakupovat, takže ty jeho negativa to pak vyváží. Někdy ale ze sebe dělá kašpara a to mi někdy vadí. I když naši kamarádi ho za to mají rádi, ale mě to vadí. Protože někdy povídá nesmysly a já mu musím říkat, aby se choval normálně. Manžel by mohl být trochu méně výbušný.

5. Jaká emoce ve Vašem vztahu převládá? Můžete ho k něčemu přirovnat?

No náš vztah je takový výbušný, ale mně to vyhovuje. Já bych se jinak nudila. Já bych nemohla mít chlapa, který by mě poslouchal na slovo.

6. Jak dlouho jste se svým současným partnerem? Jste manželé?

35 let jsem spolu manželé a 3 roky jsme spolu předtím žili.

7. Proč jste tehdy uzavřeli manželství/rozhodli se pro společné soužití? Jaké byli hlavní důvody...proměnili se tyto důvody nějak?

Můj první manžel byl pěkný mužský, ale kurevník. Ženy mu nedaly pokoj a on jim. Ale čeho já si teď na manželovi vážím je, že nikdy nic nevyčetl mě ani klukům. Vlastně je vychoval. Vztah k dětem byl pro mě tehdy důležitý, bylo to na prvním místě. Byl opravdu vyloženě rodinný typ, chtěl se pak oženit, nechtěl žít na

hromádce. On byl totiž taky rozvedený, ale i když jsem se tenkrát vdávat nechtěla, tak on prostě řekl, že se vezmeme. Záleželo mu na tom, aby měl rodinu. A to mě určitě vyhovovalo. Já jsem po tom rozvodu byla taková zklamaná a nechtěla jsem nikoho, ale na druhou stranu jsem nechtěla být sama, takže to pro mě i tak bylo důležité. Protože já i když jsem byla na kluky sama, tak jsem měla relativně hodně peněz a neměla jsem žádné finanční problémy. Takže kvůli financím jsem si ho určitě nebrala.

8. Kdybyste měli Váš partnerský vztah popsat od začátku do konce, v čem je stejný a v čem se liší? Co se za tu dobu nejvíce změnilo? Hádali jste se předtím třeba o něco více, nebo naopak o něco méně?

Ne, to vůbec ne. Ono když jste chodili do práce a pak děti a takový, tak to jde. Ale potom nejhorší je, když jste oba v tom důchodu. Ty první dva roky byly hrozné, protože jsme byli pořád spolu a nebyli jsme na to zvyklí. Lezli jsme si jeden druhému na nervy. Já jsem překážela jemu, on zase překážel mně. Pak jsme to tedy zvládli, nakonec jsou to jen takové třenice. Proto jsme třeba rádi, že já vstávám v 7 a on v 8, že se člověk v klidu sám nasnídá a nikdo mu nepřekáží. On má rád svůj prostor. Museli jsme si tedy ze začátku zvykat. Ale je pravda, že můj muž je sportovec, takže byl věčně pryč. Já jsem potom začala chodit na brigádu, hlídala jsem vnoučata, takže ono se to tak jako ustálilo. I teď se většinou vidíme až večer a to je ideální. Nebýt pořád spolu. A nemyslím si, že by tomu někdy mělo být jinak. Na začátku bylo ale určitě takové to milování a vášně a to už dnes není, vytratilo se to. Ale to je normální. To ani nejde, aby se lidé, kteří jsou spolu 40 let, nějak milovali. A já ani můj muž nejsme romantici, já jsem pragmatik. Takže takové to cvrlikání do ouška, na to já jsem nikdy nebyla. A myslím, že ani manžel ne. Pro mě nikdy nebylo důležité takové to tuťutu, to spíše, že mě třeba po práci plácnul po zadku, ale i to se časem vytratilo. V průběhu let ale byla doba, kdy jsem se chtěla rozvést. Bylo to v době, kdy jsme ještě oba chodili do práce, ale myslím si, že to souviselo s tím, že se rád napil. Ne, že by chodil opilý, to ne, ale já jsem na to nebyla zvyklá, že chodil občas (1 za 2 měsíce) napitý. Nebyl agresivní ani nic podobného, ale mě se to hnusilo a protivilo. Nevím, jsem byla v přechodu, ale prostě jsem měla obdobní, kdy jsem ho neměla ráda. Trvalo to asi rok a byla to taková moje krize, kterou on ale neměl. Měla jsem už dokonce sepsanou žádost o rozvod a to ho asi trochu vystrašilo. Viděl, že na něm nejsem finančně závislá a postupně se to uklidnilo. Asi jsem si to rozmyslela a srovnalo se mi t v hlavě. A teď už o rozvodu nikdy nepřemýšlím, není proč.

9. Snažíte se vztah nějakým způsobem utužovat, posilovat a udržovat? Co je takovým Vaším motorem vztahu?

Jezdíme spolu na dovolené, do lázní. Scházíme se občas s partou a tak podobně. Ale cíleně se to nijak udržovat nesnažíme. Prostě víme, že jsme spolu, tak jsme spolu. Ale ani já a ani on jsme nikdy nebyli žárliví. Takže jsme se nikdy neomezovali. Když jel třeba někam s partou, tak jsem mu to nikdy nezakazovala. Co se týče nevěry, co já vím, co tam vyváděl. Já po tom ale nepátrám. Jen se ho třeba občas ze srandy zeptám, jestli mi byl věrný a on odpoví: Mámo, to víš, že jo. Ale to byly jen takové fráze. Neříkám, že kdybych se to dozvěděla, že by mi to bylo jedno, to asi ne. Ale nikdy jsem po tom nepátrala. Ale nikdy jsem ani neměla důvod, aby třeba nechodil domů atp. Takže já jsem žárlivá opravdu nebyla, víc mě šval třeba ten alkohol.

10. Je tento vztah takový, jaký jste si ho představovali při seznámení?

Já si nepamatuji, co jsem představovala před 40 lety. To víte, že bych chtěla být štíhlejší a muže mít krásného. Ale nikdy jsem se tímhle moc netrápila. To víte, že bych chtěla mít třeba jiný barák nebo byt, ale ve vztahu asi ne. Já jsme spokojená.

11. Proč jste si vlastně vybrala právě tohoto partnera? Co pro Vás bylo důležité a co je pro Vás důležité nyní? Změnili se nějak Vaše požadavky a očekávání od životního partnera? Čeho si na něm ceníte, např. jaké vlastnosti jsou pro vás důležité?

Seznámili jsme se spolu na dráze. Bylo to v období, kdy on se rozváděl, ale já jsem ho nechtěla. On se na mě přišel podívat, vzal mě do Savoye. Bylo to v době, kdy moji kluci byli malí – obě jsou totiž z minulého manželství. Odvezl mě na motorce jeden den na tábor, abych přivezla synovi holinky, a pak už jsem se ho

nezbavila. Ale dlouho jsem ho nechtěla, byl zrzavý. Ale prostě jsem se ho už nezbavila. Mého manžela hodně změnil 70. rok života. On pořád chodí sportovat, až moc. A já si říkám, aby si tím neublížil. Teď už si uvědomuje, že ten život hrozně utíká. A to si uvědomuji i já. Ale já myslím, že to беру, že nás to nijak nepoznámalo. Člověk si uvědomuje tu 70. na krku, ale pak to zase vypustíte. Ale jeho opravdu změnila. Ne že by byl třeba protivnější. Ale když mu třeba umře kamarád, tak čím je starší, tím ho to víc sebere. Víc si uvědomuje, že to taky může přijít. Taky nebyval takový cholerik. Ale to je tím, že jsme chodili do práce a že ho pak propustili na sociální program. On sice tvrdí, že ho 70ka nezměnila, ale já to na něm vidím, nebyl takový cholerik. Předtím jsem si to možná neuvědomovala, jak jsme chodili do práce, protože on byl vždycky takový výbušný a uřvaný. Ale teď huláká, protože i špatně slyší.

Očekávání? Jaké? Co bych od něho měla očekávat? Možná jen, aby nebyl takový bláznivý cholerik, ale to on už jiný nebude. Očekávání v minulosti měl možná spíše on, že s ním budu chodit na zahradu, ale já jí nesnášela. A přesto jsme spolu. Asi je to tím, že jsme oba tolerantní a asi nám to i tak vyhovuje. Vycházíme si vstříc a dnes už to vůbec neřešíme. V minulosti jsme to možná řešili víc, ale stejně jsme si vše tolerovali. A tím, že jsme oba tak výbušní, tak kdybychom nebyli tak tolerantní, tak bychom spolu už asi ani nebyli. Ale ani si nepamatují, že bychom někdy měli finanční problémy, kvůli tomu jsme se nikdy nehádali.

Nejvíc si na něm cením toho, že moje kluky vychoval a nic mi nevyčítal. A taky si myslím, že kdybych byla třeba nemocná, tak by mi posloužil a já jemu také. A to by mě zklamalo, kdyby tomu tak nebylo. Pak také tolerance a důvěra. Nemáme před sebou žádné tajemství. Je i nesobecký a rodinný typ.

12. V čem se s partnerem potřebujete?

Určitě si pomáháme po finanční stránce, ale to po celou dobu, protože jsme na tom byli finančně pořád dobře. Ale když je jeden z nás nemocný, tak se o sebe staráme. Staří lidé se navzájem potřebují, ve všem. Aby člověk nebyl sám, jste na sebe zvyklí, spíte vedle sebe, prostě se máme rádi.

13. Co pro Vás je ve vztahu nejdůležitější? Jakých aspektů společného života si ceníte a jaké aspekty partnerského soužití jsou pro Vás nejdůležitější? Co konkrétně oceňujete a co naopak postrádáte?

Nejdůležitější je pro mě zdraví, abychom opravdu byli oba zdraví. A pak je pro mě důležitý ten vztah jako takový. Někdo tomu říká zvyk. Ale my se máme relativně dobře. Máme byt, zahradu, auto, garáž. Nemáme dluhy a můžeme si dovolit dovolenou. Jak už jsme na sebe i zvyklí, tak bychom bez sebe asi ani nemohli být. A nemohli bychom být ani bez té itálie doma. Je to tedy zvyk, ale i ten vztah, možná i ta láska. Prostě takové jiné stadium lásky. Už se máme jen rádi. Ani si nepamatují, že bychom se někdy hádali kvůli penězům a to si myslím, že je důležité. Když jsme se hádali, tak jen kvůli blbostem, maličkostem. Nikdy ne kvůli něčemu zásadnímu. Ale dohadujeme se pořád. A to se ani nezměnilo, dohadujeme se pořád stejně. A děláme si věci třeba i naschvál. A vyhovuje nám to.

15. Sexuální život – proměny, jestli vůbec, je pro ně důležitý? Proč ano/ne?

Teď už žádný sex není. Vytratilo se to. Po té 70ce se to prostě vytratilo, tak jsme si o tom popovídali a ani jeden už nemáme zájem to nějak udržovat. Někdy mě to mrzí, protože já jsem ještě mladá, je mi 66, takže někdy ano. Ale časem se to z toho vztahu úplně vytratilo, už to pak není důležité vůbec.

14. Trávíte spolu svůj volný čas? Jak? Podílíte se společně na sociálním životě?

Ano. Jezdíme společně na dovolené a to je určitě důležité. To, že si tam lezeme na nervy, to je normální. Ale jezdíme spolu pořád, i s partou např. do lázní. Volný čas ale trávíme každý zvlášť, není to pro nás nějak důležité. Přes den děláme každý něco jiného a pak večer jsme třeba spolu.

Příloha č. 10: Vzor informovaného souhlasu

INFORMOVANÝ SOUHLAS PRO ÚČASTNÍKY VÝZKUMU

Byla jsem seznámena/a s podmínkami, cílem a obsahem výzkumného projektu Barbory Derflové s názvem „Partnerské vztahy seniorů“. Rozumím jim a souhlasím s nimi.

Souhlasím s účastí na tomto projektu a dávám své svolení výzkumnici, aby materiál, který jsem jí poskytla, použila za účelem sepsání své bakalářské práce. Souhlasím se způsobem, jak bude zachována důvěrnost a jak bude má identita chráněna během výzkumu i po jeho skončení.

Souhlasím s nahráváním mého rozhovoru s výzkumnicí a s analýzou výsledného zvukového záznamu a jeho přepisem. Dávám souhlas k tomu, že výzkumnice může v práci citovat informace, které jí poskytují.

Rozumím tomu, že pokud se v průběhu rozhovoru objeví pro mne obtížná témata, mohu odmítnout odpovědět na jakoukoliv otázku nebo kdykoliv ukončit rozhovor. Rozumím tomu, že mohu odstoupit z tohoto výzkumného projektu do sedmi dnů od poskytnutí rozhovoru.

JMÉNO:

PODPIS:

DATUM: